

Karakteristična leksika Kočićeve proze

Nada Savanović

Magistarski rad na odsjeku za slovenske jezike na Humanističkom fakultetu /
Institut za literaturu i evropske jezike

UNIVERSITET U OSLU

Proljeće 2010

Uvodna riječ

O Petru Kočiću pisali su mnogi, od njegovih savremenika do naših dana, i u raznim formama: esejima, člancima, raspravama, besjedama. Monografije o Kočiću pisali su B.Čubrilović (1934), T. Kruševac (1951), M. Vulin (1989), G. Maksimović (2005). Pa ipak, i pored svih ovih djela o Kočiću, možemo se skoro u potpunosti i danas složiti sa riječima M. Šipke, koji je, još 1987, u svojoj doktorskoj disertaciji pod nazivom *Jezik Petra Kočića*, zapazio da se dosad o Kočićevom jeziku pisalo “uzgredno i impresionistički, a manje ili gotovo nikako dokumentarno, na osnovu analize samih jezičkih fakata.” (Šipka 1987: 197) Naime, Šipka je jedini koji je i do dana današnjeg dao iscrpnu analizu Kočićevog jezika u pomenutoj doktorskoj disertaciji. To je, kako je i sam Šipka napomenuo u uvodnom dijelu, gramatička analiza Kočićevog jezika.

S obzirom na to, dakle, da već postoji gramatička analiza Kočićevog jezika, nama u ovom radu nije cilj da ponavljamo karakteristične gramatičke osobenosti Kočićevog jezika, iako ćemo se u ovom radu oslanjati na tu gramatičku analizu. Ono novo što ovaj rad donosi je karakteristična leksika u jeziku književnog djela Petra Kočića. Cilj ovog rada je da istraži karakteristične lekseme koje Kočić upotrebljava i da objasni njihovu funkciju u Kočićevom književnom djelu.

U uvodnom dijelu biće govora o Kočiću kao borcu protiv Austro-ugarske monarhije, o mišljenjima poznatih pisaca i književno-jezičkih stručnjaka o Kočiću, njegovom životu njegovom književnom djelu i jeziku tog književnog djela, koji su, kako ćemo vidjeti, neraskidivo povezani. Takođe će biti govora o Kočićevoj borbi za srpski jezik, koja je uže vezana za samu temu rada i bez koje je, uopšte, teško govoriti o Kočićevom jeziku.

Glavni dio rada razrađen je u četiri cjeline. Ova podjela na četiri cjeline bazirana je na Lešićevoj podjeli Kočićevog jezičkog izraza na četiri «jezička idioma». (Lešić: 1982) U prvom dijelu govori se o Kočićevim o karakterističnim riječima austro-ugarske administracije, o paronimima i pojedinačnim riječima koje su narodu bile nepoznate pa su izgovarane nepravilno. U drugom dijelu su karakteristične lekseme koje je Kočić preuzimao iz jezika narodnih umotvorina, prevashodno iz narodnih epskih pjesama, za čiji jezik je Kočić smatrao da je pravi narodni jezik, «bogodani jezik», jezik kojim treba da se govori i piše. Treći dio odnosi se na karakteristične riječi iz narodnog jezika, «jezika koji smo naučili sa majčinih usana», kako kaže Kočić. Taj jezik, Kočićevim riječima nazvan i «živi narodni govor», podrazumijeva i dijalektizme i lokalizme, ali i turcizme, koji su, od

stranih riječi, u Kočićevoj djelu najviše zastupljeni, a od kojih će ovdje biti zastupljeni samo oni koji su karakteristični za narodni jezik. U četvrtom dijelu govori se o onoj Kočićevoj leksici koja je karakteristična za jezik Kočića kao pisca, za razliku od karakteristične leksike narodnog jezika u Kočićevoj djelu koja je obrađena u trećem dijelu.

Ko je Petar Kočić?

Petar Kočić (1877-1916) je srpski pisac iz Bosne i Hercegovine, sa palninske oblasti Zmijanje, u okolini Banjaluke. Rođen za vrijeme turske uprave u Bosni i Hercegovini, živio je i stvarao u doba austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine (od 1878 do prvog svjetskog rata), i upravo će ta okupacija, kao i njene sličnosti i razlike u odnosu na tursko ropstvo, biti najdominantniji motiv u cjelokupnom Kočićevom književnom djelu. Njegovo najpoznatije i najpopularnije književno djelo, satirična drama *Jazavac pred sudom*, kao i poznate i u školskoj lektiri zastupljene pripovijetke *Jablan*, *Mrguda*, *Kroz mećavu*, *Mračajski proto*, ali i one manje poznate, govore o stradanju srpskog naroda pod vladavinom austro-ugarske monarhije u Bosni i Hercegovini.

Može se reći da je Kočić čitav svoj život i svoje književno stvaralaštvo posvetio borbi, borbi za nacionalno-socijalno oslobođenje i borbi za srpski jezik.¹ Iako gotovo svaka Kočićeva rečenica potvrđuje ovu borbu, ipak se mogu izdvojiti neki njegovi tekstovi koji su na neki način idejna osnova te borbe.

Nadahnutu viziju slobode i borbe za oslobođenje naroda od austrougarske okupacije, Kočić je najkonciznije iskazao u lirskom zapisu *Slobodi*. Kočić se obraća slobodi u personificiranom obliku: „Pusti sa svojih usana plamen ognja i osvete i sagori, u pomami ljutoj, crne razvratnike, što podlo i kukavički služe bludnici otrovnoj!“ (Kočić 1967 II) Sa istim žarom Kočić se borio i za rješenje agrarnog pitanja, u čijem je centru bilo ukidanje kmetstva. Mukotrpní život seljaštva pod austrougarskom okupacijom oslikao je sažeto u tekstu *Težak*: „Svakom je dokundisala ova crna ukopacija i crna sudanija. Svak se diže, svak traži neku pravu: i pop i kaluđer, i beg i aga, i gazda i zanačija, a carevina, saprele je muke naše na strašnom sudu, svakom ponešto dodaje i pruža. Samo mi, težaci, zaboravljeni i zabačeni, venemo, trunemo i u mukama izdišemo.“ (Kočić 1967 II:64)

U članku *Za srpski jezik* Kočić govori o stanju srpskog jezika za vrijeme okupacije. «Rđav i nenarodan jezik zavladao je u svima našim javnim ustanovama, pa se otuda polagano širi i prenosi u narodni živi govor koji je prije okupacije bio neobično čist i svjež.» (Kočić 1967 II: 245)

¹ Vladimir Jovičić o Kočiću:»Ceo život i najveći dio stvaralaštva Petra Kočića u znaku su njegovog opredeljenja za slobodu, ujedinjenje srpstva i za socijalnu pravdu. Malo je pisaca čiji su život i delo toliko jedinstveni i dosledni, toliko međusobno prožeti i verni. Zato je lik pisca i borca petra Kočića jedan od najsvetlijih u srpskoj književnosti.« (Vladimir Jovičić: Srpski pisci, Prosveta, Beograd, 1985, s.270)

Znajući da je svoj život već zavjetovao borbi protiv austrougarskih vlasti, Kočić ovako piše svojoj voljenoj ženi (Milka Vukmanović), prije nego što će se oženiti njome: „Ali treba i ovo da znaš: da ću ja možda i po zatvorima i apanama provesti veći dio svog života, jer ćemo mi svi đaci otpočeti borbu protiv Švabe, koji guli naš narod, otima mu slobodu i ubija sreću. Ako si na sve pripravna, možeš poći za me; ako nisi, onda je bolje da me ostaviš, pa sa mnom šta bude.“ (Kočić 1967 III:182) I zaista, zbog svog političkog djelovanja Kočić biva od okupatorskih vlasti proganjan, protjerivan, hapšen, osuđivan, a dospijeva i u zatvor. S druge strane, iz istih razloga biva od širokih narodnih masa izabran za narodnog poslanika u bosanskom Saboru.

Kočić je studirao u Beču, glavnom gradu tadašnje okupatorske carevine, austro-ugarske monarhije. Kasnije će, kao narodni poslanik u bosanskom Saboru, u jednom od svojih govora, prokleti Beč riječima: „sve pojede gladni i nesretni Beč, vatrom on izgorio“ (Kočić 1967 III:53), misleći tada na Beč kao na sjedište tadašnje okupatorske austro-ugarske vlasti.

Za Kočića kažu da je bio izuzetna ličnost: neustrašivost, poštenje i ponos samo su neke od vrlina koje su ga krasile. Sam Kočić o svom ponosu ovako piše jednom prijatelju: „Gladan, go, bos, s propalim prstima kroz cipele hodam ja po Beču i sjećam se svog djetinjstva, svojih planina, svojih dragih brđana...pa pišem 'S planine i ispod planine'...Po tri dana bude da se ništa vruće ne okusi. Ali ja sam zadovoljan, jer sam samostalan, ne bendam nikog, osim onog ko pošteno misli i radi.“ (Kočić 1967 III:187-188.)²

Kočić je umro u jeku prvog svjetskog rata, nije doživio raspad Austro-Ugarske monarhije i prestanak okupacije Bosne i Hercegovine. S obzirom na to da je svoj život bio posvetio borbi za oslobođenje svog naroda od ropstva, ne čude njegove riječi: “U ropstvu se rodih, u ropstvu živjeh, u ropstvu, vajme, i umrijeh!”³

² O svom ponosu slično Kočić piše i ocu: ”Ni pred kim se nisam ponizio niti sam koga za što moljakao, jer Kočići ne znaju moljakati. Bilo je dana, i po dva i tri, kad nisam ništa okusio, ali ipak zato nisam ni pred kim glave sagnuo da molim za milostinju. To je svima Kočićima u krvi, pa nije ni mene bog drukčije stvorio. Sa takom svojom prirodom ja bih možda u ovom tuđem svetu posrnuo i pao da nisam imao tako dobrog i nežnog oca kao što ste vi. (...) Ta moja svetinja jeste: na prvom mestu oslobođenje moje domovine i ujedinjenje raskomadanog srpstva.” (SD, Knjiga 3, s.168)

³ Ove riječi Petra Kočića često se citiraju. Vidi: Milan Šipka: Besjede o Kočiću, Banja Luka, 2005, s.108 i Miodrag M. Vulin: Kočić i srpski pijemont, Banja Luka, 2000, s. 169

Borba za srpski jezik

U doktorskoj disertaciji *Jezik Petra Kočića* Milan Šipka piše da se Kočićeva borba za jezik odvijala na četiri polja: u književnom djelu, u prikazima i osvrtima, u filološkim člancima, i u saborskim govorima, interpelacijama i raspravama o jeziku zakonskih akata. (Šipka 1987:89) U ovom radu govorićemo o Kočićevoj borbi za srpski jezik kroz književno djelo, a od prikaza, članaka i saborskih govora pomenućemo one koji su neposrednije vezani za tu borbu.

Da bi se uopšte moglo govoriti o jeziku Kočićevog književnog djela i o borbi za jezik kroz to književno djelo, neophodno je pomenuti članak *Za srpski jezik*, u kojem je Kočić eksplicirao svoje mišljenje o stanju srpskog jezika u Bosni i Hercegovini u doba austrougarske okupacije i o potrebi nastojanja da se srpski jezik zaštititi i sačuva od štetnih uticaja stranih jezika koje je sa sobom neminovno donosilo činovništvo austrougarskog vladajućeg aparata. U ovom članku Kočić je, između ostalog, zapisao:

«Tvorac nove srpske književnosti Vuk Karadžić napisao je na jednom mjestu ovo: "Srpski se govori najčistije i najpravilnije u Bosni i Hercegovini". Poslije 33 godine austrijske vladavine naš jezik silno postradao, tako postradao da bi se moglo reći mirne duše, da se danas u Bosni i Hercegovini, zemljama materama našeg književnog jezika, najnečistije i najnepravilnije piše i govori u redovima naše inteligencije.» (Kočić 1967 II: 242)

„Uticaj nove uprave i njenih ustanova na naš jezik tako je štetan i tako očigledan da moramo strahovati da nam se naš krasni jezik, najljepši među slovenskim jezicima, sasvim ne iskvari, ne izbljedi, ne izgubi svu onu svoju kristalnu jasnost i ljupku zvučnost kojoj gotovo ravne nema. Mi smo dobili u knjigama, u novinama, zakonima, naredbama, po školama i po sudovima nekakav jezik koji stoji u vrlo labavoj, često puta ni u kakvoj vezi sa živim narodnim govorom. To je jedna odurna srpsko-hrvatska nakaza, teška i usiljena, mnogo puta potpuno nerazumljiva, bez gipkosti, elastičnosti i zvučnosti, tih bitnih osobina našeg krepkog jezika. To je jezik kao naš, a nije naš. Naše su riječi, ali jezik nije naš. Iz tog jezika ne provijava duh i ne bije miris našeg jezika, to nije jezik koji smo naučili sa majčinih usana, to nije bogodani jezik narodnih umotvorina, pjesama i pripovjedaka, kojima je tako bogata naša otadžbina. Ovu odurnu nakazu od jezika stvorili su stranci i naši ljudi, Srbi i Hrvati iz Hrvatske. Stranci su naš jezik naučili samo leksikalno, a Srbi i Hrvati su došli sa jednim nakaradnim jezikom koji se je opet razvio u Hrvatskoj pod uticajem njemačkog kancelarijskog jezika i graničarske komande. I jedni i drugi, svaki na svoj način, počeli su da kvare i mrcvare naš jezik. Kroz dugi niz godina izdavane su naredbe na jeziku koji narod nije ni približno razumijevao, izricane su presude i u krivičnim i u civilnim sporovima, i ljudi su slijegali u nedoumici ramenima, ne znajući da li su osuđeni ili oslobođeni, da li su dobili ili izgubili. Koliko li je samo okorjelih zločinaca izbjeglo zasluženu kaznu, a koliko pravednika osuđeno radi neznanja jezika! Kroz dugi niz godina pred našim sudovima odigravale su se najtragikomičnije scene. Neznanje narodnog jezika dovodilo je čak volove pred sud, i na same *šejtane* "protežali" su državni pravobranioci svoje optužbe! “ (s.243)

Polazeći od mišljenja Vuka S. Karadžića (1787-1864), pobornika narodnog jezika i sakupljača narodnih umotvorina, da se srpski jezik najčistije i najpravilnije govori u Bosni i Hercegovini, Kočić za obrazac čistog srpskog jezika uzima „*jezik koji smo naučili sa majčinih usana*“ i „*jezik narodnih umotvorina, pjesama i pripovjedaka*“. Za kvarenje srpskog jezika Kočić optužuje austrougarsku vlast („*Uticaj nove uprave i njenih ustanova*

na naš jezik tako je štetan i tako očigledan»), a taj iskvareni jezik zove «odurna nakaza od jezika».

Interesantno je da se u članku *Za srpski jezik* nalaze dva motiva koji će Kočiću poslužiti kao podloga za građenje humorističnih i satiričnih scena u *Sudaniji* i *Jazavcu pred sudom*: «odurna jezička nakaza» i «neznanje narodnog jezika». U Kočićevim riječima da je „neznanje narodnog jezika dovelo čak volove pred sud“ prepoznajemo osnovni motiv u drami *Jazavac pred sudom*: suđenje životinji, u ovom slučaju jazavcu. A izdavanje naredbi „na jeziku koji narod nije ni približno razumijevao“, sudsko izricanje takvih presuda da su ljudi „slijegali u nedoumici ramenima, ne znajući da li su osuđeni ili oslobođeni“ jedan je od osnovnih motiva u *Sudaniji*.

Optuženog, koji zbog nerazumijevanja jezika nije znao da li je osuđen ili oslobođen ni poslije pročitane presude, pratićemo na primjeru optuženog Ćirila Trubajića iz *Sudanije*:

«Okružni sud u Banjoj Luci jest danas obnašao svojom koli uredovnom toli sudskom vlasti pod predsjedništvom sudbenog savjetnika Ignjaca Vrebacovskog i u prisustvu sudbenog tajnika Gabrijela Javorovskog i sudbenog prisustva Jozipa Lespeckog kao sudaca, te Omeše Mustića i Luke Pramasunca kao prisjednika i Pranje Pranjica kao perovođe ušljed optužbe državnog objesništva protiv Ćike pravo Ćire Trubajića zvanog Kuljića zbog zločina iz §§ 249, 251. i 254, točka c kažnjelog zakona podignute optužnicom od 20. veljače 1908. godine, broj 2268, nakon naredbom od 2. svibnja 1908. godine naređene u prisutnosti državnog Gregora Zlojutrovskog, privatnog učesnika Luke Ćuluma iz Dugog Sela, optuženika Ćike pravo Ćire Trubajića zvanog Kuljića, branitelja Dane Dimkovića dne 23. kolovoza 1908. godine obdržavane glavne rasprave na osnovu prijeloga državnog objesništva da se optuženik krivim proglasi, za pravo izreći:

Ćiko pravo Ćiro Trubajić zvani Kuljić, 40 godina star, rodom i stojbinom iz Dugog Sela, grčkoistočnog vjerozakona, oženjen, otac sedmero djece, nepismen, radi prestupa iz §§ 425, 456, 478. i 483. sa 10 odnosno 6, odnosno 30, odnosno 15 dana zatvora kažnjen, rješava se po § 271, točka 3, od optužbe da jest dne 18. lipnja 1907. godine uzeo bez znanja i privole, a koristi svoje radi, Luki Ćulumu iz Dugog Sela janje iz tora i dvije kačice sira iz mljekara, čime bi ali bio počinio zločin od krađe po §§ 249, 251. i 254, točka c kažnjelog zakonika...

- Molim boga i slavnog suda! - usplahireno i kao izvan sebe upade u riječ predsjedniku sudanije optuženik, pun grozničave uzdrhtalosti i strepnje koja obuzima obično svakog optuženika kad se čita strahovito nategnuta, zbijena i zamršena glava osude. To nešto odveć zamršeno i na dugačko otišlo, pa ne znam, molim boga i slavnog suda, da li sam osuđen ili nijesam?

- Bogami, Ćiko, i mi ovamo dolje ne razumijemo dobro - Ću se povik sa dna sudnice. Uĉevno je to udesio savjetnik Vrebac, jer tako ti je to isto i na Ńvapskom sudu: dok god soldat ne turi baganetu u korice, ne moreŃ znati da li si osuĉen ili osloboĉen!»

Da pokuŃamo da objasnimo, ako je uopŃte moguĉe objasniti ovakav jezik, zaŃto ni oni koji sluŃaju sudaniju ni optuŃeni Trubajiĉ nisu shavtili da li je Trubajiĉ osuĉen ili osloboĉen. Obe reĉenice iz ove presude toliko su duge da prvi njihovi dijelovi ne mogu da se poveŃu sa posljednjima, tako da ne moŃe da se naĉe ni smisao reĉenica. Da bi se navodno neŃto pomoglo razumijevanju, u prvoj od ove dvije duge reĉenice naglaŃena je rijeĉ *obnaŃao* na poĉetku i izraz *za pravo izreĉi* na kraju reĉenice. Ova dva naglaŃena dijela treba da ĉine neku cjelinu i neki smisao: Sud je *obnaŃao za pravo izreĉi*. Meĉutim, ni ova reĉenica nije u duhu srpskog jezika. Osim toga, sve ono Ńto stoji izmeĉu ova dva naglaŃena dijela ostaje nezapaŃeno ako onaj koji sluŃa obrati paŃnju samo na ove dijelove. Dalje, veliki broj cifara, dana, mjeseci, godina, zakona i taĉaka zakona ĉine zabunu, a nerazumljive su i rijeĉi koje nisu u duhu narodnog jezika (*obnaŃao* umjesto *naŃao*, *obdrŃavane* umjesto *odrŃane*, *grĉkoistoĉnog vjerozakona* umjesto *pravoslavni*, ili *prekoslavni*, kako kaŃe Trubajiĉ). PogreŃno su dovedeni u neposrednu vezu izrazi « *krivim proglasi* » i « *za pravo izreĉi* » («da se optuŃenik krivim proglasi, *za pravo izreĉi*»), tako da ovaj dio izjave nema nikakvog smisla. PogreŃna je i upotreba veznika *ali* i glagolskog oblika *bi bio poĉinio*, «*ĉime bi ali bio poĉinio zloĉin*» (umjesto «*ĉime je poĉinio zloĉin*»). Kada se sve ovo uzme u obzir, nije ĉudno Ńto ni optuŃeni Trubajiĉ ni ljudi iz naroda nisu mogli da shvate da li je Trubajiĉ osuĉen ili ne. Kako nisu razumijevali tu «*odurnu nakazu od jezika*», ljudi su se snalazili na drugi naĉin: pratili su ponaŃanje straŃara («dok god soldat ne turi baganetu u korice, ne moreŃ znati da li si osuĉen ili osloboĉen!»).

U tekstu *Za srpski jezik* Koĉiĉ kaŃe i ovo:

„Samo jedno treba imati stalno na umu - da je snaga srpskog jezika u *glagolu* a ne u *imenici*, koja je bitna osobina njemaĉkog jezika. Pored ostalog nerazumijevanja, i ovo neznanje i neosjeĉanje osnovnih osobina srpskog i njemaĉkog jezika dovodi do najnakaradnijih kovanica, dovodi do varvarstva i poraboĉavanja naŃeg velikog, silnog, sjajnog i slobodnog jezika.“ (s.247)

Ove «*najnakaradnije kovanice*», «*varvarstvo*» i «*poraboĉenje jezika*», to jest, «*odurna jeziĉka nakaza*», takoĉe ĉe najpotpunije doĉi do izraŃaja u *Sudaniji*. Jedan mali dio tog «*nakaznog jezika*» moŃemo da vidimo i na sljedeĉem odlomku iz *Sudanije*:

«- Visokoisto i visokoslavno sudiŃe! Akoprem jest drŃavnom objesniŃtvu poznat Ń 388. kaŃnjenog zakonika, ne more se ali optuŃenik Ćiko pravo Ćiro Trubajiĉ zvani Kul-jiĉ

izvući ispod kažnje koja ga *patri* po § 249, 251, 253, točka *c*. Državnom objesništvu u Banjoj Luci jest nadalje poznato da su jazbec i majmun osuđeni, ali su tamo bile drukčije prilike i teške okolnosti u smislu zakona nego danas vođe. Danas vođe jest u tečaju rasprave zakonito uglavljeno da je u pitanju stojeći optuženik počinio zločin od krađe i da jest isti ukral Luki Ćulumu iz Dugog Sela janje i dvije kačice sira. To jesu akoprem svjedoci carski oružnici Dane Knežević, Jozip Prokaska i Mujaga Adžić iz Gornjeg Šehera, te privatni oštećenik Luka Ćulum iz Dugog Sela danas tečajem glavne rasprave iskazali i dapače dokazali s obzirom na sve topogledne paligrape i točke kažnjenog zakonika...»

«*Visokoisto*» i «*topogledne*» smo su neke od «najnakaradnijih kovanica» o kojima govori Kočić – ove riječi ne postoje u srpskom jeziku, i nemaju nikakvo značenje i nikakav smisao. Izraz «*zakonito uglavljeno*» jedan je od onih za koje Kočić kaže da su «varvarski», a neznanje i «poraboćenje» jezika ogleda se u riječi *jazbec* (umjesto: jazavac), u pogrešnoj upotrebi glagola *jest* i riječi *tečajem* (umjesto: u toku), kao i u izrazima *kažnja*, *stojeći*, *akoprem*, *dapače*, *točka*, *zločin*.

Kočićevu opasku da je «snaga srpskog jezika u *glagolu* a ne u *imenici*», kao i to da stranci nisu razumijevali narodni jezik («*Ovu odurnu nakazu od jezika stvorili su stranci*» (...)*«Stranci su naš jezik naučili samo leksikalno*»), možemo pratiti na razgovoru između Davida i doktora (Nijemca) u *Jazavcu pred sudom*:

«DOKTOR: (*s neke visine*): Na prvi pogled to bude bila budala, bladsinniger Kerl, Cretin! (*Davidu*) Kako se bude zvala?

DAVID: Čekaj, čoe, da se ko ljudi najprije upitamo za zdravlje, pa onda... Zdravo, mirno, gospodine? Kako si? Kako je gospoja? Je l ona zdravo svanula?

DOKTOR: No, kako ime, kako se bude zvala ?

DAVID: Gospodine dokture, nije puklo, već je niklo...

DOKTOR: (*ljutito*); No, kako se bude zvala?

DAVID: Ja se bude zvala, ajd kad očeš tako, bog te ubio, David Štrbac, selo Melina, kotar Banja Luka, okružlje Banja Luka, zemlja Bosna. Kućna mi je lumera 47. Tako me slavni sud piše i tako mi pozovke šalje.

DOKTOR: (*cereka se*): Taj si uobrazil da graf jest! No, što to jest? To velik ime i titel kako kod jedan graf imala ti?

DAVID: A, ja se držim reda i zakona ko i svaki grov!

DOKTOR: Imala šena?

DAVID: O, imala zorli, kabasto učevna žena!

DOKTOR: Imala deca?

DAVID: Imala, gospodine dokture, dvoje ženske djece, dvije curice ko dvije zlatne jabučice.

DOKTOR: No, dva šenska i dva muška deca?

DAVID: (*polagano*): E, moj zloglavi vrnto, i moj blentavi ćićulajkane!... Da, tako je, tako.»

Umjesto da pita u prezentu (“Kako se zoveš?”), koji u srpskom jeziku nema rod, doktor upotrebljava futur drugi („Kako se bude zvala?”), koji ima rod, pa se obraća Davidu kao ženskoj osobi. Komične efekte pojačava to što David, shvatajući da nema niti može da bude razumijevanja između njega i doktora, pristaje da na pitanja odgovara u duhu doktorovog „srpskog jezika“, pa kaže: „*Ja se bude zvala*“. Davidovo odustajanje od upotrebe svoga srpskog jezika vidimo u riječima „*ajd kad oćeš tako*“, a u kletvi „*bog te ubio*“ sadržana je mržnja prema doktoru kao predstavniku okupatorske vlasti. Ostatak dijaloga vodi se u istom duhu: doktor postavlja pitanja upotrebljavajući glagolski pridjev radni („*imala žena*“, „*imala deca*“) umjesto prezenta (imaš li ženu, imaš li djecu). Doktor ne zna ni padeže, pa koristi imenice *žena* i *deca* u nominativnom obliku («Imala šena?»), «Imala deca?»). A David nemoćno odgovara istim oblicima, to jest, upotrebljava glagolski pridjev radni («imala») i imenice u nominativnom obliku („O, imala zorli, kabasto učevna žena!). Na Davidov odgovor da ima „*dvoje ženske djece, dvije curice ko dvije zlatne jabučice*“ doktor zaključuje da David ima četvoro djece, zato što David u svom odgovoru prvi put upotrijebljava zbirnu imenicu (*dvoje djece*), drugi put ženski rod (*dvije curice*). David bespomoćno pristaje na sve što doktor kaže («*Da, tako je, tako.*»), ali ga zato, začuđen njegovim neznanjem, naziva «*zloglavi vrnto*» i «*blentavi ćićulajkan*». Sa ove četiri riječi David je okarakterisao doktora onako kao ga on vidi: *zloglavi*, zlo u glavi, to jest, nema ništa u glavi; *vrnto*, osoba koja ne može da kontroliše pokrete, ponašanje, riječi, te nije u stanju da normalno obavi posao koji treba da obavi; *blentavi*, luđi; *ćićulajkan*, onaj kome je sve svejedno; dakle, u ovom slučaju doktor kome je svejedno da li će posao uraditi kako treba i da li će ga uopšte uraditi. (Pod riječju *ćićulajkan* u riječniku sabranih djela na str.309 stoji *zvekan*.)

Ali nisu samo stranci bili oni koji nisu znali srpski jezik pa su ga tako kvarili. Za kvarenje srpskog jezika Kočić optužuje i Srbe i Hrvate koji su došli iz Hrvatske:

„Ovu odurnu nakazu narodnog jezika stvorili su stranci i naši ljudi, Srbi i Hrvati iz Hrvatske. Prvi su ga, stranci, naučili samo leksikalno, a drugi, Srbi i Hrvati, došli su sa prilično nakaradnim jezikom, koji se opet razvio u Hrvatskoj pod uticajem njemačkog kancelarijskog jezika ili graničarske komande.“

Srbe koji su došli iz Hrvatske, a koji ne znaju srpski jezik dovoljno, pa ga na taj način kvare, otjelotvorio je Kočić u liku sudskog pisara u *Jazavcu pred sudom*, pisarčića, kako ga Kočić zove. Nedovoljno poznavanje srpskog jezika i od strane pisarčića i od strane suca kao stranca možemo da pratimo u onom dijelu drame u kojem sudija hoće, «po redu i zakonu», da ustanovi da li je David, kao onaj koji tuži (jazavca) oženjen. Ovu humoristično-satiričnu scenu Kočić je izgradio na osnovu nepravilne upotrebe glagola *oženiti se* i *udati se*:

«PISARČIĆ: Zar si udovicu oženio, pitam te?

DAVID: Tako ti mladosti, dijete, ne upleći se u razgovor kad ništa ne znaš. "Zar si udovicu oženio?" ...

SUDAC: Vas se dvojica ne razumijete. Mene ćeš ti bolje razumjeti. Je li te ta tvoja žena, na ime sadašnja, oženila kao udovica ili kao djevojka? Valjda sad razumiješ?

DAVID: (*začudeno*): Ama, gospodine, nemoj ti barem biti budala! Kako će mene moja rođena žena oženiti?!

PISARČIĆ: (*napreže se ozbiljno da razjasni Davidu*): Je li ta tvoja žena, na ime koju sad imaš, je li, pitamo te, bila prije oženita?

DAVID: Žena oženita! (*Krsti se začudeno i hoda po sobi.*) Žena oženita! Ama, zar se u vašoj zemlji žine žene?

SUDAC: (*dugo razmišlja*): Koliko je stara ta tvoja žena?

DAVID: Pa ima jedno trideset godina s jedne strane, a...

PISARČIĆ: No, mlada je još.

DAVID: Dabogme da je mlada. Još joj prednji zubi nijesu padali.

PISARČIĆ: Pa dobro, kad je tako mlada, onda si je mora djevojkom oženiti.

DAVID: (*uprepastio se od čuda*): Ama, šta je tebi?! Kako ću ja ženu djevojkom oženiti? Šta bi to onda bilo? Boga mi, dijete, ja bi reko da ti nijesi sastavio oko lijeske... Što ću ja ženi djevojku dovoditi!..."

Prvu grešku izgovara pisarčić: «*Zar si udovicu oženio, pitam te?*» U srpskom jeziku muškarci se žene, a žene se udaju, pa prema tome, David je mogao da *uda udovicu*, a ne da *je oženi*, kako kaže pisarčić. Međutim, David nije *udao udovicu*, jer bi to značilo da ju je *udao za nekoga drugoga*, a to ne odgovara činjeničnom stanju jer je ta udovica njegova žena. Sljedeću, još veću grešku čini sudac: «*Je li te ta tvoja žena, na ime sadašnja, oženila kao udovica ili kao djevojka?*» David od pisarčića i ne očekuje da nešto zna (kasnije će biti govora o tome), pa zato sucu na ovo pitanje odgovara: "Ama, gospodine, nemoj ti barem

biti budala! Kako će mene moja rođena žena oženiti?!” Žena može da oženi nekoga, što znači da posreduje da se taj neko oženi nekom drugom ženom. Ali to nije i ne može biti slučaj sa Davidom, jer je nemoguće da njega njegova ”rođena” žena oženi nekom drugom ženom. U naprezanju da shvati Davida, pisarčić opet postavlja pitanje:”*Je li ta tvoja žena (...) bila prije oženita?*” Pisarčić čini istu grešku kao i u prvom pitanju: žene se ne žene, nego se udaju, pa ni Davidova žena nije mogla biti oženita prije nego što se udala za njega. Posljednju, i najveću grešku, u ovoj gradaciji slika čini opet pisarčić kad kaže da je David *oženio svoju ženu djevojkom.*(”*Pa dobro, kad je tako mlada, onda si je mora djevojkom oženiti.*”) Ovaj izraz *ženu oženiti djevojkom* jedna je od jezičkih ”nakarada” za koju Kočić kaže da su je donijeli ”Srbi i Hrvati iz Hrvatske”. Već smo rekli da se žene ne žene, nego se žene udaju. Ali ako u izrazu *oženiti ženu djevojkom* umjesto glagola *oženiti* upotrijebimo glagol *udati*, dobićemo izraz *ženu udati djevojkom*, što opet gramatički ne odgovara duhu srpskog jezika, pa bi gramatički ispravno bilo: *ženu udati za djevojku*. Međutim, to je ispravno samo gramatički. Značenjski je nemoguće, ili je makar u Kočićevo vrijeme bilo nemoguće da se *žena uda za ženu*, a još nemogućnije da David svoju ženu *uda za ženu*. David se zaprepastio od čuda (*”uprepastio se od čuda”*), kad je čuo od pisarčića da je David svoju ženu *”oženio djevojkom”*. U toj zaprepašćenosti kaže pisarčiću da *„nije sastavio oko lijeske“* (*”Boga mi, dijete, ja bi reko da ti nijesi sastavio oko lijeske.”*), što bi značilo da je pisarčić lud, ili, kako bi rekao David, *blentav*.

U lirsko-meditativnom tekstu *Molitva* Kočić moli Boga za pomoć, da mu Bog da takav jezik koji *„dušmani ne razumiju a narod razumije“*:

„ O bože moj veliki i silni i nedostižni, daj mi jezik, daj mi krupne i goleme riječi koje dušmani ne razumiju a narod razumije, da se isplačem i izjadikujem nad crnim udesom svoga Naroda i Zemlje svoje. Pokloni mi riječi, Gospode, krupne i zamašne ko brda himalajska, silne i moćne ko nebeski gromovi, oštre i jezive ko svjetlice božje, i tirjanima nerazumljive ko što je nerazumljiva sfinga egipatska rodu čovječanskom. Daj mi te riječi i obdari me, Gospode moj, tujem darom svojijem velikijem i milošću svojom neizmjernom, jer će mi srce svenuti, jer će mi se duša od prevelike tuge i žalosti razgubati!” (Kočić 1967 II: 37)

I izgleda kao da je Bog uslišio Kočićeve molbe: Kočić je i govorio i pisao narodnim jezikom, onim koji smo *„naučili sa majčinih usana“*, tako da ga je narod razumijevao; s druge strane, Bog mu je poklonio i riječi *„silne i moćne kao nebeski gromovi“* i *„oštre i jezive kao svjetlice božje“* kojima je Kočić pogađao dušmane, to jest, sve predstavnike tuđinske vlasti. (*Dušmani* je narodni izraz za neprijatelje.) Te «riječi-gromove», koje *„dušmani“* nisu razumjeli, a narod jest, nalazimo u čitavom Kočićevom djelu, ali satirična drama *Jazavac pred sudom* napisana je cijela takvim riječima. Izdvojićemo ipak jedan

odlomak iz drame da na njemu pratimo te riječi koje su «ubijale» «*kao nebeski gromovi*». To je razgovor između Davida i suca o jazavcu, kojega je David doveo pred sud zato što mu je pojeo «njivicu kukuruza».

«SUDAC: Ama, eto, Davide, da rečemo da ima zakon i za jazavce, opet je to nekako nezgodno. Bistar si i pametan čovjek, promisli se... Ti znaš kad sud nekog osuđuje treba da zna koliko je star, je li oženjen, ima li djece, kako govori, koje je vjere. Sve je to potrebno sudu. Eto, koje je vjere taj tvoj nesretnik?

DAVID: Nikakve! Da je ikakve vjere, ne bi diro u moju sirotinju.

....

SUDAC: Kako govori, Davide, taj lopov, kojim jezikom?

DAVID: To ti, glavati gospodine, nako posigurno ne umijem kazati. Brkljači ko i ti i ovo dijete kad ste se nešto maloprije dogovarali. Zabrklači-de, gospodine, malo na njeg, da vidim oće li...

SUDAC: (*smije se, govori nešto i udara jazavca po njušci*).

DAVID: Vidi, gospodine, vidi kako diže njušku, kako te razumije! Vidi kurvina sina kako se ko doja ražalostio. Ne pretvaraj se, lopove jedan! Iako govoriš gospodinovim jezikom, to ti neće pomoći. Slobodno, nemoj se pretvarati.

SUDAC: Kad je rođen, koliko je star ovaj tvoj lopov, Davide?

DAVID: Nije on ni star. Mlad je on još.

SUDAC: Ne pitam te to, već bih rad znati koliko mu je godina. I to mi je potrebno.

DAVID: A koliko ima godina otkad ste vi došli u Bosnu?

SUDAC: Pa ima tako dvadeset i tri, i četiri godine.

DAVID: O, mlogo, pobogu brate! Zbilja, kad ćete vi već... E, toliko je godina, otprilike i ovom lopovu, šjeme mu se zatlro!

SUDAC: Kako ti to znaš?

DAVID: E, kad oćeš da kažem, kazaću ti: dira u tuđu sirotinju, pa ja mislim da je baš za vašeg zemana rođen. Eto po čem znam!

SUDAC: Kako, kako?

DAVID: Sve polako... Oprosti, gospodine, pomeo sam se. Oprosti, gospodine, molimo te, zbunio sam se pa ne znam ni šta govorim. Kad gođ uđem u slavni sud, čini mi se da me iz svijuju čoškova bodu u oči one nesretne, paligrapske kuke. Žena me je, bog je ubio, strašila, ona moja krezuba babetina!”

Kada sudac postavi pitanje koje je vjere jazavac, David odgovara: ”*Nikakve!* Da je ikakve vjere, ne bi diro u moju sirotinju.” U ovom Davidovom odgovoru prepoznajemo aluziju na pljačku i otimačinu koju carevina, preko svojih predstavnika, vrši nad seljacima. Kao što

jazavac dira u njegovu "sirotinju", tako diraju i vlasti. Da je David mislio samo na jazavca, rekao bi: "Da je ikakve vjere, ne bi dirao u moje kukuruze". Ovako, metaforičnim izrazom "Moja sirotinja" (izraz za imovinu, koja je mala kao imovina siromaha, pa otuda veza *imovina-sirotinja*) označava se čitavo imanje Davidovo. Na tu sirotinju nasrću i životinje (*jazavac*) i ljudi s vlasti (*šikucija*), što znači da David izjednačava jazavca sa "carskim ljudima". Dalje, izraz "nije nikakve vjere" ovdje ima dva značenja: jedno, da jazavac kao životinja ne može imati vjeru, i drugo, da se odnosi na ljude, pošto se za čovjeka koji čini zlo kaže da je bezvjernik, odnosno "nikakve vjere". Kako se zna da životinje ne mogu imati ni vjeru ni religiju, ostaje samo ovo drugo značenje, to jest, da su ljudi koji diraju Davidovo imanje *nikakve vjere*. Sudac nije razumio ovu "oštru svjetlicu božiju" jer je, kao stranac, mislio da David govori o jazavcu. Ovo je jedan od primjera na koje je Kočić mislio kad je rekao da su stranci srpski jezik naučili samo "leksikalno".

(Otvoreno kritikujući eksploataciju seljaštva od strane carevine u pripovijeci *Jure Piligrap*, Kočić, bez aluzije, kroz usta jednog od svojih likova, direktno kaže da su to predstavnici carevine koji ne znaju za Boga: "A kad ne znate za boga i za božiju pravdu, eto vam, nos'te, nos'te sve! ... Neka carevina ne propane, a ja ću štap u šake, torbu na rame, pa u bijeli svijet..." Sarkazam "neka carevina ne propadne" jedna je od Kočićevih "oštrih svjetlica božijih". Izraz "štap u šake, torbu na rame, pa u bijeli svijet" znači postati prosjak.)

Na pitanje, kojim jezikom govori jazavac, David odgovara da jazavac govori istim jezikom kao i sudac: "Brkljači ko i ti"; "Zabrkljači-de, gospodine, malo na njeg"; "Vidi, gospodine, vidi kako diže njušku, kako te razumije!" (A jazavcu kaže: "govoriš gospodinovim jezikom".) David hoće da kaže da su oni stranci koji su došli sa novom vlašću opet isti kao i jazavac, jer govore istim jezikom. U riječi *brkljači*, što znači: govori nerazgovijetno, nerazumljivo, prepoznajemo nerazumijevanje stranog jezika od strane naroda.

Na pitanje koliko godina ima jazavac, David odgovara da ima onoliko godina koliko su godina carski ljudi u Bosni, dakle otkako je počela okupacija. I dalje nastavljaju da sijevaju «svjetlice božije»: David kaže da su carski ljudi u Bosni „mlogo“, hoće da kaže *dugo*, što znači da im je vrijeme da se vrate odakle su došli. Davidovo nedovršeno pitanje: „Zbilja, kad ćete vi već...“ sudac nije razumio, ali svaka od onih „*milion duša*“, u čije ime David plače, razumije i lako će ga dovršiti u svojim mislima: „Kad ćete već jednom otići odavde!“ Tako su uslišene Kočićeve molitve, upućene Bogu: *narod ga je razumio, a dušmani nisu.*

Tek kad David počne otvorenije porediti jazavca sa onima koji su došli s vlašću, među kojima je i sudac (*”E, kad očeš da kažem, kazaću ti: dira u tuđu sirotinju, pa ja mislim da je baš za vašeg zemana rođen.”*), počne sudac naslućivati Davidove *”svjetlice božije”*, pa pita: *”Kako, kako?”*.

”Svjetlice božije” sijevaju i u Davidovom zahvaljivanju carevini kad dobije novac za štetu koju mu je počinio jazavac:

”DAVID: (*meće novac u kesu*): E, vala carevini, našoj premilostivoj Zemljanoj vladi i slavnom sudu! Bolan, bolan, ja bi krvi svoje, iako je snažna i otrovna ko zmijski ujed, utočio našoj premilostivoj Zemljanoj vladi...

SUDAC: Kako, kako?

DAVID: Sve polako...”

David hoće da kaže da bi dao svoju krv u borbi protiv takve vlade, a u toj borbi David bi bio kao zmija koja ubija neprijatelja ujedajući ga i ubrizgavajući mu otrov. Sudac opet počinje da sumnja u Davidove dobre namjere kad je u pitanju carevina, pa opet pita:

«*Kako, kako?*». I David opet odgovora: «*Sve polako...*».

Ponavljanje sučevih pitanja «*Kako, kako?*» i Davidovih odgovora «*Sve polako...*» izgleda kao refren neke pjesme, u kojoj se dva stiha («*Kako, kako?*» i «*Sve polako...*») slažu po asonanci, rimuju se i imaju isti broj slogova. Međutim, na nivou značenja ne bismo mogli govoriti ni o kakvom slaganju, nego, naprotiv, o potpunom mimoilaženju. Davidove riječi „*Sve polako...*“ ne osjećamo samo kao smirivanje situacije u kojoj sudac ponekad nasluti munje mržnje u Davidovom govoru, nego i kao želju i opomenu da će *sve polako* doći vrijeme kad će okupatoru doći kraj i tako prestati dugogodišnje tlačenje i onako siromašnog seljaštva.

”Svjetlice božije” sijevaju iz Davidovih riječi kad na pitanje suca da li su seljaci zadovoljni odgovara ironično:

„*O, mi smo zadovoljni! Pritisnulo nas dobro sa sviju strana; od nekakve silne smo se miline umrtvili pa jedva dišemo.*“

Sudac ne primjećuje Davidovu ironiju, jer je David riječi patnje i nezadovoljstva *umrtvili* i *jedva dišemo* umotao u riječi *zadovoljni* i *milina*. Ključna riječ u nesporazumu između Davida i suca je riječ *dobro*, u rečenici. “Pritisnulo nas *dobro* sa sviju strana...” U ovoj Kočićevojoj rečenici riječ *dobro* može da ima dva značenja. Ako je *dobro* imenica u nominativu (nastala od pridjeva dobar, -a, -o), osjećanja seljaka su pozitivna, zadovoljni

su, jer u tom slučaju *dobro* označava da je seljake pritisnulo sve ono što je dobro: blagostanje, sreća, mir. To i jeste ono što sudac hoće da čuje i to je jedino što sudac kao stranac i razumije: osnovno značenje riječi *dobro*. Međutim, iz Davidove prethodne priče vidi se da *dobro* u ovoj rečenici nije i ne može biti imenica nego prilog, koji u ovom rečeničnom kontekstu ima značenje *jako, snažno*, pa rečenica „pritisnulo nas *dobro* sa sviju strana“ ima značenje „pritisnulo nas *jako, snažno* sa sviju strana“, ili Kočićevim riječima, «pritisnulo nas silno sa svih strana». Dakle, ako je u pitanju prilog, onda je ovo rečenica sa izostavljenim subjektom. Jedina riječ koja bi u ovoj rečenici odgovarala kao subjekat, i sintatički i semantički, jeste imenica *zlo*, pa ova rečenica ima smisao: »zlo nas pritisnulo silno sa svih strana«. Međutim, Kočić je s namjerom izbjegao riječ *zlo*, spretno koristeći narodni izraz „pitislo me dobro“. Da je u pitanju prilog *dobro*, a ne imenica u službi subjekta, govori i glagol *pritisnulo*: kad je u pitanju neko dobro, nešto što je pozitivno, obično se ne upotrebljava glagol *pritisnuti* ili *stisnuti*: dobro ne pritišće, dobro je lagano i lako se nosi. Dakle, David govori o zlu koje „pritišće sa svih strana“, pa su se zato svi „umrtvili“ i „jedva dišu“.

Svakako najinteresantnija Kočićeva borba za srpski jezik odvijala se u Kočićevom književnom djelu. Svaka Kočićeva riječ i svaka rečenica primjeri su borbe za jezik. Ali, kao što smo vidjeli na navedenim primjerima, Kočićeva riječ u književnom djelu nije samo borba za jezik nego je i borba protiv okupacije, koja je «donijela mnogo zla i učinila (nam) mnogo nepravdi u svima pravcima narodnog života». Tu borbu pratićemo u okviru *idioma* kojima se Kočić služio u svom književnom djelu.

Idiomi

U tekstu *Umijeće pripovijedanja* Zdenko Lešić govori o četiri idioma kojima se Kočić služio u svojim pripovijetkama. (Lešić: 1982) Za nazive sva četiri idioma Lešić koristi Kočićeve izraze. Prvi idiom je „jedna odurna (jezička) nakaza, teška i usiljena, često puta potpuno nerazumljiva“, drugi „jezik narodnih umotvorina, pjesama i pripovijedaka“, treći „živi narodni govor“ i četvrti „dijalekat bosansko-hercegovački, koji je uzet za zajednički književni jezik“. Ovdje ćemo govoriti o svakom od ova četiri idioma ponaosob, i u okviru svakog od njih pratiti karakterističnu Kočićevu leksiku.

„Jedna odurna nakaza“

O srpskom jeziku koji se koristio u administraciji u doba austrougarske vladavine Kočić je u članku *Za srpski jezik*, između otalog, zapisao «To je jedna odurna srpsko-hrvatska nakaza, teška i usiljena, mnogo puta potpuno nerazumljiva, bez gipkosti, elastičnosti i zvučnosti, tih bitnih osobina našeg krepkog jezika. To je jezik kao naš, a nije naš. Naše su riječi, ali jezik nije naš.» Kakva je ta mješavina srpskog i hrvatskog jezika, sa primjesama riječi iz njemačkog jezika, kakva je ta «odurna nakaza» od srpskog jezika, najbolje ćemo vidjeti na primjeru jezika kojim govore zatvorenici-glumci u *Sudaniji*.

U ovoj pripovijeci govori se o zatvorenicima koji insceniraju suđenje (sudaniju) u zatvoru, ne zato što im je dosadno, kako kažu, nego da se što bolje pripreme za pravo suđenje. „Ako ko misli da se mi vođe igramo sudanije ko kakva djeca, neka to odma izvadi iz glave. Mi se vođe pripremamo i dogonimo kako ćemo se braniti kad izađemo pred pravi sud.“, kaže Ignjatija Vrebac, zatvorenik koji glumi predsjednika suda. Sudi se seljaku, Ćiri Trubajiću, zato što je od svog susjeda, Luke Ćuluma, ukrao jedno jagnje i dvije kačice sira.

U početnom govoru državnog odvjetnika skoro svaka riječ je «nakaradna»:

«- Slavno sudišće! - viknu gromovito "državni", skaćući žustro sa stolice, i pošto po svoj sudnici zaokoli svojim strahovitim i krvničkim pogledom, zlobno ga zaustavi na optuženiku, pa viknu još jače i silnije: - Slavno sudišće i veleučeni gospodine predšjedniće, pred vama tude jest jedna položara, jedan prevarant, jedan vucibatina i verdekter, te napokon jedan upisni i opasni tat, ili, po bosancki, hajduk. To jest jedna ovde danas opasna osoba po dotično vlasništvo, i on jest učeral u strah i trjepet po svoj onoj okolici. On imal dva ime i dva brezime, jer to njemu dobro, mlogo dobro jest... da se od carskije oružnika lakše krije i pretvara: kako mu kad bude zatrebalo. Da rečemo ovo: nekom jest ukradeno janje, i dotičnik kaže da ga je ukral Ćiko pravo Ćiro Trubajić zvani Kul-jić. Dođu njemu carski oružnici, a on veli: "E, baš je lopov taj nesretni Ćiko pravo Ćiro Trubajić zvani Kul-jić. Ja sam, znate, gospodo đendari - tako se po bosnacki veli carskim oružnicima - ja sam, znate "Ćirilo Trubajić".»

Umjesto *slavni sude*, ili *slavna sudanijo* državni odvjetnik kaže «*Slavno sudišće*». Riječ *sudišće* ne postoji u govoru naroda Kočićevog kraja, ali mi znamo da se ova riječ odnosi na *sud* jer je nastala tako što se na *sud* doda nastavak - *ište*, kao što je u riječima *zborište* (mjesto gdje se drži zbor) i *mlinište* (mjesto gdje ima mnogo mlinova), koje postoje u riječima dijalekta kojim pričaju Kočićevi likovi. Ovo *ć* u riječi *sudišće* je istog porijekla kao i *ć* u riječi *vlasništvo* (umjesto *vlasništvo*), a došlo je u ove riječi najvjerojatnije analogijom iz riječi *dotično*, *veleučeni*, *predšjedniće*, *dotičnik*. Ove tri riječi iz govora državnog odvjetnika u dijalektu likova Kočićevog kraja, odnosno Zmijanja, imaju isključivo oblik sa *č*, dakle, *dotično*, *veleučeni*, *predšjedniće*, *dotični(k)*. (Posljednji oblik

postoji samo kao pridjev *dotični*.) Ali oblik ovih, i svih drugih riječi na ć upotrebljavaju muslimani u Banjaluci i u okolini.⁴

U pogrešnom izgovoru *bosancki* ili *bosnacki* za *bosanski* jezik ogleda se Kočićeva kritika upotrebe ovog naziva za jezik.⁵

Odvjetnik upotrebljava glagolski pridjev radni na *l*, koji se ne upotrebljava ni u Kočićevom književnom jeziku, ni u jeziku likova: *imal* (imao) *ukral* (ukrao), *ućeral* (utjerao, u dijalektu *ućerao*), a pogrešno izgovara i *đendar* (žandar) i *trjepet* (trepet). *Verdektekter* je riječ iz njemačkog jezika, znači sumnjiv tip. (Klaić, 1988:1415)

Odvjetnikov red riječi u rečenici, kao i upotreba karćih i dužih oblika glagola *je/jest* nije u duhu srpskog jezika: *To jest jedna ovde danas opasna osoba po dotično vlasništvo; pred vama tude jest; on jest ućeral u strah i trjepet; jer to njemu dobro, mlogo dobro jest*. Osim toga, odvjetnik ne zna ni padeže («On imal dva *ime* i dva *brezime*») ni upotrebu glagolskih oblika («kako mu kad *bude zatrebalo*», umjesto: kako mu kad *zatreba*).

I predsjednik suda govori «nakaznim» jezikom:

«- Gospodo suci i prišjednici! - reče svečanim glasom predsjednik sudanije. Čuli ste dva paligrapa: paligrap 315. stavka druga, i paligrap 391, točka *c* carskog kažnjenog zakonika od 17. kolovoza 1879. godine, pa sad vijećajte i sudite pravo i po duši, koje ste se zakleli bogu i čestitom caru!»

Paligrap je iskvarena riječ od *paragraf*. Čudno je da je Kočić dao licima koja glume strance u *Sudaniji* (predsjednik suda i sudski odvjetnik) da stranu riječ *paragraf* koriste u istom pogrešnom obliku koji koriste ljudi iz naroda (*paligrap*).

U ovom odlomku interesantna je i riječ *točka* («točka *c* carskog kažnjenog zakonika»).

Ljudi Kočićevog kraja i srpski književni jezik imaju oblik *tačka*, pa bi bilo: «tačka *c* carskog kažnjenog zakonika». Hrvatski jezik i Hrvati upotrebljavaju *točka*. Muslimani u

⁴ Pogledati: Asim Peco: Pregled srpskohrvatskih dijalekata, Naučna knjiga, Beograd,1978, s.114

⁵ O upotrebi naziva *bosanski* za jezik u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine piše Miodrag Vulin:» Nedoslednost tuđinskog režima nije se ispoljavala samo pri upotrebi pravopisa i pisma nego i službenog naziva jezika u Bosni u svim oblastima koje nije pokrivaio službeni nemački. Izgledalo je da će pojavu različitih odrednica za isti jezik bar ublažiti naredba vlade o zavođenju imena srpskohrvatski u službenoj upotrebi 1907, ali je to bilo gotovo izlišno i zbog stalnog izjednačavanja zemaljskog sa bosanskim i drugim imenima njegovim, smenjivanim u ciklusima za sve vreme austrougarske vladavine.» (Miodrag Vulin: Petar Kočić, Pisac i delo, Svjetlost, Sarajevo, 1989,s.360)

tom dijelu Bosne (šira okolina Banjaluke), kao što smo već napomenuli, kažu *tačka*. (U pripovijeci *Tajna nevolja Smaje subaše* glavni lik Smajo svaku riječ koja ima u sebi č izgovara sa *ć* umjrsto *č*: *plaćimo* i *jaućimo*, umjesto *plačimo* i *jaučimo*; *na ćemu smo* umjesto *na čemu smo*.) Tako se ispostavlja da je *točka* neki apsurdni oblik koji u stvarnosti niko ne upotrebljava.

Predsjednikova rečenica: «pa sad vijećajte i sudite pravo i po duši, koje ste se zakleli bogu i čestitom caru!» potpuno je nerazumljiva zbog pogrešne upotrebe riječi *koje*. Umjesto *koje ste se zakleli*, vjerovatno je htio da kaže: na što ste se zakleli.

Hrvatski nazivi mjeseci upotrebljavaju se u cijeloj Sudaniji, kao što ovdje predsjednik sudanije upotrebljava: «*17.kolovoza*» (17. avgusta). I u Kočićevom književnom jeziku i u narodnom govoru Kočićevog kraja hrvatski nazivi mjeseci su nepoznati, pa i ti nazivi spadaju u onu «odurnu nakazu» koju su «stvorili naši ljudi, Srbi i Hrvati iz Hrvatske».

Pored hrvatskih naziva mjeseci, upotrebljavaju se tursko-arapski:

«Kad je veleslavna sudanija obnašla da je ovo svjedočanstvo o ukradenom janjetu nevjerodostojno i zakonski netemeljito, nije imala razloga i temelja da u ovoj prilici vijeća i prosuđuje carsko-otomanske zakone od 7. ramazana, od 15. muharema, od 13. huseina i 23. mujage u svezi sa golemom Lesperinom visokoslavlog i krabrog ćesero-kraljskog generala Jozipa Pilipovića od 31. kolovoza 1878. godine, koji zakoni govore o krađi janjeta i na koje se dapače tečajem današnje glavne rasprave pozvala odbrana.»

U ovim nazivima mjeseci nalazimo jednu od Kočićevih karikatura tog «nakaznog» jezika administracije: «*prosuđuje carsko-otomanske zakone od 7. ramazana, od 15. muharema, od 13. huseina i 23. mujage*». Od ova četiri naziva, prva dva su nazivi mjeseci; *ramazan* – deveti mjesec muslimanske godine, *muharem* – prvi mjesec (može biti i muško ime - Muharem), a preostala dva *husein* i *mujaga* samo su muslimanska muška imena. Narodu i onima iz naroda koji su bili optuženi svakako su ovi tursko-arapski nazivi mjeseci strani, tako da su sudije i ostali administratori mogli da nabrajaju na tim jezicima bilo šta.

Riječ *obnašla*, ne postoji ni u jednom jeziku; umjesto nje treba da stoji riječ *našla*. Umjesto *netemeljito* treba da stoji neosnovano; umjesto *temelj* treba da stoji *osnova*. Umjesto *tečajem* (današnje rasprave), treba da stoji *u toku* (današnje rasprave). Ova posljednja tri primjera samo su neki od primjera na osnovu kojih je Kočić rekao da je to «jezik kao naš, a nije naš», to jest, da su «naše riječi, ali jezik nije naš».

Kočićeve paronime, ili, kako kako ih M Šipka zove, „paronimska atrakcija“ (Šipka 1987 :91) i svrstava ih u „jedno od najtežih satiričnih sredstava“ u Kočićevo književnom djelu, nalazimo u dva Kočićeve satirična djela, u *Jazavcu pred sudom* i u *Sudaniji*. O paronimima kao satiričnom sredstvu govori i Leonid I. Timofejev u svojoj *Teoriji književnosti* navodeći primjer Ljeskova kao pisca u čijem ih djelu nalazimo:»Za shvatanje razvitka značenja reči veoma je poučna takozvana narodna etimologija, menjanje smisla kod stranih reči (tj. kod reči u kojima onaj ko ne poznaje jezik ne oseća živi tok misli) u vezi sa rečima maternjeg jezika. Poznato je davanje novog smisla stranim rečima kod Ljeskova.“ (Timofejev 1950: 201) Ako se ima na umu činjenica da je Kočić čitao rusku literaturu, da su mu ruski pisci bili omiljeni,⁶ i da je neke od njih citirao i u svojim tekstovima,⁷ moguće je da je Kočić ideju o paronimima našao kod ovog ruskog pisca.

UKOPACIJA - OKUPACIJA

U satiričnoj drami *Jazavac pred sudom* Kočić koristi izraz *ukopacija* umjesto riječi *okupacija* (lat.occupare – zauzeti, osvojiti). Misli se na okupaciju Bosne i Hercegovine od strane Austrougarske 1878. godine, kada je Berlinskim ugovorom Austrougarska dobila na upravu Bosnu i Hercegovinu od Otomanske imperije. Umjesto da seljake oslobodi davanja raznih dažbina predstavnicima Otomanske imperije, austrougarske vlasti su samo dodatno opteretila seljake novim porezima. O odnosima nove i stare uprave u Bosni, o bezakonju koje vlada i o nemogućnosti života u takvim okolnostima govori Kočić u tekstu *Kritika austrijske uprave u Bosni*

„Razočaranje našeg naroda, a naročito težaka, nad novom upravom veliko je i njemu se čovjek ne bi nadao od jedne uprave koja je, baš zbog toga težaka, dobila dvije najbolje balkanske provincije. I toga težaka ona ne samo da nije nikada pomogla, nego ga je moralno i materijalno pritiskivala i ubijala.“ (...) „Dosadašnji odnošaji između kmetova i aga su postali nesnosni, naročito po kmete. Zakonskih odredaba nema nikakvih, a ono nešto naredaba u tom pogledu što je izdano, sve je sakato, nejasno, nepotpuno i slabo, da je uopšte strahota i pomisliti kako se moglo do danas izdržati.“ (Kočić 1967 III:62,65)

⁶ Govoreći o knjigama Kočićeve biblioteke koje se čuvaju u Muzeju književnosti u Sarajevu, Branko Milanović zaključuje sljedeće: «Od beletrističkih knjiga dominira korpus ruskih pisaca (takođe na njemačkom), među kojima, opet, najznačajnije mjesto zauzima Turgenjev, sa desetak svojih djela (...) Od ostalih ruskih klasika tu su i Tolstoj (...), Dostojevski (...) i Gogolj (...). Tu su Čehov, Andrejev i Koroljenko, od novijih. Zanimljivo je da nema Gorkog kojeg je Kočić i prevodio.» B. Milanović: *Za puniju duhovnu biografiju, Besjede o Kočiću*, Banjaluka, 2005, s.103

⁷ Kao moto za svoj tekst *Za srpski jezik*, Kočić navodi turgenevljeve riječi: "U danima kada me sumnja, kada me crne i nemile misli more o sudbini Otadžbine moje, ti si jedini koji mi ne daš da klonem, o veliki, silni, sjajni i slobodni ruski jeziče! Kad tebe još ne bi bilo, morao bih očajavati, gledajući, šta se sve zbiva u Otadžbini mojoj."Ivan Turgenjev, *SD, Knj.2*, s.242

Pošto Kočić piše o svom narodu, ali i *za* svoj narod, on ne koristi stranu riječ *okupacija*, nego je prilagođava po izgovoru najbližoj narodnoj riječi, a to je *ukopacija*, riječ dobijena od *okupacije* metatezom prva dva vokala, *o* i *u*. Doduše, ni imenica *ukopacija* se u ovakvom obliku ne nalazi u govornom jeziku Kočićevih junaka. (Ako i postoji glagolska imenica sa nastavkom *-ija*, onda se ona gradi od glagolskog pridjeva trpnog *ukopan*, pa bi bilo *ukopanija*) Kočić je ostavio nastavak *-cija* iz strane riječi *okupacija* zbog potpunije paronomije. Pa ipak, za razliku od potpuno nerazumljive strane riječi *okupacija*, Kočićevim junacima je kristalno jasno značenje riječi *ukopacija*, jer se u njenoj osnovi nalazi riječ iz narodnog jezika - glagol *ukopati*, odnosno imenica *ukop*. Birajući glagol *ukopati*, sa primarnim značenjem *sahraniti* (*ukop- sahrana*), Kočić je značenje riječi *okupacija* poistovijetio je sa nesrećom, patnjom, stradanjem i umiranjem (ukopavanje, sahrana) čitavog porobljenog naroda. Tako je već samo jednom riječju – *ukopacija* - Kočić uspio okarakterisati i svoj i odnos svoga naroda prema austro-ugarskoj monarhiji koja je okupirala Bosnu.

U ovoj drami govori se o jednom seljaku, Davidu Štrpcu, koji je doveo jazavca u sud jer mu je ovaj pojeo njivu kukuruza. U navedenom Davidovom monologu vidjećemo kako on doživljava okupaciju:

„David: Meni je ovaj slavni sud mlogo dobra učinio. Od mloge me je bijede i nevolje oslobodio... Sve ću vam, gospodini moji, kazati po redu i zakonu. Imo sam sina. Snažno, mlado i vitko momče ko jela. Nije bio nimalo na me nalik. Bacio se bio na đeda, moga oca, što je u posljednjoj buni u Crnim Potocima pogino. Snažno i vitko momče, ali naopako i zločesto da bog milostivi sačuva! Uzeše ga u vojsku, poslaše ga u Grac i ja danu dušom. Lani, oko Časni veriga, donese mi knez crnu knjigu i tri vorinta: "Davide, umro ti sin, pa ti carstvo šalje tri vorinta. To ti je nagrada." "O, dobre carevine, krst joj ljubim!" lijepo ja jauknu od radosti, a žena i djeca zaplakaše. "Brate, kneže, vrati ti ta tri vorinta carevini. Pravo će biti i bogu i ljudima da to carevina uzme sebi ko, rećemo kaz'ti, neku nagradu, jer ona je mene od napasti oslobodila." - Onda sam imo jednu kravu, dobru, debelu kravu. Od usta sam svoji otkido pa sam njoj davo. Kažem vam, dobra, debela krava, ali zijančarasta, da bog zakloni! Preskočiti preko plotu i ograde kud zanese! Satra mi svake godine ljetinu. Doču to nekako slavni sud. Eto ti jednog dana onog šikucije što kupi miriju i porez: "Davide, veli, doču sud da te snašla bijeda, pa me je poslo da... Kako bi bilo da mi tu nesretnu kravu preteslimimo carevini, pa nek se ona tamo š njom muči i devera?" "Vala, velim ja, carevini koja se toliko za me brine! Vodi, brate, vodi odma!" - Onda sam imo četiri koze. Za turskog suda mirne ko ovčice, a kad zastupi ukopacija, ošjetiše i one slobodu, bog i' ubio, pa se ne daju snositi! Počne i' ona moja krezuba babetina musti, a posljednja nogom u kabo, pa prolije vareniku. Doču jope nekako carevina. Eto ti šikucije: "Pomozi bog, Davide! Zdravo, mirno?" "Dobro, vala bogu, kako si ti?" Tuj se upitismo za zdravlje, dok šikucija poče: "Tebe, Davide, zar jope snašla napast: nemirne ti koze, pa proljevaju vareniku? Kako bi bilo da i' predamo poreznom uredu, pa nek se on š njima muči?" "O, da dobre carevine, milostivi bože!" zaneso se ja i lijepo

jauknu' od nekakve silne miline, a žena i djeca od velike radosti zajecaše. "Goni, brate, ljubim ti stope tvoje, goni!" I, bogami, čojek - vala mu, vala i njemu i premilostivoj carevini! - očera nesretnice i oprostite me napasti. - Od svega mala i imaća ostade mi još jedan prasac, dobar, debo prasac, ali zijančarast i nesreća jedna! Potra kuruze, pojede tikve i misirače, sve pojede i poždera, da oprostite, ko kakav šikucija. Napravim mu jarmac i metnem vako ko sad tebi (sklapa ruke i pokazuje na Pesarčiću), ne budi primijenjeno, oko vrata, ali ne pomaže. Skočio svijet na me ko na bijelu vranu: "Tvoj prasac, Davide, upropasti i tebe i nas!" Od usta do usta, dok i carevina ne doču. Eto ti šikucije: "E, baš si, veli, Davide, baksus! Ni u čem ti se ne da!" "Dosta, brate! Znam!" viknu ja, pa ga zagrli i poljubi. "Dosta! Goni! Vala ti, vala i tebi i premilostivoj carevini koja se ona za me toliko brine? Vala vam će čuli i ne čuli!"

U ovom Davidovom monologu Kočić je u nekoliko gradacijjski poredanih slika prikazao tragediju, patnju i propast seljaka pod austrougarskom vlašću. Svaka od četiri slike u ovoj gradaciji završava se sarkazmom.

U prvoj slici David pripovijeda o tome šta je osjećao kad je čuo da mu je sin, kao vojnik monarhije, umro u Gracu (grad u Austriji). Kad su mu dali «tri vorinta» zato što mu je umro sin, David kaže ironično: „*O, dobre carevine*“. Ironičnim izrazima koji slijede, *lijepo ja jauknu od radosti, a žena i djeca zaplakaše*, David izražava žalost za nastradalim sinom. Ironiju u izrazu *lijepo ja jauknu od radosti* sudac kao stranac nije mogao primijetiti zbog toga što je riječ *lijepo* dovena u vezu sa *jauknuti*. U ovom slučaju prilog *lijepo* znači *dobro* (pogledati prilog *dobro* na strani 15) u smislu *jako, snažno*, pa bi istina bila da je David «jako jauknuo». Pošto znamo da je ovo ironija, onda je jasno da je *radost* u izrazu *lijepo ja jauknu od radosti* samo maska da se ne prepozna ironija, a da iza te maske stoji, u stvari, *žalost*, pa bi ono što je David htio da kaže bilo: «jako jauknu' od žalosti» ili, kočičevski rečeno, «silno jauknu' od žalosti». U nastavku David kaže da *žena i djeca zaplakaše*. Ovdje imamo jednu jezičku finesu. David ne ponavlja *od radosti* i u ovom izrazu, tako da je izraz *žena i djeca zaplakaše* ironičan samo ukoliko se ono *od radosti* iz Davidovog jaukanja odnosi i na ovaj izraz. Ova ironija prelazi u sarkazam u završnom dijelu slike, gdje David vraća ona tri forinta koja mu je carevina poslala kao vrstu obeštećenja i nadoknade za sinovljevu smrt: „*Brate, kneže, vrati ti ta tri vorinta carevini. Pravo će biti i bogu i ljudima da to carevina uzme sebi ko, rećemo kaz'ti, neku nagradu, jer ona je mene od napasti oslobodila.*“ Sarkazam dolazi od Davidovih riječi *nagrada* i izraza „*jer je mene od napasti oslobodila*“. Kad znamo da David jauče od žalosti za svojim sinom, a ne od radosti, onda znamo da izraz *jer je mene od napasti oslobodila* znači «jer mi je ubila sina». Kad kaže da je *pravo* da carevina treba da uzme ta tri forinta kao *nagradu*, David hoće da kaže da to nije nikakva država, i da kao takva ne bi ni trebalo da postoji. Izraz *rećemo kaz'ti* je tipičan za govor ljudi Kočićevog zavičaja. U ovom izrazu su

dva glagola sa istim značenjem, *reći i kazati*, a znači «kako bih rekao». U ovom sarkazmu ovaj izraz funkcioniše takođe kao vrsta maske za sarkazam, ili, bolje rečeno, kao izlaz za slučaj da se ironija otkrije.

U preostale tri slike David govori o tome kako mu je carevina konfiskovala jednu kravu, četiri koze i jednu svinju, sve ono od čega su David i njegova porodica živjeli. Kad mu je šikucija odvela kravu, zato što je *zijanćarasta* opet David zahvaljuje ironično carevini: “*Vala, velim ja, carevini koja se toliko za me brine!*” David hoće da kaže opet da to nije nikakva carevina kad mu oduzima imovinu. Kad mu je carevina oduzela kravu, David se samo zahvalio. Ali kad mu šikucija, u ime carevine («Doču jope nekako carevina.») konfiskuje i koze, David osjeća da će ostati bez ičega, pa opet počinje da jauče, sad od «*miline*»: “*O, da dobre carevine, milostivi bože!*” *zaneso se ja i lijepo jauknu' od nekakve silne miline, a žena i djeca od velike radosti zajecaše.*» Ovdje imamo istu ironiju kao u slici sinovljeve smrti, samo što je ovdje ironija pojačana rječcom za isticanje *da* u uzviku „*O, da dobre carevine*“, izrazom *od silne miline* i dodatkom *od velike radosti* uz izraz *žena i djeca zajecaše*. Na kraju treće, i posljednje slike, u kojoj Davidu oduzimaju «*prasca*», posljednje Davidovo „*imaće*“, imamo varijantu zahvale iz slike o oduzimanju krave: “*Vala ti, vala i tebi i premilostivoj carevini koja se ona za me toliko brine? 'Vala vam će čuli i ne čuli!*” Ovdje je ironija pojačana tako što se David sada zahvaljuje i samom egzekutoru, carskom službeniku i carevini. Carevina je *premilostiva*, što znači «*nemilosrdna*» kad se ironija prevedu. Zahvaljivanje „*vala će čuli i ne čuli!*“, upotrebljava se kad se čovjek zahvaljuje ne samo lično (*će čuli*) nego i u svakoj drugoj prilici (*će ne čuli*), kada hoće da iskaže veliku zahvalnost i da će pamtiti dobrotu za koju zahvaljuje sve dok je živ. S obzirom na to da je ovo ironija, David hoće da kaže šikuciji: ne hvala ni tebi ni carevini, nikada vam neću oprostiti, sve dok sam živ.

Ironiju sa početka ovog Davidovog monologa „*Meni je ovaj slavni sud mlogo dobra učinio*. Od mloge me je bijede i nevolje *oslobodio*.“ shvatili smo tek kad smo otkrili ironiju u nastavku. Tako shvatamo tek kasnije da to znači da je Davidu sud «*mnogo zla učinio*» i da mu je «*mnogo štošta oduzeo*».

GLAVATI - POGLAVITI

Glavat je onaj ko ima veliku glavu.

Poglaviti je onaj ko ima neku vlast, kakvo poglavarstvo. (Rječnik JAZU)

David Štrbac pozdravlja suca i ostale prisutne u sudnici (*Jazavc pred sudom*) sa *glavati gospodine/gospodini*: „Dobar dan, *glavati, carski gospodini!*...“ Istim izrazom David oslovljava suca i u nastavku razgovora, sada, naravno, u jednini: „Ti misliš, *glavati gospodine*, đe sam ja rođen za turskog suda, da ne znam današnjeg reda.“ Ili kad govori sucu o svojoj ženi: „Ama, ženo, oklen ti tolika pamet, krst ti tvoj ljubim?! – čudim se ja, *glavati gospodine*.“ Ili kad pita za jazavca: „Kako bi bilo, *glavati gospodine*, da ga izvadim iz vreće, pa da ga privežem za ’vu jednu nogu od astala, da vidite mog zlotvora i dušmanina, kosti mu u Zenici sagnjile?“

Pridjev *glavati*, ovdje ima više humorističku nego satiričnu funkciju. *Glavat* je onaj koji ima veliku glavu. (U narodnom je jeziku imenička oznaka za takvu osobu *glavonja*.) Dakle, pridjev *glavat* ima negativne konotacije, jer govori o neproporcionalno razvijenim dijelovima ljudskog tijela. Tako se u svijesti čitalaca javlja vrsta karikature: slika osobe sa neproporcionalno velikom glavom, pa predstavnici vlasti, pošto su *glavati*, izgledaju kao karikature. Asocijacije mogu da idu i dalje: obično se u narodu kaže da onaj ko ima veliku glavu, ima malo mozga, malo pameti. U tom smislu može se govoriti o ironiji i u izrazu *glavati gospodini*. Dakle, i sudac i svi prisutni u sudnici koje David oslovljava sa *glavati gospodini*, a koje David vidi kao predstavnike carevine i carske vlasti („carski gospodini“), nisu *glavni*, nego su *glavati*, što znači i smiješni i sa malo pameti.

Izraz *velevlašni*, koji David, navodno po nagovoru svoje žene, dodaje izrazu *glavati gospodin*, umjesto *velevažni*, samo pojačava humor. („Dobar dan, *glavati i vevlašni carski gospodine!*“)

Međutim, izraz *glavati* u pripovijeci *Zmijanje* nema ironično značenje. Kad su Risto i Tešo došli u Beograd da od srpskog knjaza traže savjet za put za Carigrad (da bi im sultan potvrdio feman o Zmijanjskoj slobodi), prvo ih je primio «*knjažev prvi doglavnik*», koji je bio «*glavata ljudina*»:

«Čekali su - kaže mi pokojni Risto - jedno dva dana dok i’ je primio knjažev prvi doglavnik, krupna, veli, i glavata ljudina - mjere mu nije!»

Ovdje *glavat* ima doslovno značenje, čovjek sa velikom glavom, jer je *knjažev doglavnik krupan* čovjek; nema humorističkog efekta jer je velika glava proporcionalana sa krupnim tijelom. Augmentativ *ljudina* ima funkciju da pojača utisak doglavnika kao krupnog čovjeka. Ali augmentativ *ljudina* ima i preneseno značenje: ljudina se kaže za onoga ko je dobar, ko čini dobra i velika djela. «*Mjere mu nije*» tipičan je Kočićev izraz, kojim se govori da je nešto dobro, pozitivno, da se ne može izmjeriti nikakvom mjerom, i da ne postoji ništa drugo što bi se moglo uporediti s tim. Ovaim izrazom označava se je

posljednji i najviši stepen osobine koja se poredi. A knjažev doglavnik je toliko dobar da mu nema mjere. Osim toga, knjažev doglavnik je Srbin, i jedan od predstavnika srpske vlasti, pa se o njemu kao takvom ne govori ironično.

ZEMLJANI - ZEMALJSKI

Umjesto Zemaljska vlada, lokalna vlast za vrijeme austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini, u *Jazavcu pred sudom* je *Zemljana vlada*. Ovdje je Kočić iskoristio pridjeve *zemaljski* i *zemljani*, oba nastala od imenice zemlja, koja ovdje ima dva značenja: zemlja kao država i zemlja kao tlo. Pridjev *zemaljski* označava ono što pripada jednoj zemlji, jednoj državi, pa se otuda vlada zvala Zemaljska. Paronimom *zemljani* označava se ono što je napravljeno od zemlje, kao na primjer, *zemljani ćup*, *zemljani zid*. Kočić zna da se vlada u Sarajevu zove *Zemaljska*, ali kroz riječi Davida Štrpca, koji jedino zna da kaže *Zemljana vlada*, Kočić prikazuje i svoj i odnos svog naroda prema toj vladi. *Zemljana vlada* ovdje ima više značenja: da ta vlada čini za narod isto toliko koliko i predmeti napravljeni od zemlje, dakle, ne čini ništa; da je ta vlada crna, što, po narodnom poređenju „crna k'o crna zemlja“, znači ružna; da ta vlada treba da pripada zemlji (kao tlu), što znači da treba da se sahrani u zemlju, da nestane sa lica zemlje.

Ako je *Zemaljska vlada* vlada *okupacije*, onda je *Zemljana vlada* vlada *ukopacije*, to jest, vlada koja ukopava. Da takva vlada nije nikakva vlada, govori i to da je ta vlada *ćorava*:

”DAVID: A čija je ovo štrampa?

PISARČIĆ: To je ono što vi, seljaci, zovete *Zemljana vlada*.

DAVID: O, čekaj, ljubim je, da je vidim! (*penje se na stolicu, nadnosi ruku nad oči i dugo, dugo gleda.*) O, zar ćorava⁸ naša *Zemljana vlada*, god joj njezin! (*Pade sa stolice.*) Zato nami, grdna rano, sve ćoravo i ide u ovoj zemlji!

DAVID: (*diže se*):E, ljudi moji, da sam juče umro, ne bi znao da je naša premilostiva *Zemljana vlada* ćorava!”

U narodnom jeziku biti *ćorav* znači nemati jedno oko, a osoba koja nema jedno oko, ne može ni da vidi dobro. Ako je vlada ćorava, to znači da ne vidi dobro. A ako

⁸ Na ovom mjestu u knjizi je zvjezdica (*), a u fusnoti na s. 197 stoji sledeće: Poglavica Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, Njegova Preuzvišenost, Gospodin baron Johan fon Apel izgubio je, valjda negdje u ratu, jedno oko.

ne vidi dobro, ne može ni da obavlja svoj posao dobro, a posao vlade je da čini ono što je dobro za narod kojim upravlja. Kad David kaže da "sve *ćoravo* i ide u ovoj zemlji", znači da sve *loše* i ide u Bosni. A ako *ćoravo* znači loše, znači i da je Zemljana vlada *loša*.

Kad sud osudi jazavca, David zahvaljuje i *Zemljanoj vladi*:

„Vala slavnom sudu! Ja sam zadovoljan osudom. Samo još ovo, nako ispred mene, dodaj: David Štrbac iz sela Meline, kotara Banje Luke, okružlja Banje Luke, zemlje Bosne, a kućne lumere četrdeset sedme, zahvaljuje se carevini, našoj premilostivoj *Zemljanoj vladi* i slavnom sudu što su ga od svega oslobodili i, štono vele, ko prst ogolili. Vala im će čuli i ne čuli! To ti dodaj, nako ispred mene, a u ime moje.“

Pošto je jazavac osuđen, David ironično zahvaljuje i carevini i Zemaljskoj vladi i sudu: u stvari, sabira na jedno mjesto krivce, one koji su mu sve uzeli („*što su ga od svega oslobodili*“), pa je ostao bez ičega, kao prst go („*ko prst ogolili*“).

OKRUGLI - OKRUŽNI

Ovi paronimi odnose se na sud: umjesto *okružni*, sud je *okrugli*. (*Jazavac pred sudom*) David pripovijeda u sudu kako ga je njegova žena savjetovala da vodi jazavca prvo u „*mali seljački sud*“, pa ako ga tu ne osude, onda da ga vodi u *orugli* sud. David navodi direktno riječi svoje žene, tako da mi čujemo da ona kaže *okrugli sud* umjesto *okružni sud*. „Najprije, velim ti, ajde u naš mali, seljački sud, pa ako ga tuj ne osude, onda, istom onda, ajde na *okrugli sud*.“ „A kad uđeš u veliki, *okrugli sud*, duboko se pokloni.“

Međutim David govori *okružni sud*, ne *okrugli*:

„Nećete li po redu i zakonu, ima u ovoj zemlji i *okružni sud*, ima naša premilostiva Zemljana vlada, a ovaj isti David s ovom istom svojom blentavom glavom i s ovim istim lopovom, mogo bi jednog jutra i u Beču osvanuti. Nemojte vi misliti šta mislite! Ako ne čujem ono: U Ime Njegovo, odma idem na *okružni sud*.“

David inače govori ironično o svojoj ženi kad kaže da je pametna i učevna ("Ama, ženo, oklen ti tolika pamet i nauka, postove ti tvoje ljubim!") S obzirom na to da David upotrebljava pravi naziv za sud, *okružni*, a njegova žena pogrešni, *okrugli*, izgleda da je ironija u ovom slučaju upravljena na neznanje jezika.

Pošto Davidova žena upotrebljava pogrešni naziv suda, mogla ga je jedino naučiti od kneževe žene. Kako njegova žena "prima nauku" od kneževe žene, vidimo iz sledeće slike:

”DAVID: Đavo bi je znao, glavati gospodine! Druži se mlogo s kneževom ženom, i idu tamo žandarskoj kasarni, pa ja ne znam... More biti da je naučila od carski oružnika i od knjeginje, a knjeginja je baš zorli, kabasto učevna žena. Kršna, naočita, mlada ko kap, pa je carski oružnici od dragosti na rukama nose, a sve zbog njezine pameti i nauke! A moja stara šjela nasred kasarne, izvalila se na carske dušeke, pa pije, puši i prima nauku.”

Mlade i lijepe žene ne nose se na rukama zbog pameti i nauke, kao što carski oružnici nose kneginju. Niko ne uči, ”ne prima nauku”, kako kaže David, pijući i pušeći, kao što to čini Davidova žena, “izvaljena” na ”carske dušeke”. Jedino što je njegoova žena naučila od kneginje i carskih ljudi jeste iskvaren srpski jezik.

I *okružni* i *okrugli* jesu srpske riječi, ali imaju različito značenje: sud može biti *okružni*, ali ne i *okrugli*. U nepravilnoj upotrebi riječi *okružni* i u haotičnosti koja nastaje prilikom upotrebe i *okružni* i *okrugli* uz imenicu sud, vidimo Kočićevu osudu i uticaja stranih jezika na kvarenje srpskog jezika. Ovo je jedan od mnogobrojnih primjera u srpskom jeziku na koje je Kočić mislio kad je napisao: ”Rđav i nenarodan jezik zavladao je u svima našim javnim ustanovama, pa se otuda polagano širi i prenosi u narodni živi govor koji je prije okupacije bio neobično čist i svjež.” (Kočić 1967 II: 245)

OBJESNIŠTVO - ODVJETNIŠTVO

Paronime *državno odvjetništvo* (državno pravobranilaštvo) – *državno objesništvo* nalazimo u satiričnoj pripovijeci *Sudanija*.

”Državno objesništvo u Banjoj Luci tuži Ćiku pravo Ćiru Trubajića zvanog Kuljića, 40 godina starog, rodom i stojbinom iz Dugog Sela, grčkoistočnog vjerozakona, oženjenog, oca sedmero djece, nepismenog, navozito neporočnog, s pogledom na to što jest isti dana 18. lipnja 1907. godine uzeo bez znanja i privole, a koristi svoje radi, Luki Ćulumu janje iz tora i dvije kačice sira iz mljekara, čime jest ali dotično lice počinilo zločinstvo od krađe s obzirom na §§ 249, 251, i 254, točka c.”

Kočičev izraz *objesništvo* u ovoj pripovijeci ima dva značenja, koja se međusobno prepliću i dopunjuju. Jedno značenje jeste da austorugarski sud doslovno vješa ljude, bez dokazivanja krivice, a na osnovu vlastitog mišljenja onih koji sude i donose presude, što vidimo iz riječi *državnog objesnika* Gligorija Zlojutra:

«Slavno sudišće - nastavlja brzopleto i zadihano gospodin "državni". Uporabom paligrapa 111, točka *a*, točka *b*, točka *c*, točka *e*, prilažem na slavna carska sudanija da se, osim paligrapa krađe, Ćiko pravo Ćiro Trubajić zvani Kul-jić sudi i osudi ko jedan, na premjer, buntovnik i rušitelj Ustrije, pošto ali dobrano tu nami poznato jest ko jest i

što jest David Štrbac i pošto ova visokoista osoba ali jest opasna po monarkiju i Ustriju, koje molim da sa osudi na vješala...»

I u ovom govoru, vidimo «*odurnu nakazu od jezika*». Jezik je toliko iskvaren da je smisao posljednjih navedenih riječi u govoru državnog odvjetnika taj da se monarhija i Ustrija (Austrija) osude na vješala («*ova visokoista osoba ali jest opasna po monarkiju i Ustriju, koje molim da sa osudi na vješala...*»).

U prenesenom smislu *objesništvo* znači vješanje cijelog srpskog naroda⁹ od strane austrougarske imperije.

Drugo značenje riječi *objesništvo* jeste da je državno odvjetništvo *objesno*, to jest da radi šta hoće i kako hoće. Da se radi o *objesništvu*, govori zahtjev državnog odvjetnika, da se optuženi osudi „na vješala“ prije osude. Osim toga, iz riječi odvjetnika proizilazi da Ćirilo Trubajić treba da se osudi na vješala zato što odvjetnik misli da je Trubajić «buntovnik i rušitelj monarhije», a ne zato što je ukrao svome susjedu jedno jagnje i dvije kačice sira. Odvjetništvo, dakle, ne obavlja svoj posao kako bi trebalo, po zakonu, nego radi šta hoće. Ali nije samo odvjetnik objesan. „*Pa mi smo suci, mi moremo kako 'oćemo.*“, kaže jedan od sudija. U ovoj rečenici je eksplicitno iskazana i objest sudija.

Objest je tvrdnja da oni koji su na vlasti ne mogu pogriješiti. Prilikom utvrđivanja pravog identiteta optuženog jedan od „prisjednika“, čovjek iz naroda, traži da se optuženik pusti „*jer se i vlasti mogu prevariti*“. Na ovo predsjednik suda i ostale sudije bijesno i uvrijeđeno odgovaraju da se vlasti ne mogu prevariti i da je takva tvrdnja uvreda za one koji su na vlasti.

”Vlasti se ne mogu prevariti! - viknuše svi osim Omeše Mustića.

- Vlasti su vlasti! Zar se tako o vlastima govori? - planu predsjednik sudanije kao ris.

Molim, molim! - brani se drugi prisjednik. To je moj prijedlog koje molim da se vijeća, a opet vam kažem da se i carske vlasti mogu pomesti i zbuniti...

- To je zloba! To nije istina! - prekide ga prvi sudac.”

Iz riječi ”*planu predsjednik kao ris*” vidimo da su sudije i *bijesne* (*planuti* znači veoma se naljutiti i govoriti u takvoj ljutnji).

⁹ U riječniku sabranih Kočićevih djela iz 1967 u objašnjenju riječi *objesništvo* stoji »odvjetništvo (iskrivljeno kao da veša narod)» (Petar Kočić: Sabrana djela, Knjiga III, «Svjetlost» izdavačko preduzeće, Sarajevo, 1967, s.307)

Obijest onih koji su na vlasti je njihovo suđenje i osuđivanje na osnovu onoga što oni kažu da je istina, bez prethodnog istraživanja i utvrđivanja tačnih podataka."Pa mi smo uvjereni da je ovo Ćiko pravo Ćiro Trubajić zvani Kuljić - veli prvi sudac. To je dosta!"

CARSKA DEKLEMACIJA - CARSKA DEKLARACIJA

Od *deklaracija* rebalo bi biti *deklamacija*, a ne *deklemacija*. Međutim, u dijalektu Kočićevo kraja ima riječi u kojima se umjesto *a* pojavljuje *e*,¹⁰ pa bi se u narodu čulo *dekleracija*, a ne *deklaracija*. Otuda u Sudaniji imamo *deklemacija*, a ne *deklamacija*:

"Slavna sudanijo! Državno objesnišgvo tuži moga branjenika Ćirila Trubajića, da je ukro i janje Luki Ćulumu iz Dugog Sela. S pozivom na *carsku Deklemaciju* od 28. kolovoza i s obzirom na golemu Lesperinu generala Josipa Pilipovića od 31. kolovoza 1878. godine, te u svezi sa zakonima i otomanskim kanunima, po kojima se u Bosni i Ercegovini tuži i sudi, vođe se danas ne bi smjelo nikako govoriti o krađi jagnjeta."

Carska deklaracija, dakle carski zakon, samo je deklamacija: ljudi nisu razumijevali jezik, a i da jesu, znali su da carski zakoni ne mogu da im donesu ništa dobro. Ako je deklamacija samo puki govor napamet naučene pjesme, onda je carska deklaracija samo tekst koji se govori, deklamuje, ali se ne poštuje. A ako se ne poštuje carska deklaracija, onda se ne poštuju nikakvi zakoni.

Lesperina je augmentativ od *lesperica/lespirica*, što označava nešto što je tanko. (Kočić 1986: 348) *Lespirica* je po obliku deminutiv, ali se ovdje upotrebljava u augmentativu, *lesperina*. Osim toga, dodaje joj se i epitet *golema* (velika), i time se postiže ironija i pejorizacija.

Josip Filipović je hrvatski general u austrougarskoj vojsci.

Kočić kao pisac ne koristi narodni izraz *deklemacija*, nego *deklamacija*, što možemo vidjeti na primjeru pripovijetke «*O, proklete večerašnje večeri*»: «Od komičara Babića "primio" je neke šaljive deklamacije. Tu je deklamaciju Vlajko udesio prema mjesnim prilikama i promjenio joj naslov».

¹⁰ U okviru prenošenja akcenata na proklitiku u istočnohercegovačkom dijalektu, Pavle Ivić pominje riječ *uzočes*, koja je nastala od «*u zao čas*». Ivić je ovaj primjer naveo kao rijedak primjer «neprenesenog silaznog akcenta van prvog sloga reči», ali promjenu *a* u *e* u *čas – uzočes* nije komentarisao. (Pavle Ivić: Celokupna dela II, Dijalektologija srpskohrvatskog jezika, Uvod istokavsko narečje, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi sad, 2001, S.177)

Asim Peco govori o obrnutom procesu u zapadnobosanskim ijekavskim govorima: prelazak *e* u *a* u infinitivnom nastavku *-ėti* kod glagola: *voljati, življati, kopnjati, sjedati, šućati*. (Asim Peco: Pregled srpskohrvatskih dijalekata, Naučna knjiga, Beograd, 1978)

„Jezik narodnih umotvorina, pjesama i pripovijedaka“

Optužujući austrougarsku upravu u Bosni i hercegovini za kvarenje srpskog jezika i nazivajući taj iskvareni jezik odurnom nakazom, Kočić u tekstu *Za srpski jezik* kaže da taj iskvareni jezik nije „*bogodani jezik narodnih umotvorina, pjesama i pripovjedaka, kojima je tako bogata naša otadžbina*“. U prikazu *Naša riječ* Kočić kritikuje antologiju pjesama Josipa Milakovića zato što ne sadrži neke od najljepših srpskih narodnih epskih pjesama. „Jedna antologija narodne epike naše ne može se ni zamisliti bez pjesama: *Banović Strahinja, Smrt majke Jugovića* i *Smrt Kaice vojvode*. Njihovo odsustvo iz ove zbirke ne može se ničim, apsolutno ničim opravdati. *Banović Strahinja*, ta divna i snažna pjesma, puna silna poleta, puna zvučnih, jedrih i, tako reći, krilatih riječi, puna odsječno i plastično ocrtanih situacija, puna vedre, kristalne i žive dikcije, kakve je teško naći i u epici ma kog drugog naroda, nije smjela nikako da ne uđe u ovu knjigu, koja nam se tako pretenciozno predstavlja! Kroz tu silnu i nedostižnu himnu ličnom junaštvu i moralnoj jačini od početka do kraja brui i struji život čitave jedne epohe iz minulih dana viteške snage i moći naroda našeg. Mi, rođena djeca ove naše dobrosretne majke zemlje, mi drhćemo u neizmjerne duševnoj razdraganosti kad čitamo ili slušamo ovu uzvišenu himnu našem junaštvu, mi duboko i snažno osjećamo, kao niko, svu ljepotu i miris ove slatke i svijetle poezije koja prediše drevnom starinom kao kita suva bosiljka. Kroz naše žile još jednako struji hajdučka krv, naša svježja i krepka majka još nije izgubila nade.“ (Kočić 1967 II:179)

Iz Kočićevih riječi *divna, snažna, puna silna poleta, zvučnih, jedrih, krilatih riječi, vedra, kristalna, živa*, vidimo koliku uticajnu moć imaj na njega jezik srpskih narodnih epskih pjesama.¹⁶ A njegove riječi: „*Kroz naše žile još jednako struji hajdučka krv, naša svježja i krepka majka još nije izgubila nade.*“ jasno govore kakvu funkciju imaju inkorporirane narodne epske pjesme u njegovom književnom djelu. Kao što su se nekada hajduci borili protiv turske okupatorske sile, tako će i njegova generacija da se bori protiv austro-ugarske okupatorske vlasti, a za slobodu svoje domovine, koju Kočić naziva »*naša svježja i krepka majka*«. Moral i herojstvo predaka hajduka iz doba vladavine Otmanske imperije naslijedila je i njegova generacija („*Kroz naše žile još jednako struji hajdučka krv*«), koja treba da nastavi borbu protiv ropstva, ovaj put protiv Austro-Ugarske imperije.

O odnosu ljudi Kočićevog zavičaja prema tradiciji epskih narodnih pjesama piše Zdenko Lešić u tekstu *Umijeće pripovijedanja* sljedeće: «Ljudi Kočićeva zavičaja, o kojima je on jedino i pisao, živjeli su u svijetu usmene tradicije, s njenim nepisanim zakonima, s njenim kolektivnim etosom, koji nema svoga zapisanog kodeksa, već podrazumijeva urođeni osjećaj za pravdu i poštenje, s njenim legendama i 'starostavnim knjigama', s 'pjesmama i pripovijetkama kojima je tako bogata naša otadžbina', kako je Kočić jednom istakao.» (Lešić 1982: 246) A o Kočiću kao umetniku Lešić kaže: »Kočić je obilato i sljubavlju

posezao u veliku riznicu narodnih umotvorina, pa bi se iz njegovih pripovijedaka mogla ekscerpirati velika pregršt stihova iz narodnih pjesama, poslovice, uzrečica, kletvi i dr. Međutim, nas ovdje zanima njegova manipulacija tim idiomom narodnih umotvorina, jer ona predstavlja čisto stvaralačku operaciju u jeziku kao mediju umjetničkog oblikovanja.» (Lešić 1982:246) Elemente narodnih umotvorina i narodne tradicije Kočić je, kako kaže Radovan Vučković, ugradio u svoje djelo na tri načina:» Prvo, kao prateći ilustrativni materijal (pevanje lirskih i epskih pesama) pomoću koga se stvara štimung ili pojačava emocionalno dejstvo ukupne lirske ekspresije; drugo, kao osnov na kome je Kočić temeljio monumentalni lirski stil, gradeći likove po uzoru na narodnu pesmu ili preuzimajući mestimično folklorni jezički kanon i ugrađujući ga u svoj izraz; treće, folklor se javlja kao tema Kočićevih kritičkih razmatranja ili kao predmet parodije ili heroične mistifikacije.» (Vučković 1990:340-41) Ovaj Vučkovićev treći način transponovanja narodnog stvaralaštva, gdje se «folklor javlja kao tema kritičkih razmišljanja ili kao predmet parodije» odnosi se na ciklusu pripovijedaka o Simeunu Đaku (*Zulum Simeuna Đaka, Istiniti zulum Dimeuna Đaka, Mejdan Simeuna Đaka, Iz starostavne knjige Simeuna Đaka, Rakijo majko*).

ZULUM

Zulum je turcizam, a znači *nasilje, nepravda, bezakonje, okrutnost, tiranija, teror*. (Klaić 1988:1451)

Dvije pripovijetke govore o *zulumu* Simeuna Đaka: *Zulum Simeuna Đaka* i *Istiniti zulum Dimeuna Đaka*. Ko je Simeun Đak, saznajemo iz pripovijetke *Mejdan Simeuna Đaka*. Simeun Pejić je čovjek koji živi zajedno sa kaluđerima u manastiru Gomjenica, ide s njima rakijskom kazanu kad se peče rakija i pije zajedno s njima, uči kod njih i od njih, i zato je dobio nadimak Đak. Nikad se nije zakaluđerio, a zašto, niko ne zna.

U pripovijeci *Zulum Simeuna Đaka* govori se o *zulumu* koji je Simeun počinio nad muslimanima u Majdanu:

«Veli pokojni Partenija: „Simeune, sine moj duovni – nastavi Simeun kad iskapi čašu – ti dobro, veli, znaš šta su, kaže, Majdanci radili... kakav su, veli, zulum i bezakonije činili na našije svetinja po našije namastarije i crkva. Vidiš: Krajišnici su, veli, razbijeni, nastaje, kaže, druga sudija. Mutno je, veli, danas vrijeme u našem otečestvu, ama će se, kaže, brzo izbistriti. Već moj, veli, duovni sine, dok je vako vrijeme, trebalo bi na Majdance – Natoč’de mi jednu, Mićane! – Trebalo bi, kaže, na Majdance nako junački ršum učiniti; jer dosta su i oni nami i ovoj našoj svetoj ćabi jada zadali.»

Kao što vidimo iz Simeunove priče, sveštenik Partenije nagovara Simeuna da se osveti za onaj zulum koji su Turci učinili tu, po srpskim selima («znaš šta su, kaže, Majdanci radili»), i po srpskim crkvama i manastirima («bezakonje činili na našije' svetinja', po našije' namastirije' i crkva'»). Riječi «*druga sudija*» iz izraza «nastaje, kaže, druga sudija» upućuju na narodnu epsku pjesmu *Početak bune protiv dahija*, u kojoj se govori o srpskom ustanku protiv Turaka iz 1804. godine:

«Bože mili! Čuda velikoga! // Kad se čaše po zemlji Srbiji, // Po Srbiji zemlji da prevrne//
I da druga postane sudija»

«*Druga sudija*» znači drugo vrijeme, sa drugima koji sude, odnosno sa drugom vlašću. Ako se sa izrazom «*druga sudija*» poveže riječ «*zulum*», zaključuje se da je Simeunova priča o *zulumu* koji su počinili Majdanci nad Srbima u stvari asocijacija na priču o *zulumu* koji su Turci činili Srbima u pjesmi *Početak bune protiv dahija*, što se može vidjeti iz narednih stihova:

«Tu knezovi nisu radi kavzi, // Nit' su radi Turci izjelice, // Al' je rada sirotinja raja, //
Koja globa davati ne može, // Ni trpiti Turskoga zuluma.»

(O istovijetnost pojmova «*druga sudija*» u pjesmi i u Simenuovoj priči napominje i Ljubomir Zuković, 1980:569)

Prizivanje stihova ove pjesme ima funkciju da opravda Simeunov zulum nad «Turcima» Majdancima, kao osvetu i za onaj zulum koji su Turci činili srpskoj «raji» u toj pjesmi. Ali ako se upoređi situacija u pjesmi i situacija u Simeunovoj stvarnosti, zaključuje se da izrazi «*druga sudija*» u pjesmi i «*druga sudija*» u pripovijeci imaju različita značenja. U pjesmi «*druga sudija*» znači da će poslije pobjede u buni protiv Turaka doći sloboda i «*sudija*» srpskog naroda. U Simeunovoj priči «*druga sudija*» znači da, poslije «razbijenih Krajišnika», dolazi austrougarska «*sudija*». U tom smislu, u alegorijskoj slici o mutnom vremenu («Mutno je, veli, danas vrijeme u našem otečestvu, ama će se, kaže, brzo izbistriti.») iskazana je želja Simeunova za oslobođenjem i od tuskog i od austrijskog ropstva.

Za razliku od izraza koji su istovijetni u epskoj pjesmi i u pripovijeci, ima izraza koje koristi Simeun koji nisu u duhu epske narodne pjesme. Simeun kaže da će da učini «*junački ršum*», a ne da ide na «megdan junački» kao što je u narodnoj pjesmi, a manastir Gomjenicu zove «*naša sveta čaba*» (*Čaba* je muslimansko svetište u), što u epskim pjesmama ne postoji. Osim toga, Simeun se i ne ponaša uvijek kao junaci epskih pjesama: mnogo pije («*kad iskapi čašu*»), pije iz čaše, a ne iz «*kondira*», i traži da mu toče rakiju («*Natoč'de mi jednu, Mićane!*»)

Na osnovu ovih i sličnih izraza i situacija, koji nisu primjereni izrazima i svijetu narodne epske pjesme, Vučković je zaključio da je «Kočićeve izbor humoristički koncipovanog junaka Simeuna Đaka nametao parodijski pristup epskoj tradiciji i njenom jezičkom kanonu», pa Simeuna, kao i mnogi drugi prije njega, poredi sa Servantesovim Don Kihotom (Vučković 1990:341)

Eliptični izraz «natoči (de) mi jednu» karakterističan je za narodni govor Kočićeveg kraja, i uvijek znači «natoči mi jednu čašu rakije». Ova rječca *de/dede* (dede natoč' jednu) stoji umjesto izraza «molim te», koji ne postoji u narodnom govrou.

O oblačenju i naoružavanju Simeunovom za «ršum» na Majdance Zuković kaže da liči na opremanje Miloša Vojinovića u pjesmi *Ženidba Dušanova*: (Zuković1980:569)

«Šjutradan ustado rano. Istom zora počela bijeljati. Pomoli se bogu, pa se onda obuko. Najprije čovali čakšire, pa čizme preo koljena, onda pripasa sabljetinu, po zemlji se vuče, pa natuko škrljačinu, pa onda obuko kabanicu i sape zlatali puca. Ni iguman me ne mogade poznati, tako sam se bio prerušio. Sve to bi dok bi čojek popušio lulu duvana – Uli de jednu, Mićane! – Još sunce i ne misli ogranuti... Ljudi, nećete mi vjerovati, a ovo je cijela cjelcata istina: kad se ogleda na šjenu – ni uzmi, ni podaj – prava pravcata švapska generalina!»

Kao što iguman nije mogao poznati Simeuna kad je obukao kabanicu ("Ni iguman me ne mogade poznati"), tako Miloša Vojinovića braća nisu mogla prepoznati u Bugar-kabanici ("Ni braća ga poznati ne mogu"). (Zuković) Ali Simeunovi izrazi "pa se onda obuko", "Najprije čovali čakšire" i "čizme preo koljena" djeluju smiješno u odnosu na stih iz pjesme "A Vukašin oprema Miloša". Augmentativ "sabljetina" naročito govori u prilog parodiji, pogotovo što se iza njega nalazi izraz "po zemlji se vuče", što je dio deseteračkog stiha iz narodne epske pjesme *Ženidba kralja Vukašina*. ("Što Momčilu taman sablja bila, // Vukašinu s'aršin zemljom vuče.")

Augmentativ "škrljačina" je i pejorativ, od *škrljak*, što znači *klobuk* (vrsta kape koju su nosili austrijski vojnici). Međutim, augmentativ "generalina" ovdje je, kako kaže Nevenka Gošić, samo po obliku augmentativ, a "nema augmentativno značenje, tj. ne označava uvećanost pojma koji znači". (Gošić 1979:443)

O Simeunovim stihovima iz pjesme koju pjeva na putu do "zuluma"

Medenjače, visoka planino, //ne raniš li u sebi junaka, //koji bi mi na mejdan izišo?

Zuković kaže da “dozivaju stihove: Bog t’ ubio goro romanijo, // ne raniš li u sebi junaka... iz pjesme *Starina Novak i Deli-Radivoje*, s tom razlikom što Radivoje alegorijskim stihovima poziva brata u pomoć, a Simeun otvoreno traži vruga bez nevolje, to jest, traži kakvog obijesnog i dokonog megdandžiju.” (Zuković 1980:570) Dalje, Simeun kaže da je pjesmu “*zagroktao*”, a ne otpjevao, što izaziva smijeh. Zbog toga će neko dobaciti ironično: “– *Ne čuj, vilo, ne preuzmi glasa!*” Ova ironična opaska je izrečena u epskom desetercu, a odnosi se na pjesmu *Marko Kraljević i vila*, u kojoj Markov pobratim Miloš pjeva kroz Miroč planinu, pa kad ga čula vila, počela da se natpjevava s njim. Pošto je Miloš pjevao ljepše od vile (“Lepše grlo u Miloša carsko, // jeste lepše nego je u vile”), vila ga ustrijeli.

Kad je došao nadomak Bronzanog Majdana, Simeun se “*malo odmorio*” i jeo (“*privatio kruva*”), što ne rade junaci epskih pjesama prije megdana.

“Kad se malo odmori na ’noj strani pod Medenjacom i privati kruva – nastavi Simeun – uzja jope na dorina ko na gorsku vilu, pa povadi sablju iz korica i podviknu grlom junačkijem: „An banga batalijun gitara jorda Banja Luka, Kadina Voda, Bronzani Majdan sema pirden! Batalijun! Bataliju-u-n!“ Ječe, ljudi, gore i gudure – od straote se božje ćuteći ne mere... Krpatim ja grčki, nanosim malo na arapski, zabrkljačim koju kaursku, a poneka se i karavlaška omakne... Ko belćim: ja sam general, a za mnom ide batalijun... tabor vojske. A udario sam po gori barjake i ostavio razapet čador, nek vide Majdanci da baš ide za mnom vojska, a ja ko generalina naprijed izmako. Neka ko misle: pošo Švabo od Banje Luke, udario na Kadinu Vodu, pa će sad preko Bronzanog Majdana tamo u duboku Krajinu... Goni Krajišnike!”

Simenuove riječi: “Krpatim ja grčki, nanosim malo na arapski, zabrkljačim koju kaursku, a poneka se i karavlaška omakne” parafrazirani su stihovi iz pjesme *Banović Strahinja*, u kojoj istoimeni junak kaže da zna jezike koji se govore u tuskov vojsci kad traži pomoć od devet Jugovića: “Mogu turski, i mogu manovski, // i arapski jezik razumijem, // I nakrpat sitno Arnautski.” (Zuković) Razlika između Strahinje i Simeuna je ta da je Simeun “*izbrkljačio*” nešto što ne liči ni na jedan jezik: “An banga batalijun gitara jorda Banja Luka, Kadina Voda, Bronzani Majdan sema pirden!” Batalijun! Bataliju-u-n!“ Osim geografskih naziva i riječi *batalijun* u koj se može prepoznati riječ *bataljon*, riječi su potpuno nejasne. Ali su zato Simenuovi izrazi “*na dorina ko na gorsku vilu*”, “*pa povadi sablju iz korica*” “*i podviknu grlom junačkijem*” pravi epski deseterci, sa izrazima koji odgovaraju izrazima epskih narodnih pjesama. Za razliku od ovih izraza, u

Simeunovim riječima "udario sam po gori barjake i ostavio razapet čador"
prepoznamo samo pojedine riječi iz narodnih epskih pjesama: *gora, barjaci, čador*.

Kad je Simeun ubio majdanskog *muktara* (načelnik), kaže i sam da se sjetio stihova pjesme: "Jao meni do boga miloga, // će pogubi od sebe boljega." Ovo su stihovi iz pjesme *Marko Kraljević i Musa Kesedžija*, a te riječi izgovara Marko, kad je ubio Musu Kesedžiju. Čudno je da Simeun ne zna iz koje su pjesme stihovi, naročito zbog toga što će poslije završenog "zuluma" da se prošeta kroz Bronzani Majdan kao "kesedžija" (junak): "Ja odja ata i dado da ga vodaju, pa se onda ko kakav kesedžija krenu silovito kroz sokake i male. Sve mrtvo ko groblje. Samo sabljetina o kaldrmu zvecka, a odža na džamiji uči."

U pripovijeci *Istiniti zulum Simeuna Đaka* Simeun takođe se priziva stihove iz pjesme *Početak bune protiv Dahija*. Simeun se "odmetnuo" u *eškiju* (razbojništvo), kao što su se junaci "odmetali u hajduke" u epskim narodnim pjesmama. Izraz "odmetnuti se" isti je kao i u narodnim pjesmama, ali je turcizam *eškija* u funkciji parodiranja. Simeun se brzo vratio iz "odmetništva", jer, kako kaže: "Još nije došlo zeman za krst časni krvcu prolivati, za Ristovu vjeru umrijeti.", što su parafrazirani stihovi iz različitih epskih pjesama. Kad se drugi put *odmetne u eškiju*, zapjeva stihove iz pjesme *Početak bune protiv Dahija*: "Već je krvca iz zemlje provrela, // Zeman doš'o, valja vojevati." Simeunu se nije dalo da vojuje za "krst časni", kao što su činili junaci epskih pjesama, ali je uspio da vojuje za rakiju kad je učinio zulum nad rakijskim kazanom Bradarinim.

Pripovijetka *Iz starostavne knjige Simeuna Đaka* je alegorijska priča o vladavini turske i austro-ugarske imperije u Bosni i o oslobođenju od njihovog ropstva.

"U Bosni, srcu i snazi serbskog otečestva, na iljadu i osam stotina i nekoliko godina poslije Kristova rođenija nastaje prevrtanja i druga sudija. Zemljom će zavladati dva gospodara. Jedan će se zvati Ićinđi, a drugi Birinđi. Ićinđi će se početi silaziti sa prijestola, a Birinđi penjati. Ićinđiji, kad se bude silazio sa prijestola, zapeće ćurčina za zlatan ekser, i neće moći saći; a Birinđiji, kad se bude penjao, staće Ićinđi nogom na podrpanu, lisičiju ćurčinu, te se neće moći popeti. I tako će to čudo i ruglo ostati za mlogo i mlogo godina na porugu i sramotu rodu čelovječeskom."

Izraz *starostavna knjiga* je iz narodne pjesme *Uroš i Mrnjavčevići*, u kojoj se govori o tome kako je Marko Kraljević u knjigama starostavnim pročitao da

Srpsko carstvo poslije smrti cara Dušana pripada Urošu, sinu Dušanovom, a ne nekome od trojice Mrnjavčevića koji su se "otimali o carstvo".

TAMNICA

Tamnica je sinonim za *zatvor*, ali Kočić bira ekspresivni izraz *tamnica*. Riječ *tamnica* sadrži u sebi izraz *tama* kojom se dočarava tama života u zatvoru. Izraz *tamnica, kuća neobična* javlja se u *Sudaniji*, u kojoj se govori o insceniranom suđenju Ćirilu Trubajiću, zvanom Ćiki, i o kazni zatvorom. Ovaj izraz preuzet je iz stiha "*Tamnica je kuća neobična*", koji se nalazi u pjesmi *Marko Kraljević u Azačkoj tamnici*:

"Bože mili!, na svem' tebe vala! //Kakav bješe delibaša Marko!

Kakav li je danas u tamnici, // U tamnici Azačkoj prokletoj!

Tamnica je kuća neobična: // U tamnici voda do koljena

Od junaka kosti do pojasa; // Tude idu zmiije i jakrepi,

Hoće zmiije oči da popiju, // A jakrepi lice da nagrde,

Da otpadnu noge do koljena // I junaku ruke do ramena."

Iako ni u Kočićevo vrijeme u zatvorima nije bilo "vode do koljena", ni "zmiija i jakrepa", niti "od junaka kosti do pojasa", jedno je zajedničko za sve tamnice i za sve one koji su u tamnici: gubljenje slobode. Po tome je svaka tamnica *neobična kuća*. Ponavljanjem izraza *tamnica, kuća neobična* od strane onih koji sude, a svi su oni, u stvari, zatvorenici, ostvaruje se utisak utamničenja cijelog naroda od austrougaskih vlasti.

Predsjednik sudanije upotrebljava izraz *tamnica, kuća neobična* kad objašnjava optuženom zašto se suci na pravom sudu pretvaraju da su sveci („prave k'o sveci“): „To ti je, sinko Ćiko, zato, ako počem nijesi znao, da ti lakše drmnu što više mjeseci ili godina *teške tamnice, kuće neobične*, a da ti u onoj pobožnosti i svetiteljstvu i ne ošjetiš da to dolazi od ljudi već od boga i pravde božje!“

I odvjetnik upotrebljava isti izraz kad traži od navodnog suda da se Ćiko kazni zatvorom: „Nedvojbeno jest optuženik u smislu zakona kriv u pitanju stojećeg

zločina, i ja prilažem da mu se odmjeri kažnja od četiri godine *teške tavnice, kuće neobične*.

Kao što vidimo, u istoj pripovijeci javljaju se dva oblika iste riječi (dubleti): *tamnica*, kako izgovara predsjednik sudanije, i *tavnica*, kako izgovara odvjetnik. Međutim, ovdje se “ne radi o stilski markiranim oblicima”, kako kaže Šipka, konstatujući da je dubletna upotreba oblika sa *mn* i *vn* jedna od osobenosti Kočićevog jezika. (Šipka 1987: 72)

Kočić je napisao jednu kratku autobiografsku priču pod nazivom *Tavnovanje*. O ovoj priči je Ljubomir Zuković zapisao:” Kočićev boravak u tamnici i on i njegovi zemljaci doživljavaju epski, pa zato, kao sama od sebe, i nastaje guslarska pjesma o tom događaju.” (Zuković 1980:575)

Dok je izdržavao zatvorsku kaznu u banjalučkom zatvoru *Crna kuća*, Kočić je mogao kroz prozor zatvorske ćelije čuti razgovor seljaka koji su sa Zmijanja dolazili u Banjaluku kad je bio pazarni dan: ”To su planinci moji i braća moja, koja silno vole i silno mrze. Znam ja njih. Među njima sam se rodio i među njima odrastao. Sloboda je njihova u eglenu golema; nema joj mjere.”

Ti planinci spjevali su Kočiću pjesmu, po uzoru na narodne epske pjesme, u epskim desetercu, pa su mu je, napisanu na ”jednoj ceduljici” prebacili preko ”visokih tavnčkih zidina”. Pjesma počinje stihovima

*”Štono cvili nasred Banje Luke,
Štono cvili jutrom i večerom?
Il je utva, il je guja ljuta?
Nit je utva nit je guja ljuta,
Već to cvili Kočić Petrašine,
Ako cvili, za nevolju mu je”*

koji su, u stvari, nešto izmijenjeni i situaciji prilagođeni stihovi iz Vukove pjesme *Jurišić Janko*:

„Nešto cvili u Stambolu gradu;
Da l' je guja, da l' je vila b'jela?

Nit' je guja, ni bijela vila,
No je junak Jurišiću Janko;
Ako cvili, i nevolja mu je: (...)

Jeste njemu tama dodijala,
Te on cvili jutrom i večerom”

Iz ove pjesme su preuzete riječi *cvili, jutrom i večerom, guja, nevolja*. Takođe je preuzeta *slovenska antiteza*, tipična za narodne epske pjesme, sa pitanjem (*da l' je/il je*), negativnim odgovorom (*nit' je*) i pozitivnim odgovorom (*no je / već*). Umjesto neodređene zamjenice *nešto* u Vukovoj pjesmi, u Kočićevoj je upitna zamjenica *što* (*što* je od *što ono*), umjesto *u Stambolu gradu, nasred Banje Luke* (ako je Stambol glavni grad turske imperije, Banjaluka je glavni grad Kočićevog bosanskog porobljenog srpstva).

U ostalim stihovima iz pjesme, koji su navedeni u pripovijeci:

Crni sužanj s našije planina.
Kauri ga mučki zarobiše,
Preb'jele mu savezaše ruke,
I u crnu otpratiše kuću
Sa junakom Kondić Vasilijem.
U teške ga vrgoše okove
I baciše na dno u tavnicu
Da tavnjuje do sudnjega dana
Brez osude i sudije svake.

ima preuzetih izraza iz narodnih pjesama (*mučki, prebjele mu savezaše ruke, i baciše na dno u tavnicu*), ali ima i Kočićevih izraza, kao što je *s našije' planina*, ili kao što je *Kondić Vasilije*, koji je bio zajedno sa Kočićem osuđen na zatvor.

Interesantna su dva posljednja stiha *Da tavnjuje do sudnjega dana, Brez osude i sudije svake*. *Da tavnjuje do sudnjega dana* znači da će da tavnjuje dugo, a *Brez osude i sudije svake* znači da je osuđen i bačen u tavnicu ni zbog čega. Zna se da je Kočić osuđen zbog svojih političkih tekstova, ali narod, koji živi u svijetu epskih pjesama, tu Kočićevu borbu vidi kao nešto pozitivno, a Kočića i Kondića kao

junake. Oni su primjer junačkih “potomaka” u Zukovićem zaključnim riječima o priči *Tamnovanje*: “Motiv junačke slave, koju, kao što vidimo, nije mimoilazila guslarska pjesma ni savremenika ni potomka, bio je zacijelo jedan od pokretača u Kočićevoj, zbilja, neustrašivoj borbi za oslobođenje i ujedinjenje svoga naroda.”

”Živi narodni govor”

Razdvajajući ”živi narodni govor” od narodnog jezika koji je ušao u osnovu književnog jezika, Zdenko Lešić kaže:”Kad se govori o Kočićevoj jeziku neophodno je distingvirati dva bitno drukčija idioma kojima se on od prve do posljednje svoje pripovijetke umjetnički suvereno služio. Jedno je onaj ”živi narodni govor” njegovog užeg zavičaja, kojim govore ličnosti pripovijedaka, a drugo je onaj ”dijalekat bosansko-hercegovački, koji je uzet za (naš) zajednički književni jezik”, kojim on sam piše.” (Lešić 1982:248) Lešić navodi pripovijetku *Durini zapisi* kao primjer na kojem se najbolje vidi razlika između ova dva idioma. Na pitanje savremenosti Kočićeve, koje je postavljala i Isidora Sekulić¹¹ najbolje odgovaraju Lešićeve riječi o idiomu ”živi narodni govor”: ”Međutim, ma koliko bio živopisan i izražajan sam po sebi, taj gorštački idiom Kočićeve ličnosti bio bi samo etnografski i filološki zanimljiv, da on u pripovijetkama nema vrlo značajne umjetničke funkcije.”

Kako je “živi narodni govor” jezik Kočićeve likova, onda je u tom idiomu izražena i kolektivna svijest naroda Kočićeve kraja: ”Kako je u pitanju idiom jednog manje-više jedinstvenog seoskog kolektiva sa vlastitim mentalitetom i etosom, onda su i izražajne vrijednosti tog idioma izrazito evokativne: jezički iskaz te vrste evocira jednu kolektivnu svijest, njeno osjećanje života i njene osobene duhovne i društvene stavove. A Kočić kao pripovjedač uspijeva da – manipulišući tim idiomom – u svojim pripovijetkama do izražaja dovede upravo tu kolektivnu svijest naroda svoga kraja.” (Lešić 1982:249) Lešić navodi primjer Davida Štrpca, koji u *Jazavcu pred sudom* izražava tu kolektivnu svijest u izrazu:”ja sam danas pred ovim sudom plak’o ispred milijuna duša” i primjer *Sudanije*, u kojoj je taj kolektiv predstavljen ”ljudima iz naroda” koji prate suđenje.

¹¹ Vidjeti: Isidora Sekulić: Petar Kočić, Savremenost njegova, Beograd, 1935,

Koliko je narodni jezik Kočićevog doba, odnosno "živi narodni govor", zastupljen u njegovom djelu govore Kršićeve riječi da je "svaka Kočićeva rečenica" uzeta "iz usta narodnih". (Kršić 1966: 84)

JAUCI

Kočić je svoju četvrtu i posljednju zbirku pripovijedaka nazvao Jauci sa Zmijanja. (Prve tri zbirke nose naziv S planine i ispod planine.) Ali riječ *jauci* ne pojavljuje se samo u nazivu ove zbirke, nego se provlači kroz Kočićevo djelo u cjelini, metaforički označavajući težinu života uopšte. Nekad se ti jauci čuju, nekad ne, ali i kad su beščujni, oni su tu.

Jauče narod zbog toga što «nemilosna tuđinska ruka isiječe i sasiječe sve», kao u pripovijeci *Vukov gaj*:

"I prva puška puče. Svijet se ustalasa, uzruja, pobjesni. Nastade lomljava i urnebesna graja. Stadoše se gušati. Jednog žandara nečim raniše, oteše mu pušku, slomiše i baciše. Na to puške još jače, još silnije učestaše. *Jauk i vriska* da uši zaglunu."

Jauče narod kroz usta Davida Štrpca (*Jazavac pred sudom*):

"O, dobre carevine, krst joj ljubim!" lijepo ja *jauknu* od radosti, a žena i djeca zaplakaše. "O, da dobre carevine, milostivi bože!" zaneso se ja i lijepo *jauknu'* od nekakve silne miline, a žena i djeca od velike radosti zajecaše."

Da je David predstavnik naroda koji *jauče* zbog težine života za vrijeme austrougarske vladavine u Bosni, govore njegove riječi na kraju drame: "Nijesam ja, gospodini moji, četrdeset gradi budala, već sam ja vami zato čudnovat što u meni ima milijun srca i milijun jezika, jer sam danas pred ovim sudom *plako* ispred *milijuna duša* koje su se od silnog dobra i miline umrtvile pa jedva dišu!"

Jauče se zbog stradanja usljed prirodnih nepogoda, kao što *jauče* Relja nad nastradalim sinovcem u mećavi, prije nego što će i sam izgubiti život u toj mećavi: "- Vujo! - očajno, *silno jauknu* i pade kraj malog, s koga bijahu vjetrovi snijeg raznijeli." (*Kroz mećavu*) I svi u kući Reljinoj *jauču* nad nesrećnom sudbinom koja je zadesila nekad bogatog Relju

Kneževića: "I sva se čeljad zaplakaše, *zajaukaše*."

Jauče i Relja nad crnom sudbinom svojom, ali ne glasno kao nad mrtvim sinovcem, već tiho, u sebi:

«Ne dirajte me, braćo! Crn je udes moj, velik je jad moj i pregolema nesreća moja...Nijesam ja vukarni Relja! Ja sam kralj brez kraljevine...car brez carevine! – uzviknuo bi očajno, zadrhtao bi i samo bi tada grčevito zajecao, da ga je žalost bilo pogledati.»

Da Relja *jauče* govore i piščeve riječi *uzviknuo, očajno, zadrhtao, grčevito, zajecao*. Zašto Relja ne *jauče* glasno kao nad nastradalim Vujom, možda najbolje objašnjavaju riječi Lešića da je Relja stajao u ludilu očaja, ali i u « uzvišenom dostojanstvu jednog Lira».Reljinu tragediju Lešić poredi sa Lirovom: »Onaj tragički *hybris* s kojim se uznosio nekad nad svojom okolinom uzdizao ga je sada nad njegovom nesrećom. Zato njegov pad nije bio potpun ni onda kada se našao na dnu bijede i poniženja. Uostalom, u svim pravim tragedijama junakov pad u nesreću samo je ispit njegove veličine, ali još ne i čin njegovog uništenja. U tom ponosu, u toj drskosti da se prkosi sudbini, u tom *hybrisu*, izvor je i Reljine tragedije.Planinska nepogoda na kraju pripovijetke samo je oruđe sudbine koje izvršava njen unaprijed zadati plan: Relja *mora* da strada.» (Lešić 1982:272)

Jauče i sam Kočić «u jesenske dane», «kad otpočinu pljuštati beskrajne kiše»: «*Jauče* i cvili duša moja, a kiša neprestano romori po krovovima, slijeva se kroz oluke i u jednolikom šumenju oblijeva ledene, izumrle putove.» (*U magli*)

PALIGRAP

Parigrap je kod Kočića iskvarena riječ za paragraf.

Poslije pozdrava prisutnih u sudnici sa: „Dobar dan, glavati, carski gospodini!“ (*Jazavac pred sudom*), David Štrbac se obraća jazavcu:

“A ti, lopove jedan, doš’o si će treba! Istina bog, vođe nema kuruza, ali ima nešto drugo, jazo. Ima *paligrapa*, dupli, kabasti *paligrapa*, jazo! Jadna li ti i prežalosna majka tvoja! Zar izjesti čitavu njivu kukuruza, pa ne zasladiti *s paligrapom*, e to bi bilo bogu plakati!“

Lopov je onaj koji krade, a pošto je jazavac pojeo kukuruze Davidove, onda je i jazavac lopov, pa mu se tako David i obraća. A kako se lopovi izvode pred sud zbog krađe, tako je i David doveo jazavca da mu se sudi. Zato mu kaže: “doš’o si će treba.“ David se obraća jazavcu kao ljudskom biću, a kad kaže jazavcu da u sudnici nema kukuruza, nego *paligrapa*, to znači da David očekuje da će sud da osudi jazavca, po onom paragrafu po

kojem osuđuje sve lopove. Riječima „*dupli', kabasti' paligrapa*“ David hoće da kaže da će jazavac biti osuđen sigurno i na dugu zatvorsku kaznu. David se jazavcu obraća ironično i pgrdno: *jazo*. (Neutralni oblik *jazavac* Kočić koristi na drugom mjestu, kad želi da označi jazavca kao vrstu: „Za rđavo, da oprostite, mjesto jazavac leti.“)

„*Jadna li ti majka tvoja!*“ je ustaljeni narodni izraz za onoga ko se nalazi u nekoj nevolji, a kod Kočića je «jadna majka» uvijek onome kome se sudi. Isti izraz postoji i u *Sudaniji*: kad oni koji slušaju suđenje pomisle da Trubajić može biti osuđen na vješala, onda kažu:»*E, jadni Ćiko, jadna ti majka tvoja!*«. Razlika između *Jazavca* i *Sudanije* je ta što je ovaj izraz u *Jazavcu* ironičan, dok u *Sudaniji* slušaoci stvarno žale Trubajića.

David kaže ironično i metaforično da će se jazavac „*zasladiti se paligracom*“. Kao što se poslije ručka čovjek zasladi poslasticom, tako će i jazavac poslije pojedenih Davidovih kukuruza biti osuđen *paligracom*. „*To je bogu plakati*“ (takođe jedan od tipičnih narodnih izraza), kaže David ako se jazavac «ne zasladi paligrapima», odnosno, ako ga ne osude.

U *Jazavcu pred sudom paligrapi* su *dupli i kabasti*, a u *Sudaniji*, *paligrapi* su *ljuti i bijesni* («Sa carskijem zakonom u ruci, koji je pun i prepun *ljutije i bijesnije paligrapa*, nadam se i zbilja uvjeren sam da ću ovđe moći postaviti mir i red.»)

JOLPAZ

Turski *yolpaze* znači mangup, prepredenjак, nevaljalac, pokvarenjak (Rečnik SANU); skitnica, besposličar, raskalašenjak (Kočić 1986:13).

David Štrbac naziva *jolpazom* jazavca kojega je izveo pred sud. (Jazavac pred sudom) Na osnovu opisa Davida i njegovog odnosa prema jazavcu koji mu je pojeo kukuruze, značenju riječi *jolpaz* mogu se dodati i: *bezobraznik i drznik*:

”Ime mu je *Jolpaz Davidov*. Tako ga svijet zove, a tako će mu i slavni sud pozovke pisati ako ga danas ne osudite na vješala. Selo mu se zove Melina, kotar Banja Luka, okružlje Banja Luka, a zemlja, mislim, glavati gospodine, da će i njemu biti Bosna? “

Taj *jolpaz* je Davidov zato što je pojeo Davidove kukuruze u Davidovoj njivi. Jazavac je stalna muka Davidova, pa kao što čovjek kaže za svoju muku da je njegova (muka moja), tako i David kaže za jazavca da je njegov.

David govori ironično kad kaže da će sud pisati pozive jazavcu („*a tako će mu i slavni sud pozovke pisati*“), na ime *Jolpaz Davidov*.

Davidu se ne dopadaju početne riječi u sučevoj presudi jazavcu, pa napominje da i presuda mora biti zvanična:

”Molim te, glavati gospodine, ko što se bog i stariji mole, drž' se samo reda i zakona! Nije tako, već vako: Slavni sud u Ime Njegovo osuđuje *Jolpaza Davidova* iz sela Meline, kotara Banje Luke, okružlja Banje Luke, zemlje... (*okreće se Pisarčiću*) Šta bi ti reko, dijete, je li i njemu zemlja Bosna, ili je s vami došo uz ovu pošljednju bunu?

PISARČIĆ: Iz Bosne je on, Davide.

DAVID: Ako nije došo iz vaše zemlje, okotio se vođe za vašeg zemana, pa jope je svejedno. De-de, gospodine, nastavi, da čujemo!”

Davidove riječi ” *ili je s vami došo uz ovu pošljednju bunu*” znače da je jazavac došao iz iste ”zemlje” odakle su došli i stranci koji su na vlasti. Ovim David hoće da kaže da je jazavac isti kao i oni ako je došao s njima. Dakle, ako je jazavac *jolpaz*, a oni su isti kao jazavac, onda su i oni *jolpazi*. A ako jazavac nije došao s njima, okotio se tu, u Bosni, otkako su oni na vlasti vlasti (”*okotio se vođe za vašeg zemana*”), pa je to isto kao i da je došao s njima (”*pa jope je svejedno*”), to jest, opet je jazavac isti kao i oni.

LUMERA

„Ja se zovem, slavni sude, David Štrbac, selo Melina, kotar Banja Luka, okružlje Banja Luka, a zemlja, mislim glavati gospodine, da će biti Bosna. Kućna mi je *lumera* 17. Tako me slavni sud piše i tako mi pozovke šalje. “

«Kućna mu je *lumera* (jazavcu), kaže knez, one dvije kantarske kuke (C. Š.)»

Lumera je iskrivljen oblik od njemačke riječi *Nummer*, što znači broj. Dakle, «Kućna mi je *lumera* 17» znači da je kuća u kojoj David živi broj 17. Broj «kuće» u kojoj živi jazavac je C.Š, što je skraćenica za Carska Šuma. David je nepismen, od kneza je čuo za ta slova («*kaže knez*»), ali njemu ta slova liče na «dvije kantarske kuke».

Bez obzira da li se izgovaralo *lumera* ili *numera*, naš oblik te riječi ima nastavak -a na kraju, za razliku od oblika riječi u njemačkom jeziku. Tako *numera* spada u onaj broj germanizama koji se u njemačkom završava na suglasnik, a u srpskom jeziku dobija nastavak -a, i tako postaje imenica ženskog roda bez obzira na rod imenice u jeziku iz kojeg potiče. Kao na primjer: *štrudla* od *Strudel*, ili *špigla* od *Spiegel*.

VUZLE

U navedenom odlomku iz *Jazavca pred sudom* imamo izraz *vuzle jedno vuzlasto*.

Vuzle je mlada, nezrela, neiskusna osoba, žutokljunac. (Kočić 19860)

„PISARČIĆ: (*pakosno*): A, šta znaju te vaše gazde!

DAVID: (*još ljući, pakosniji*): Baš ništa ne znaju? A ko ono zna, *vuzle jedno vuzlasto*, osim tog carskog čina na tebi, napraviti od aršina aršin i po, od oke poke, a od poke oku - kako kad, a?! E, de-de sad kaži, *nemoj vrdati!* E, moj sinko! *Zelen si, zelen* ko zelena grana u gori zelenoj.“ (Jazavac pred sudom)

David kaže za pisarčića da je *vuzle*, dakle, mlad i neiskusan. Pisarčić i jeste mlad i neiskusan. On ne zna da odgovori na Davidovo pitanje o gazdama, nego se zacrvni i odgovara Davidu da je u pravu: ”PISARČIĆ: (*zacrvnio se*): Ja sam konta nešto drugo, a i ta ti je na mjestu.” Ovaj izraz *vuzle*, dakle mladost i neiskustvo, pojačani su i pridjevom *vuzlasto*, koji ima isto značenje kao i imenica *vuzle*. Broj *jedan*, koji povezuje imenicu i pridjev, uobičajen je u ovakvim narodnim izrazima, tj. u izrazima koji po pravilu označavaju nešto negativno, kao npr. *nesrećo jedna nesrećna, nevaljalče jedan nevaljali* itd. Ovaj broj *jedan* ima funkciju da označi stepen te negativne osobine: znači da je ta osoba jedina, prva po toj osobini, da niko više nije toliko *vuzlast, nesrećan, nevaljao*. (Isto značenje imali bi i izrazi *jednom vuzle, jednom nesreća, jednom nevaljalac*, koji se javljaju u skorije vrijeme.)

Mladost i neiskustvo pisarčića označeni su ovom odlomku i na drugi način: pisarčić je zelen: ”*Zelen si, zelen* ko zelena grana u gori zelenoj.” Za mladu osobu kaže se da je zelena, analogno mladoj biljci (voćka, trava, lišće), koja je zelena. Tipično Kočićevo ponavljanje zelene boje *zelen si, zelen, zelena grana, zelena gora* ovdje ima funkciju da pojača osobine pisarčićeve mladosti, neiskustva, nezrelosti.

David se ljuti kad pisarčić “pakosno” konstatuje da gazde ne znaju ništa, pa onda pita pisarčića ko zna ako gazde ne znaju. Pošto David i očekuje da pisarčić neće znati da odgovori na njegovo pitanje, onda mu kaže da ne *vrda*, tj. da ne izbjegava da dâ pravi odgovor. (*Vrdati* = izbjegavati)

Samim deminutivom *pisarčić* (od *pisar*) ističe se upravo mladost i neiskustvo sudskog pisara, pa i ovaj deminutiv ima isto značenje koje ima *vuzle*. Na drugom

nivou, deminutivom *pisarčić* označava se beznačajnost sudskog pisara i njegovog položaja i u sudnici i u mašineriji austrougarske administracije. Tako se deminutivom *pisarčić* stiče utisak da je sudski pisar u "Davidovoj" sudnici i fizički sitna i neugledna osoba.

U ovom odlomku iz drame vidimo da Kočić nije kritikovao samo strane vlasti kao one koji su eksploatisali seljaka, nego i "gazde i zanačije", trgovce, koji su na prevaru dolazili do svog bogatstva. Trgovci mjere krivo, mjere veću količinu ili mjere manju količinu u zavisnosti od toga da li prodaju (što je najčešće slučaj) ili kupuju. Ako prodaju "*prave*" "*od aršina aršin i po*" (aršin – mjera za dužinu), od pola oke oku, "*od poke oku*" (*poke* je nastalo od *pola oke* preko *po oke* i *pooke*), a kad kupuju, "*prave*" od oke pola oke. (Oka – mjera za težinu i zapreminu) David misli na prodaju i kupovinu kad kaže: "kako kad".

Pošto je *pisarčić* mlad i neiskusn, nije sposoban da prevari Davida ni onda kada je htio da ga ubijedi da je austrougarski car dobar car:

"PISARČIĆ: Dobar je vami i naš car.

DAVID: (*u sebi*): Iz Like si, dijete, ali ne navede na tanak led!..." Ne velim ništa, gospodine. Dobar je. Samo još da ukine trećinu, desetinu i, rećemo kaz'ti ove globe - nikad boljeg cara!

PISARČIĆ: Onda bi bio i vaš?

DAVID: E, to ti posigurno ne umijem kazati, jer se ne mere svakom reći: Care Lazo, čestito koljeno! Jok, gospodine, to se svakom ne govori!"

David sada *pisarčića* zove *dijete* ("Iz Like si, dijete, ali ne navede na tanak led!"), što ima isto značenje kao i *vuzle*: *pisarčić* je mlad i neiskusn kao *dijete*. (Sudeći po tome što David kaže da je *pisarčić* iz Like, ali da ipak ne može da ga prevari, može se zaključiti da su ljudi Kočićevog rodnog kraja gledali na Ličane kao na vješte varalice, prepredenjake.) Narodna izreka *navesti na tanak led* ima dva nivoa: prvi, doslovni nivo, da neko prevarom navede nekoga na tanak led, pa kad led pukne, čovjek strada; i drugi, nivo prenesenog značenja, koji se ovdje odnosi na to da *pisarčić* hoće da ubijedi Davida u dobrotu austrougarskog cara ("Dobar je vami i naš car.") i tako prevari Davida da toga cara prihvati za svoga. Ali David se nije dao prevariti. Da je prihvatio *pisarčićevog* cara kao svoga, čitav Davidov "račun" bio bi

pokvaren: David se čitavo vrijeme u sudnici bori upravo protiv zla koje donosi taj car i njegova vladavina.

Davidu je austrougarski car svako – ”jer se ne može *svakom* reći: ”Care Lazo, čestito koljeno!”. Pošto je car *svako*, ne može se ni približiti srpskom *Caru Lazaru*, pa mu se i ne može reći da je čestit, tj, ne može se reći da je dobar. A Davidu takav car ne može biti dobar sve dok ne ukine poreze, ”trećinu, desetinu i, rećemo kaz’ti ove globe”. A i kad bi ukinuo poreze i plaćanje globe, nije sigurno da bi ga David priznao za svog cara. Da bi uvjerio pisarčića da njegov car ni tada ne bi mogao biti i Davidov car, David potvrđuje svoju misao kategoričnim ”ne” (”*jok*”), ponavljajući da se ne govori svakome da je čestit, i na taj način ponavljajući da je pisarčićev car *svako* (”Jok, gospodine, to se svakom ne govori!”) Turcizam *jok* ima funkciju da se iskaže Davidova kategoričnost: u našem jeziku *jok* se izgovara kratko i odsječno (sa kratkosilaznm akcentom), i nije ga moguće izgovoriti drugačije a da zadrži svoj smisao. Negacija *ne* u našem jeziku na mjestu ovoga *jok* imala bi takođe kratkosilazni akcent, međutim i zbog toga što je inače, kao proklitika, neakcentovana riječ i zbog same mogućnosti da se izgovara i drugačije, npr. otegnuto (*neee*), ima manju ekspresivnu moć od turcizma *jok*.

Epski deseterački stih ”*Care Lazo, čestito koljeno!*” preuzet je direktno iz pjesme *Propast carstva srpskoga*. (”Sama knjiga caru besedila: //Care Lazo, čestito koleno!// Kome ćeš se privoleti carstvu? // Ili voliš carstvu nebeskome, // Ili voliš carstvu zemaljskome?“)

SVJET

Oblik od imenice *savjet*, poslije ispuštanja *a*. (I u riječi *kasti*, u izrazu *rećemo kasti* imamo ispušteno *a* iz standardnog oblika *kazati*, a poslije jednačenja zvučnog *z* u bezvučno *s* ispred bezvučnog *t*.) *Svjet* se izgovara sa kratkosilaznim akcentom. Ovaj oblik imamo u *Jazavcu pred sudom*:

”Da mi lanjske godine, o Lučindanu, ne dade *svjet* jedan carski oružnik gore na Kadinoj Vodi, ne bi se ja danas s vami razgovarao, već bi truno u ledenom grobu. (...) Pametan si, veli, i bistar domaćin, ali ću ti jope dati jedan *svjet*. Kad ti gođ,

kaže, dođe do gustog, bilo kod ljudi, bilo na sudu, đe bilo, veli, da bilo, ti samo podvikni nako od srca: Živila naša premilostiva Zemljana vlada!”

”Doći do gustog” je metaforičan izraz za *doći u sukob sa nekim, posvađati se sa nekim*. Kad je Davidu prvi put poslije *svjeta* ”došlo do gustog”, bilo je to kad se povadao sa svojom ženom, pa ga ona počela tući: ”Poče me žena jednom tući. Uvati me za grlo da me udavi. Sjeti se ja svjeta: ”Živila naša premilostiva Zemljana vlada! Ostavi, ženo, bog te ubio. Živila naša premilostiva Zemljana vlada! Ostavi, ženo, Ristos te ubio. Živila, prodera se iz sveg grla, naša premilostiva Zemljana vlada u Sarajevu!” Ona sva poblijedi, ruke joj obamriješe, i ja se spaso. A da ne bi svjeta, odo’ ti ja pod crnu zemlju.“

David je i svojoj ženi uzviknuo: ”Živila naša premilostiva Zemljana vlada!”, uzdajući se da će to da pomogne da žena prestane da ga tuče. Međutim, to mu je malo pomoglo: ona je nastavila po svome. To vidimo iz riječi: ”Ostavi, ženo, bog te ubio.” Izraz ”ostavi ženo” znači: ”okani se, ženo, toga da me tučeš”, a kletvom ”bog te ubio” David takođe hoće da zaustavi ženu da ga ne tuče, a ne da se kletva ostvari i da bog stvarno ubije njegovu ženu. A to što žena tuče muža, jedan je od humorističkih elemenata u ovoj drami; u Bosni muž može da tuče ženu, ali ako je obrnuto, onda je komično. David je očekivao da će žena prestati da ga tuče kad je uzviknuo ono što mu je savjetovao ”carski oružnik”: ”Živila naša premilostiva Zemljana vlada!”, a žena ga je tukla upravo zato što je to uzvikivao, jer mi znamo da je *Zemljana vlada dušman* i njoj i Davidu. Kad je David ”iz svega grla” uzviknuo: ”Živila naša premilostiva Zemljana vlada u Sarajevu!”, njegova žena je *poblijedila i ruke joj obamrle*, što znači da je prestala da ga tuče. David ironično tumači da ga je *svjet ”carskog oružnika”* spasio od toga da ga žena ne ubije svojom tučom (”A da ne bi svjeta, odo’ ti ja pod crnu zemlju.“) Da David nije uzvikivao da živi Zemljana vlada, ne bi ga žena ni tukla. Ona je *poblijedila i ruke joj obamrle* zato što je David uzvikivao ono što slavi neprijatelja, odnosno Zemaljsku vladu. Otuda vidimo ironiju i u uzviku da je *Zemljana vlada*, koja je neprijatelj, *milostiva*. Dakle, kad se uzme u obzir da je *Zemljana vlada* neprijatelj i da je David, u stvari, zbog svojih uzvika da živi neprijatelj došao u sukob sa svojom ženom, onda je onaj ”carski oružnik” takođe neprijatelj, jer ga je nagovorio da uzvikuje ono od čega će

da strada, a i zbog toga što je taj "carski oružnik" jedan od predstavnika okupatorske carevine.

U pripovijeci Zmijanje imamo i oblik *šjet*:

"Za ovaj *šjet* dali su onom Turčinu pet žutije dukata."

"- Ko nas to pita, slavna poglavico srpska, neka nam to i odgovori i neka nam da svoj *šjet*."

Oblik *šjet* nastao je jotovanjem nenepčanog kosekanta *s* u obliku *sjet*, a oblik *sjet* je dobijen od oblika *svjet* poslije redukovanja sonantske grupe *vj* u korist sonanta *j*. Isto je i sa oblicima *šjedi* prema *sjedi* (Mračajski proto, s.141), *šjutra* prema *sjutra* (Kroz mećavu, s.48), *šjeme* prema *sjeme* (Jazavac pred sudom, s.176) itd.¹²

U narodu se čuje i oblik *sjet* i *sjetovati*, bez jotovanog *s*. *Sjetovati* imamo i u narodnim epskim pjesmama: "Oko sebe rajju *sjetovati*". (Stih iz pjesme *Početak bune protiv dahija*)

BLENTAV

Narodni izraz *blentav* ima isto značenje što i imenica *budala* - lud, glup, onaj koji ništa ne zna, koji ne zna šta radi ni šta govori. (U rječniku sabranih djela pod *blentav* stoji: *blesav, umno zaostao*. Knjiga III, s.304)

U ironičnom govoru da je *slavni sud* seljake *oslobodio od mnogo čega* (Jazavac *pred sudom*), David kaže i za sebe i za ostale Bošnjake da su *blentavi*:

"Nas je, seljake, kažem vam, ovaj slavni sud od mlogo čega oslobodio. Ne riču nam više sa plandišta zadrigli bakovi niti nam bodu čeljadi; ne taru nam više silne volovanice plotova i ušjeva ko u ono staro, *blentavo, tursko vrijeme*. Danas ne mereš viđeti u svijeta žirovne i bakovite sermije. Što nam je slavni sud ostavio, to je mirno, čudevno, pametno; istina malo mršavo i slabo, ali za nas, *blentave Bošnjake*, i nije drugo!..."

¹² Mihailo Stevanović govori o jotovanju *s* i *z* u riječima *sjesti, sjeme, sjekira, izjesti i izjelica* u «hercegovačkoj i crnogorskoj ijekavštini», te da se od ovih jotovani suglasnika dobiju umekšani *s*, *z* (ili meki *š*, *ž*), za koje nemamo «posebna slova u našim azbukama, niti oni ulaze u glasovni sistem našeg književnog jezika.» (Mihailo Stevanović: savremeni srpskohrvatski jezik, I, Naučna knjiga, Beograd, 1991, s.137)

Navedene Kočićeve riječi *šjedi, sjutra, šjet*, izgovaraju se upravo sa umešanim *š*, ali pošto slovo za taj glas ne postoji u našoj azbuci, Kočić je izabrao da piše ove riječi sa *šj*, da bi se uočila razlika u odnosu na iste riječi koje Kočić kao pisac izgovara i piše bez jotovanog *s*

Kada govori o „blentavom tuskom vremenu“, to jest, o vremenu dok su vladali turski zakoni, prije dolaska austrougarske okupacije, ironija je očigledna, jer turska vlast nije oduzimala od seljaka sve ono od čega se živi na selu, pa takva vlast i ne može biti *blentava*. Ovaj atribut se odnosi u stvari na sadašnju austrougarsku vlast, jer dok su pod turskom vlašću *bakovi* bili *zadrigli* (debeli, ugojeni), a *volovanice silne* (volovanica-skup volova koji trče u redu za kravom kad krava vodi), sada, pod austrougarskom *ukopacijom*, sve je „*mršavo i slabo*“.

Kad kaže *blentavi Bošnjaci*, David ne misli ni za sebe ni za ostale Bošnjake da su *blentavi*, niti misli da za *blentave* „i nije drugo“ nego samo „*mršavo i slabo*“, nego samo ironično ponavlja sučeve riječi da je David *budala* i da je Bosna *budalasta*:

“SUDAC: O-ho, ljudi, ljudi! Što još čovjek neće doživjeti u ovoj *budalastoj Bosni*! Jazavca tužiti! E, ovo je *prava budala, budala nad budalama*. Ama, otkud ti je došlo u glavu da jazavca tužiš?”

Za suca je David *budala* zato što je David tužio jazavca. Na kraju se ispostavlja da je sudac *budala*, zato što je osudio jazavca:

“SUDAC: Slavni sud u ime njegovo osuđuje Jolpaza Davidova, stara dvadeset i dvije godine, oženjena, iz sela Meline, kotara Banje Luke, okružja Banje Luke, zemlje Bosne, a kućne numere one kao dvije kantarske kuke (C. Š.), na dvadeset godina teške tamnice u Zenici...”

A da David nije *budala*, nego da se pretvara kao da jeste budala, vidimo iz sljedećeg primjera:

”PISARČIĆ: Ja bih reka, gospodin sudac, da se ovaj čovjek pretvara?”

DAVID: (*u sebi*): E, moj sinko, zar ti to sad vidio? ... Ne griješi, dijete, duše. Ne bijedi me kod slavnog suda!... Eto, gospodine, kazo sam sve što si me pito. Sad morete tog lopova po zakonu osuditi.”

I doktor kaže za Davida da je budala:

”No, ti budala! Ko tušila jasavac, šivotinja tušila? To ništ drugo već budala! Sa šivotinja, sa jasavac nema sakon...”

Ali kad mu doktor nekom spravom mjeri glavu, David pita ironično da li se to kod njih, tj. kod Nijemaca, pamet mjeri u gradima (stepenima), a zatim ironično zaključuje: ”Zato ste vi tako pametni!” Ova ironija prelazi u sarkazam u Davidovim riječima: ”Zar ja četrdeset

gradi budalast?! O, mlogo, pobogu braćo! Pa koliko ste onda vi?” Posljednjoj rečenici u ovom Davidovom odgovoru:”Pa koliko ste onda vi?” nedostaje ”budalasti” ili ”ludi” poslije umetnute rečenice ”O, mlogo, pobogu braćo!” Međutim, to je David sračunato uradio – da ne bi izazvao bijes kod suca nazivajući sve njih otvoreno *budalama*. Ali, narod, kako bi rekao Kočić, razumije i ovako da je David htio da kaže: ”Ako sam ja budala što sam tužio jazavca, koliko ste onda vi ljudi što ste pristali na to da sudite jazavcu i da ga osudite?”

SVJEŠTITI

Svještiti je lokalizam za *razumjeti, shvatiti*.

Ovaj izraz pratićemo na odlomku iz *Jazavca*.

«SUDAC: Što si vodio ovog lopova pred sud? Što ga nisi odma na njivi ubio?

DAVID: Kako sam budalast, more biti da bi to učinio da ne znam današnjeg reda i zakona. Ama, šta bi ti, glavati gospodine, duljio, otez’o i natez’o: znam zakon, pa neću preko zakona. Neću preko zakona, pa ubi me!... Neke godine, dok još nisam bio *svještio* vašeg zakona, ubio sam u toj istoj njivici jednog jazavca. Biće valjda brat ovog lopova. Uvati me carski šumar i oglobi s pet vorinti. Kad metnu pare u džep, oštro mi zaprijeti: "Ne smiješ to više činiti, jer i jazavca današnji zakon brani." E, kad ga brani, nek mu i sudi kad štetu počini!... Samo imam ono nešto krezube babetine, i tu njivicu kuruza što sam imo, pa mi ovaj lopov satra i sa zemljom sravni. Osušili se jadni kuruzi, pa kad prođem pokraj njivice, obuzme me tuga i žalost. O, kako tužno šušte čemerni, slomljeni kuruzi! Reko bi čojek da uzdišu za osvetom i pravdom...”

David je shvatio ”*današnji red i zakon*”, tj. shvatio zakone carevine po kojima se životinje štite i ne smiju se ubijati. A shvatio je zakone tako što ga je ”*carski šumar*” oglobio s pet forinti zbog toga što je ubio jednog jazavca u svojoj njivi. Od tada David neće ”*preko zakona*”, tj. poštovaće zakon i neće više ubijati jazavce, a u izrazu ”*pa ubi me!*” uočavamo ironiju Davidovu. Međutim, David govori bez ironije, ali prkosno, da carski zakon, pošto štiti životinje, mora i da im sudi kad štetu učine: ”*E, kad ga brani, nek mu i sudi kad štetu počini!*” Jazavac je Davidovu njivicu kukuruza *satro* (= zgazio), pa su *osušeni* kukuruzi i *jadni* i *čemerni*, čime David daje kukuruzima osobine čovjeka, jer čovjek može biti *judan* i *čemeran*. U posljednjoj rečenici ovog monologa: ”*Reko bi čojek da uzdišu za osvetom i pravdom...*” kukuruzi uzdišu za ”*osvetom i pravdom*”, tako da nema više sumnje da je Kočić u slici *osušenih, jadnih i čemernih* kukuruza dao sliku jadnih i

čemernih seljaka, koji uzdišu za osvetom i pravdom. U ovoj alegorijskoj slici izraz "slomljeni *kuruzi*" ima dvojako značenje: doslovno, u kojem su kukuruzi slomljeni jer ih je jazavac polomio, i preneseno značenje, u kojem je čovjek slomljen pod težinom života u Bosni za vrijeme austro-ugarske vladavine.

VRLETAN

U Rečniku SANU za *vrletan* stoji: *strm, brdovit, teško prohodan*; za čovjeka: *koji lako plane, prgav, prek, jogunast*; za karakter: *rđav, naprasit*; za djecu: *živ, nestašan, nemiran*.

Vrletno je Zmijanje (u istoimenoj pripovijeci):

"Dok je ona naša *vrletna* i *zleuda*¹³ gromila odbranjena i očuvana, mlogo je suza i krvi proliveno, mlogo je pusta žežena zlata poarčeno!" (Stari Milić pripovijeda o odbrani Zmijanja od Turaka.)

Izrazom «naša *vrletna* i *zleuda* gromila» Milić označava Zmijanje. *Gromila* je metafora za Zmijanje, zato što je Zmijanje kamenito. (*Gromila* je isto što i velika gomila kamena). Izrazi «*poarčeno*» i «*pusto žeženo zlato*» preuzeti su iz narodnih epskih pjesama, što je samo jedan od primjera na koje je Vučković mislio kada je napisao da je Kočić «mestimično» preuzimao «folklorni jezički kanon» i ugrađivo ga u svoj izraz.

U istoj pripovijeci govori se i o vrletnom čovjeku:

"Sitvuk je bio *vrletan čojek* - jedan *gazija*, i držo je sedam žena od sedam zakona. Nekakav pop Kočić - jer njiova je popovina od davnije davnina - tuži ga vladici da radi i živi preko zakona, i zamoli vladiku da učera Sitvuka u vjeru i zakon. Vladika naredi da mu dođe Sitvuk. Kad se pomoli Sitvuk od Kragujevice - jedna majko! - sav se krši u srmi i pod pusatom, jedna mu nogavica od čakšira zelena, druga crljena, a za njim šteki i pišti sedamdesetoro vižladi! (...)Vladika se grdno prestravi i stane vikati:"Prosto mu, prosto mu bilo! Neka ne ide ovamo..." "

Na Sitvukovu vrletnost u gornjem primjeru Kočić dodaje i da je bio *gazija*, što znači da je bio junak, heroj, ratnik (Rječnik stranih riječi, B. Klaić):

¹³ Zlehuda. O upotrebi glasa *h* u Kočićevom književnom djelu pisao je Milan Šipka: Jezik Petra Kočića, Sarajevo, 1987

”Prvi je uskočio u grad Sitvuk Babić, glavna kneževa poglavica, koji je čuvo stražu na Kragujevici. (...) Jedni kažu, kad je ovaj isti Sitvuk uskočio u bijački grad, da u gradu nije nikog zatekao. Sve je bilo pobjeglo, i on se vratio sa Bišća i umro kod kneževe kuće.”

Međutim, vrletan čovjek ne mora da bude i stovremeno i junak.

I za ljudski *glas* kaže se u *Zmijanju* da je *vrletan*: ”Driješimo, ljudi, kese! - ču se krupna i *vrletna glasina* starog Tele Bosančića, i on prvi baci tri dukata, dva popudbine, a dukat na piće.” Ili za ljudsku *ćud*: ”Rođače Risto, pametan si, ali si *vrletne ćudi*. Susteži se, dijete, u tuđoj zemlji, i nemoj, pobogu sinko, da bi se đe zapio i *zametno kavgu*, jer je *teško dati dževap kavzi* u tuđoj zemlji...” Međutim, oba navedena slučaja znači da je čovjek vrletan: ”*vrletna glasina* starog Tele Bosančića” znači da je Tele Bosančić vrletan i ”ali si *vrletne ćudi*” znači da je Risto vrletan. Izrazi *zametnuti kavgu* i *teško dati dževap kavzi* *takođe* su preuzeti iz narodnih epskih pjesama.

TEPANJE

Tepanje kod Kočića je podražavanje dječijeg govora u obraćanju nekome. Tepanjem se iskazuje ljubav.

Mračajski proto tepa svome konju:

”- Magajce jedan! Kako si mi, kako si mi, magajce jedan! Nijesi ti konj, već onaj vejiti, vejiti magajac! - *tepa* mu, i čuje se kako *ga miluje i lagano udara po sapima*. Sad će tebi tvoj proto dati soli, pa dati zobi, pa te onda lijepo napojiti i istimariti. Voli tebe tvoj proto, magajcino jedna stara! A zeljova! - *razdera se i stade ljutito, zlobno škripiti zubima*. Njega je proto opremio da nosi u pako starom Džibukardi selam ama maksuz selam, što balije kažu!” (*Mračajski proto*)

Ova ljubav protina prema konju dokaz je da proto nije potpuno tamna osoba kako ga prikazuju književni kritičari. (Vučković: ”manijakalan”, ”bolesni sadista”, ”patološki zazidan”; Lešić: ”mračna gromada”). Osim toga proto nije potpuno izgubi vjeru u ljude. On ide ljudima jer obavlja svoj posao. Onima koji ga nisu iznevjerili on se obraća sa hrišćanskom ljubavlju. (”Dijete, dijete, čuvaj se seljačkije Đurđija...”). Kad je shvatio da pripovjedač i Stevica nisu došli sa zlim namjerama, proto se i njima obraća sa ljubavlju. (”Djeco, crna noć je na zemlju pala.“)

U pripovijeci *Jablan* dječak Lujo *tepa* svome baku (biku) jablanu:

„Svake večeri, od kad su nastale vrućine, do neko doba noći napasa Lujo svog Jablana. Pazi ga kao oči u glavi. Dvapat ga na nedjelju soli. I užinu s njime polovi. Voli on Jablana - jer je Jablan najjači bak u cijeloj okolici. Lujo se ponosi. Ostale govedare i njihove bakove ponošljivo prezire. Usred groblja smio bi on noćiti kad je Jablan s njime. (...)

-Dobro se ti, Jabo naručaj. Ručaj bate koliko ti dusa podnosi... Samo šjutra! Rođeni moj, mili moj, dragi moj Jabo - samo šjutra!”

Lujo voli svoga baka i zato mu tepa spremajući ga za bodljivinu sa carskim bikom Rudonjom. Lujo napasa svog bika i ”soli ga”. Izraz ”soliti baka” znači davati baku so. Seljaci ”sole” domaće životinje jednom nedjeljno, a to što je Lujo solio baka ”dvapat na nedjelju” govori takođe o ljubavi Lujinoj prema baku.

”Ponošljivo” je Kočićev izraz za *ponosno*.

Lujo bodri svog Jablana za megdan protiv carskog bika i *doliganjem*:

Volo-lige, dolo-lige!
Jače moje milo bače
od te vaše jadne krave!
Ća kravuljo, nagrđuljo!
Nagrđim ti govedara
i u kući kućanicu
i na struzi strugaricu.

Doliganje je vrsta lirske pjesme koju su pjevali čobani prije neposredne bodljivine bikova. Kao što vidimo iz ove *doligalice*, Lujo tepa svome baku i tako što ga zove *bače*, što je jedan od deminutiva od imenice *bak*. Protivnikov bak naziva se kravom (*jadna krava*), što znači da je slab, nije jak kao bik, nego slab kao krava. Augmentativom *kravulja* pogrdno se naziva protivnikov bik. Taj augmentativ slaže se sa takođe pogrdnom riječju *nagrđulja*. Ova riječ je dobijena od glagola *nagrđiti*, koji znači nabosti na rogove. *Ća* je izraz za tjeranje goveda. Pogrdan je i izraz *nagrđiti govedara, kućanicu i strugaricu*. *Govedar* je čobanin koji čuva goveda. *Kućanica* je žena koja brine o poslovima *u kući*, domaćica. *Struga* je u ovom slučaju otvor na ogradi tora, (Struga je otvor na bilo kojoj ogradi, sa vratima napravljenim od istog materijala kao i ograda; može biti, na primjer, struga na dvorišnoj ogradi. Struga je i otvor na ogradi koju naprave goveda *bukanjem*, kad rogovima raznesu granje na jednom mjestu na ogradi.) *Strugarica* je žena koja stoji na struzi, ispušta ili upušta stoku u tor.

BENDATI

U riječniku Kočićevih sabranih djela pod *bendati* stoji: mariti, priznavati, osvrutati se na nešto. (Kočić 1967 III:303)

Kočić u svom pismu jednom svom prijatelju (već navedeno u dijelu „Ko je Petar Kočić?“): „Ali ja sam zadovoljan, jer sam samostalan, *ne bendam nikog*, osim onog ko pošteno misli i radi.“

Ovaj glagol se uvijek pojavljuje uz negaciju, *ne bendam*, kao što kaže Kočić.

Mračajski proto kaže *malo bendam*, što ima isto značenje kao i *ne bendam*.

„Mlogo me je, kažem ti - nastavi izlazeći - Džibo oblagivo i kod vladike i kod ovog švapskog suda. Ama mračajski proto, ako 'š, *malo benda* i vladiku i ovaj sud...“

Benda se onaj ko, kako kaže Kočić, ”pošteno misli i radi”. A s obzirom na to da Mračajski proto *ne benda* ni ”vladiku” ni ”švapski sud”, tj. austrijski sud, sud tada vladajuće Ausro- Ugarske monarhije, znači da ni ”vladika” ni ”švapski sud” niti misle niti rade pošteno.

”*Ako š*” je skraćunica od uzrečice “ako hoćeš”, tj. ”ako hoćeš da znaš” ili ”ako hoćeš da ti kažem”.

Za ono što je suprotno značenju glagola *bendati* ne upotrebljava se nikad ovaj glagol, nego neki drugi izraz. *Bendati* se može formalno pojaviti bez negacije u ironičnom govoru, ali i u tom slučaju je pravo značenje sa negacijom.

SUNUTI

Sunuti je narodni izraz koji znači požuriti, poletjeti, odjednom i iznenada potrčati, u velikoj ljutnji, u bijesu.

Mračajski proto (u istoimenoj pripovijeci) *sune u sobu*, da uzme pušku i ubije psa, bijesan što pas nije zalajao kad su Stevica i pripovjedač prišli protinjoj kući:

„ - Ama, kako ste vi ušli da vas pas ne opazi i ne zalaje?... Nećeš više ni zalajati, Džibovina ti se mesa na Božić najela! - zagrmí, *sunu u sobu*, izleti s puškom i, u trku, posrćući, izgubi se iza kuće.”

Stevica pobljedio, pa drhće kao prut. Oči mu se ukočile od straha.

Puška grmnu, pas skiknu!

- Tako! Kad protu ne znaš čuvati, koji s tobom zalogaj bratski dijeli, a ti sad nosi pozdrav u pako starom Džibukardi!”

Proto ne izlazi iz sobe, nego izleti, *trči, posće*, ne ode iza kuće, nego se *izgubi iza kuće*. Svi ovi izrazi govore o bijesu protinom. Iz kratke i sažete informacije pripovjedača saznajemo da je pas ubijen: ”Puška grmnu, pas skiknu!” Nigdje se ne pominje izraz ubiti; ni proto niti pripovjedač pominju tu riječ ni prije ni poslije ubistva psa. Ipak, mi saznajemo da će proto ubiti psa: iz protinih riječi:”*Nećeš više ni zalajati*”, iz protinog *izlijetanja s puškom* i iz toga što je proto bijesan (*”sunu u sobu”*)

Da je pas ubijen, saznajemo iz (pripovjedačevih) riječi *”pas skiknu!”* Puška nije mogla samo da pukne, nego je *grmnula* (*”puška grmnu”*). I proto *grmi*, (*”zagrmí, sunu u sobu”*). Svi ovi onomatopejski izrazi, *zagrmí, grmnu, skiknu* govore takođe o protinom bijesu.

Kletvom *“Džibovina ti se mesa na Božić najela!”* proto proklinje i psa prije nego što će ga ubiti, i istovremeno Stevicinog oca, koga zove *Džibo* i *Džibovina*, jer su ga iznevjerili i jedan i drugi. Pošto su ljudi bili siromašni, meso se jelo samo na Božić, i to oni koji su imali. Oni koji su htjeli meso za božić, morali su da ubiju neku od domaćih životinja. To znači da da pas mora da bude ubijen da bi se njegovo meso moglo jesti na Božić. Tako se ova kletva odnosi na psa, koji će biti ubijen. A kako niko ne jede meso od psa, to je kletva i za Džibu.

Ni poslije ubistva psa proto ne pominje ni riječ *ubiti* niti riječ *smrt*, ali iz ironične opaske *“a ti sad nosi pozdrav u pako starom Džibukardi!”* saznajemo da je pas mrtav, jer je i Džibukarda mrtav. Pošto su i Džibukarada i pas iznevjerili protu, učinili su zlo djelo, pa se Džibukarda zbog toga već nalazi u paklu, a i pas će tamo. Izraz *prenijeti pozdrave nekome* može da ima doslovno značenje, ali može da se upotrijebi i ironično: tada sa značenjem opomene onome kome se pozdravi šalju. Proto ironično šalje po psu pozdrave Džibukardi u pakao, što znači da Džibukarda treba da se sjeća protine strašne osvete, da se sjeća da mu proto nije oprostio, i neće oprostiti nikada, jer je proto takav da nikome ne oprašta.

Proto je bijesan na psa zato što ga je iznevjerio, iako je proto s njim ”*zalogaj bratski dijelio*”. Vjerovao je da će ga pas čuvati (“*Kad protu ne znaš čuvati*”), što znači da će zalajati kad bilo ko dođe blizu kuće, i svojim lajanjem opomenuti protu, tako da ovaj može da bude na oprezu kad su u pitanju nepozvani gosti. Proti je pas bio potreban da bi ga čuvao od ljudi, jer su ga ljudi iznevjerili. Zato što su ga iznevjerili, proto ljude ne voli, mrzi ih (“*od silne mržnje, pakosti, zlobe, sav tresao i drhtao*”). To tako kaže pripovjedač. Ali proto izbjegava samo Džibiće :”Od velike mržnje i pakosti nikad neće proći drumom pokraj naše kuće, kad se vraća iz parohije, iako mu je mnogo bliže, već okoliši po po sata i ide stranputicom.” Ne voli da mu ljudi ni dolaze:”Kod sebe ne da nikome prenoćiti. Sam vladika da dođe, pa ništa!” (Sam vladika da dođe, pa ništa! Znači: i da vladika dođe, ne bi mu proto dao da prespava u njegovoj kući.) Proto živi sam u kući: „Ne drži sluge. Sve sam radi. Kuva, pere, namiruje konja, timari ga i čisti.” (*Namirivati* konja znači: davati mu hranu.) Ali, ako se ima na umu kakve je muke pretrpio, od ljudi, i zbog iznevjere ljudi, nije čudno što proto mrzi ljude: ¹⁴

“Mnogo su ga Turci mučili i jednom su ga htjeli kod Šibića čardaka na kolac nabiti. Drugi su mu put prijetili da će ga na ražanj nataći i uz vatru kao vola pripeći, a treći su ga put svukli gola i držali dva dana u teškim, gvođenim bukagijama pod vrelim suncem uz razbuktalu vatru. I danas se na to tuži i veli: "Stari, krepali Džibukarda, Đurđije i rišćani krivi su tome, nebo se nad njima prolomilo!””

Za svoje muke proto ne optužuje one koji su ga mučili (Turci): oni su neprijatelji i od njih se i očekuje da muče. Proto optužuje one koji su ga izdali, “*oblagivali i panjkali*”, a to su hrišćani (za razliku od Turaka, koji su muslimani), njegovi susjedi, poznanici, prijatelji, rodbina:“Stari, krepali Džibukarda, Đurđije i rišćani krivi su tome, nebo se nad njima prolomilo!” *Džibukarda* je djed Stevice. *Đurđijama* proto zove pogrdno sve žene; ako je žena Đurđija, znači da je zla i pakosna. Izrazom rišćani (=hrišćani) proto hoće da kaže da ga nisu iznevjerili samo Džibukarda i žene, nego da su ga iznevjerili i izdali svi, i zato ih sve zajedno proto proklinje strašnom kletvom: “*nebo se nad njima prolomilo!*”.

¹⁴ Pitajući se da li je mračajski proto mizantrop ili ludak, Isidora Sekulić kaže da «psihologija nema ključeva za te snažne prirode». Zato i ona protinu «mizantropiju» i protin «užasni život» objašnjava i opravdava mukama koje je proto doživio. Misleći na protu i na druge Kočićeve likove, a vjerovatno i na samog Kočića, Isidora zaključuje da bosanske ljude «ponos i inat» vode «u ludilo ili u veliku žrtvu». (Isidora Sekulić: Petra Kočić, savremenost njegova, Biblioteka Kolarčevog narodnog univerziteta, Knjiga 16, Beograd, 1935, s. 13-14)

Sunuti može i misao.

”Trgnem pušku iz kuburluka: oću li pucati, mislim se. Dugo sam premišljao, dok mi nešto *ne sunu kroz glavu*.”

I kad je misao u pitanju, *sunuti* znači doći odjednom, iznenada, doletjeti, iznenada pasti na um. U ovom slučaju *sunuti* je sinonim za *sinuti*. («"Ovo se već odavno presipa... prelijeva!" - prošaptao bi, drhćući i ugušujući onu strašnu, kobnu misao koja bi mu tada *sinula kroz glavu*.»

Misao koja *sune* također je vezana za nešto negativno. Kad proto ugleda kroz prozor (*pendžer*) svoje kuće svoju ženu (*Đurđija*) i Džibukardu i čuje ih kako se “*kikoću*” i ugovaraju kako će protu “*sa svijeta smaknuti*”, *sune* mu kroz glavu misao o osveti:

”Vraćo sam se pokasno iz sela. Prilazeći kući, čujem iz sobe Đurđijin kikut i nekakav muški glas. Svežem konja za plot, skinem bisage i kuburluke, pa se prišuljam pendžeru: Džibukarda s Đurđijom! Kikoću, govore i ugovaraju, kako će me i kad će me sa svijeta smaknuti. O, nebo vas ubilo! (...)

Prva misao koja je pala proti na um bilo je to da ubije svoju ženu i Džibukardu puškom (“*trgnem pušku iz kuburluka*”). Ali se predomislio, ostavio misao o ubistvu, i dugo razmišljao (*mislim se, premošlj'o sam*) o drugim načinima osvete. Među svim mislima proto je ostvario samo onu koja je *sunula kroz glavu*, dakle, onu koja je proletjela kroz glavu, a ta misao je bila da se oveti svojoj ženi i Džibukardi na sljedeći način:

”Uđem u kuću, snimim s tavana tri vijenca onije ljutije, crljenije paprika, zaključam vrata na sobi, namaknem kapke na pendžere, pa onda, kako se vuruna spolja loži, turim one paprike i probijem pet, šest lončića na vuruni, zatvorim je sačom, a i tutunluk podobro zašuškam da dim ne prolazi. Ja kad se raspali paprika, ja kad poče praštiti, ja kad stade Džibukarda s Đurđijom igrati i pjevati! "Otvori, pobogu brate!" - pišti Đurđija ko zmija u procijepu. "Otvori, oćoravismo! Pomagajte, ljudi, pocrkasmo!" - "Oće i u Hristu brate, tako ti svete pričesti i časne trapeze, otvori!" - preklinje Džibukarda i taba po sobi ko karavlaški međed. - " Otvoriću, otvoriću, dok se vjenčate, i dok meni Džibukarda, 'nako i sprema se, opijelo očata. Vjenčasja rab božji Džibukarda, raba božja Đurđija!" - smijem se ja i razdragan odam ispred sobe. I danas mi se čini da mi je to bio najzadovoljniji čas u životu!”

Plot je ograda od kolja i grana (ili pruća umjesto grana) koje su isprepletene između tog kolja.

Bisage su dvije torbe (Klaić 1988:176), najčešće od platna otkanog u domaćinstvu, povezane kaišem (napravljenim od istog platna), koje su služile da se u njima nosi zob za

konja kad je konjanik na putu. Bisage su se koristile i u druge svrhe: za držanje pšenice ili kukuruza kojima se nasijavala uzorana njiva.

Kuburluk – mjesto gdje se drži puška na konju - od turcizma *kubura*, što znači *puška*. (Klaić 1988:763)

Pendžer – prozor. (Klaić 1988:1027) Ovaj turcizam se upotrebljavao u Kočićevo doba. *Vuruna* (*furuna*) – peć. (Klaić 1988:460)

Sač - metalni poklopac pod kojim se nešto peče. (Klaić 1988:1183)

Tutunluk – dimnjak, cijev kroz koju prolazi dim. (Kočić 1967 III:309)

BABETINA

Augmentativ *babetina* može da ima pejorativno značenje, međutim u *Jazavcu* ovaj augmentativ ga nema. *Moja babetina* je jedan od naziva kojim muškarci, uglavnom ne mladi, nazivaju svoju ženu, suprugu; pa sintagma *moja babetina* u *Jazavcu* znači *moja žena*. Da *babetina* ovdje nije pejorativ, govori i prisvojna zamjenica *moja*, koja, po pravilu, ide uz augmentativ *babetina* ukoliko se njime naziva svoja žena, kao što to čini David Štrbac:

«Šjednemo vako, ja i ona *moja babetina*, uveče kraj ognjišta, pa počnemo, štono vi velite, študijerati: ovo je, ženo, po zakonu, ovo jope nije; ovo bi moglo biti po 'vom paligrapu, ovo jope ne bi. I tako do neko doba noći študijeramo.»

Izraz *moja babetina* koristi se kad se pripovijeda nekome o svojoj ženi, kao što David pripovijeda sucu. Nikad se u obraćanju svojoj ženi ne kaže «*babetino moja*», nego se obraća sa «*ženo*», kao što to čini David: «*ovo je, ženo, po zakonu, ovo jope nije*». Da David nema negativan odnos prema svojoj ženi kad je pred drugima zove *moja babetina*, govori i to što on i njegova žena sjede uveče «*kraj ognjišta*» i dugo, «*do neko doba noći*» razgovaraju, diskutuju i raspravljaju o zakonskim paragrafima («*študijeraju o paligrapima*»). Doduše, David pripovijeda pred sucem da on i žena razgovaraju o paligrapima, a ne o nečemu drugom, s određenom namjerom: da sudac shvati da David zna zakone i paragrafe.

Davidova žena je «*na'paka, zločesta i džandrljiva i ljuta*»:

«DAVID: E, sad i ja znam! Dovo sam je ko udovicu. Tri puta se udavala. Ja sam je čak iz treće ruke dobio, (*Svi se smiju. Sudac nešto bilježi.*) Pa kažem ti, glavati gospodine, napaka je, zločesta, džandrljiva, a, nema vajde kriti, od popovske je loze, pa je i pametna i zorli učevna žena. Kad počne nekakve carske paligrape nabrajati, mene stane pamet. Ali ljuta je, da bog milostivi sačuva!»

Ali i pored toga što je tako «*na'paka*», David je voli, možda i zbog toga što je «od popovske loze» i što je «pametna i zorli učevna žena», ali je voli, i to otvoreno priznaje kad mu sudac savjetuje da je «*otjera*» ako je toliko ljuta:

«DAVID: Ti kažeš da je očeram. Kako ću je očerati kad mi je, da prostiš, *slatka i draga, bog je ne ubio!*»

Vidjeli smo da David svoju ženu, kad se posvađa s njom, kune kletvom:»Bog te ubio!» Međutim, kad pripovijeda o svojoj ljubavi prema njoj, onda kune sa: «Bog je ne ubio»

Izraz *moja stara* ima isto značenje kao i *moja babetina*, dakle, *moja žena*, i takođe se upotrebljava u narodnom jeziku. Izraz *moja stara* ipak je nešto blaži u odnosu na izraz *moja babetina*, samim tim što *stara* nije augmentativ, a osim toga *stara žena* može da bude mlađa ili starija, za razliku od izraza *baba* koji nije tako «rastegljiv» kad su u pitanju godine. David upotrebljava izraz *moja stara* kad pripovijeda o tome kako se njegova žena druži sa kneževom ženom:«A moja stara šjela nasred kasarne, izvalila se na carske dušeke, pa pije, puši i prima nauku.»

Kočić poznaje nijanse jezika. Kad David pripovijeda o mudrosti, pameti i učenosti svoje žene, onda može da je nazove *moja babetina*, jer star čovjek i može da bude mudar, pametan i učen. Međutim, kad pripovijeda o tome kako se njegova žena «*izvalila se na carske dušeke*», kako «*pije, puši i prima nauku*», upotrebljava izraz *moja stara*, upravo zato što se pojmom *stara* označava relativna starost. Dakle Davidova žena je i nešto mlađa, pošto mlađe osobe mogu da se «*izvale na dušeke*», mogu da «*piju i puše*» i za mlađe osobe i jeste namijenjeno da «*primaju nauku*». *Babama* i *babetinama* to ne bi pristajalo, pa ni David i ne kaže.»A moja babetina šjela nasred kasarne...».

Izraz *moja krezubača* odnosi se samo na Davidovu ženu, a David je zove tako zato što je bila *krezuba*, to jest, nije imala zube. Na pitanje suca zašto se nije vjenčao sa svojom ženom, David odgovara da je vjenčanje skupo:

«DAVID: Ište, bolan, četrdeset vorinti, a sva ona *moja krezubača* u temelj ne valja pet vorinti!»

Iz ovog Davidovog odgovora vidimo u kakvoj bijedi žive seljaci kad ne mogu da plate ni za vjenčanje. Pop traži četrdeset forinti za vjenčanje, a kompletna ljudska osoba, što znači i ljudski život u doba okupacije, ne vrijedi ni pet forinti. Izrazom *krezubača* David umanjuje vrijenost svoje žene, kad već njenu vrijednost izražava novčano: «*u temelj ne valja pet vorinti*». «*U temelj*» znači *u osnovi*, ono što je osnovno u čovjeku i na čovjeku. (*Ište* je prezent od *iskati*; u narodnom govoru Kočićevog zavičaja upotrebljava se ovaj glagol umjesto glagola *tražiti*.)

ĐURĐIJA

Đurđija je žensko ime. (*Durini zapisi*) Ali mračajski proto (u istoimenoj pripovijeci) svaku ženu zove *Đurđijom*:

«Svaku ženu zove *Đurđijom*. Pakosno se i zajedljivo sladi tim imenom, u kom se nešto podrugljivo, nisko, nečasno krije. "Dijete, dijete, čuvaj se seljačkije' *Đurđija*, Hristos i ' ubio! *Đurđija* je *Đurđija*! Udri *Đurđiju*, križ joj *Šokački*!" prodere se i silno zadrma kosmatom, podbulom glavom, kad mu se parohijanin potuži na ženu.»

Pripovjedač kaže da se u protinom nazivanju žena *Đurđijama* krije nešto «podrugljivo, nisko, nečasno». Ovdje izraze *nisko* i *nečasno* treba shvatiti kao potcjenjivanje žena od strane prote, a ne tako da bi proto učinio zlo ženama. Zašto proto žene podrugljivo zove *Đurđijama*, saznaćemo od pripovjedača kasnije. Protina žena ga je iznevjerila. Kada se vratio sa obavljenog posla zatekao je susjeda Džibića i svoju ženu kako se dogovaraju kako će protu «sa svijeta smaknuti». Proto se tada osvetio i svojoj ženi i susjedu. Proto jeste učinio zlo svojoj ženi, za osvetu što je i ona njemu učinila zlo. To ne znači da bi proto učinio zlo nekoj drugoj ženi iako ih sve zove *Đurđijama*.

Osim ličnog iskustva, i parohijani mu se tuže na svoje žene. Protina opomena «*čuvaj se seljačkije' Đurđija*», znači da su žene zle, i da čovjek treba da se pazi da mu žene ne nanesu zlo. Kad kune žene («Hristos i ' ubio!»), proto kune zlo koje se nalazi u ženama. Izraz «*Đurđija je Đurđija!*» znači da su žene zle i da ostaju zle, da se ne mogu i neće promijeniti. A pošto su zle i neće se promijeniti na bolje same od sebe, treba ih tući. («*Udri Đurđiju*») Iz psovke „*križ joj Šokački*“ vidimo da proto ne priznaje ženu, zbog njene zlobe, ni za pravoslavne; inače bi psovka glasila «*krst joj njezin*». (David Štrbac u *Jazavcu* ima u svojoj psovci riječ *krst*: "Ama, ženo, oklen ti tolika pamet, *krst ti tvoj ljubim?* !") Pošto je *šokački* pogrdan naziv za

katolički, a i Đurđija je pogrđan naziv za ženu, onda je *Đurđija Šokica* (pogrđno: katolkinja), pa ne može ni imati *krst*, nego *križ*, kako katolici zovu krst.

Osim toga, kad proto kaže da je vjenčao «jednu seljačku *Đurđiju*» («Otišo ja jednog dana u nuriju da vjenčam jednu seljačku *Đurđiju*.»), znači da je vjenčao *jednu seljačku ženu*.

Augmentativ *Đurđijetina* u ovoj pripovijeci ima pejorativno značenje, za razliku od augmentativa *babetina* u *Jazavcu pred sudom*. *Đurđijetina* je augmentativ od ženskog imena *Đurđija*. Iako proto kaže za svoju ženu da je njegova *Đurđijetina* (*moja Đurđijetina*) kao što David kaže za svoju (*moja babetina*), razlika je velika. Ako je pozitiv *Đurđija* već pogrđan naziv, augmentativ *Đurđijetina* mora biti još pogrđniji. Proto koristi augmentativ zato što je zlo koje je njemu nanijela njegova *Đurđija*, to jest, njegova žena, veliko zlo, jer mu je radila o glavi, pa shodno tom velikom zlu koje je počinila i ona je velika *Đurđija*, to jest, *Đurđijetina*. Ostale žene su samo *Đurđije*, zato što je proto o njihovom zlu samo slušao od drugih parohijana, pa je njihova zloba daleko od prote. Osim toga, nijedna od tih žena nije radila o glavi svoga muža kao što je to učinila protina žena (od prote saznajemo samo da se «parohijani potuže na ženu»).

ZMIJURINA

Zmijurina je augmentativ od *zmija*.

“Stevica se zadihao i umorio od od pričanja, pa tromo stupa preda mnogim uskim, utabanim putićem, koji se kao isprebijana *zmijurina* vijuga ispred nas kroz zasijane njive.“

(*Mračajski proto*)

Ovdje imamo jedno neobično poređenje. Kočić je uporedio deminutiv *putić* sa augmentativom *zmijurina*. Poređenje je izvršeno na osnovu osobine vijuganja: i put *vijuga* i zmija se *vijuga*. Zmija je zla, a zlu se ne tepa, pa Kočić imenicu *zmija* i nije mogao upotrijebiti u deminutivu, kao što je u deminutivu upotrijebio *put–putić*. Osim toga, i na osnovu veličine izabran je augmentativ *zmijurina*: put ma kako bio mali i ma kako bio uzak, ipak je mnogo veći od svake zmije, ma kako ona bila velika. U narodu se zna da ima i opasnih zmija, otrovnica, pa kad čobani ugledaju zmiju, pokušavaju da je ubiju, štapovima ili kamenjem. Ponekom i ponekad pokušaj i ne uspije; zmija onda, onako

isprebijana, odvijuga, pobjegne i sakrije se. Na ovaj način Kočić je izrazom *isprebijana zmijurina* iskazao osjećanja straha i odvratnosti koji vladaju u narodu kad je u pitanju ovaj gmizavac. Za deminutiv *putić* moglo bi se reći da je izbor Kočića kao pisca, kao i epiteta koji stoje uz ovaj deminutiv, *uzak* i *utaban*. Pridjev *uzak* već u sebi sadrži umanjenost, tako da bi se na prvi pogled moglo pomisliti da je *uzak putić* pleonazam.¹⁵ Međutim ovaj pridjev objašnjava da je taj putić bio *uzak*, a *ne kratak*, što također može da bude jedna od osobina malog puta. S obzirom na to da put vodi kroz njive sa pšenicom, on mora biti *uzak*: širok put znači manju njivu i manje pšenice, a onima koji su se hranili tom pšenicom, i plaćali poreze njome, svaki klas značio je mnogo.

KLJA

U riječniku sabranih djela pod *klja* stoji: kiša i sunce istovremeno. (U nekim riječnicima stoji da je *klja žitna bolest snijet*.)

U narodu se vjeruje da *klja* vremenska nepogoda koja, kao i svaka druga vremenska nepogoda, nije dobra za usjeve. *Klja ih "ubija"*, kao što je to slučaj u pripovijeci *Mrguda*:

" - Lani nas ubi *klja*, ove godine obi grad, a dogodine nek' nam carevina pošlje dobra desetara - pa nikad bolje sreće!

- Ljudi moji, ja mlim da nas ovo treći put bije vrijeme od ove proklete ukopacije?"

Jedan od seljaka kaže: "Lani nas *ubi klja*". Ovaj metaforični izraz znači: kad *klja* ubije usjeve, ljudi nemaju šta da jedu, pa će umrijeti od gladi. U nastavku se ne upotrebljava riječ ubiti, nego *obiti* ("ove godine *obi grad*"), ali sa istim značenjem: grad obija lišće biljaka i tako uništava usjeve. Poslije ove dvije vremenske nepogode moglo bi se desiti da im carevina pošalje "*dobra desetara*". *Desetar* je činovnik carevine koji kupi porez, desetinu. Seljacima ne odgovara nikako da daju porez, a pogotovo nemaju od čega da daju porez ako su im vremenske nepogode ubile usjeve. U tom smislu, ironični izraz "*pa nikad bolje sreće!*" znači "nikad veće nesreće". Izraz *dobar desetar* također je ironičan.

¹⁵ Nevenka Gošić navodi primjer iz Žalobitne pjesme: «*mali sinčić*» i zaključuje da to nije pleonazam: »Kad morfema za tvorbu deminutivnog oblika u gornjem primjeru ne bi bila neutralizirana, onda bi sintagma *mali sinčić* zvučala pleonastički, što se Kočiću, dobrom poznavao našeg jezika, ne bi moglo potkrasti.» (Neveka Gošić: Leksičko-semantičke i stilističke karakteristike imenica sa značenjemlica u jeziku Kočićeve proze, Zbornik radova o Petru Kočiću, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za književnost, 1979, s.444)

Pridjev *dobar* u ovom slučaju znači da desetar obavlja svoj posao *dobro*. A ako desetar obavlja svoj posao dobro, znači da neće imati milosti prema seljacima samo zato što su ih ubili *klja* i *grad*. Tako se, na jednom nivou nalaze *dobar* i *sreća* ("dobar desetar", "nikad bolje sreće"), a na nivou prenesenog značenja *nemilosrdan* i *nesreća*.

I kad ih biju vremenske nepogode, ljudi svoju nesreću vezuju za okupaciju ("nas ovo treći put bije vrijeme od ove proklete ukopacije"), što znači da ih i okupacija ubija ("ukopacija") kao što su ih ubili *klja* i *grad*.

RUBINE

Rubine je narodni izraz za odjeću koja je za pranje, ili se pere, suši se ili je osušena, slaže se ili složena na određeno mjesto. Ova imenica ima samo oblik množine.

U pripovijeci *Mrguda* rubine su odjeća koju Mrguda nosi na rijeku da pere.

"Mrguda uprti *rubine* i pođe na *perilo*."

"- Samo nek sam ja Miki draga, pa nek svijet govori što god 'oće, - prošapta ona, sagnu se, uze *pratljaču* s obale i stade ispirati *rubine*."

Perilo je mjesto gdje se peru *rubine*, najčešće neko pristupačno mjesto na nekoj rijeci. *Pratljača* je drvena alatka kojom se udara po nakvašenoj odjeći i tako se odjeća ispira.

U pripovijeci *Kroz mećavu* *rubine* su i one koje se peru i one koje su oprane i koje su za krpljenje.

"Držao se čisto i u redu. Sam je sebi i *prao* i *krpio* *rubine*. Gdjekad bi, nedjeljom i praznikom, obukao i stajaće ruvo, ali mu ono stajaše nekako tužno, neprikladno, i on se stidio od sama sebe." (Relja)

Ovdje imamo još jedan izraz za odjeću: *ruvo* (ruho). U dijalektu Kočićevog kraja glas *h* se ne izgovara; ili ga nema ili je zamijenjen glasom *v*, kao što je slučaj sa *ruvo*, ili *kruva* (kruha) od nominativa *kru*. (Više o ovome vidjeti: Šipka 1987)

Stajaće ruvo je odjeća koja se ne nosi svaki dan, nego se čuva da se obuče nova i čista za neke svečanije prilike. Ta odjeća *stoji* negdje lijepo složena, i zato se zove *stajaća*, a negdje i *stojeća* odjeća.

U pripovijeci *Jure Piligrap* imamo izraz *stajaći opanci*:

”Nosi se kao i ostali težaci kršćanskog zakona. Ljeti: bijele nabrane gaće, pa preko gaća tanku, a nekad bogme, i debelu košulju; bijeli kratki zubun, navezen i potkićen sprijeda sitnim rasutim resicama; na nogama radnim danom potkovani opanci kuzolaši, a kad pođe onako sudu ili misi, obuče *stajaće opanke* kaišlije.”

Haljine su takođe odjeća. Za razliku od *rubina*, *haljine* su ona odjeća koja je već obučena ili koja će se oblačiti. (Sudeći po primjerima iz pripovijedaka *Kroz mećavu* i *Jablan*, ova imenica može da ima i jedninu.)

”Na jednom bijahu bijele *haljine* kao snijeg sa crvenkastim prugama, i na glavi širok, klompav šešir, ispod koga mu se jedva nazirahu oči i nos.” (*Vukov gaj*)

”Samo ostade zloglava Kalasura koja od malenih nogu trči po selima od kuće do kuće i uvijek svijetu govori da *nešto traži*. Već nekoliko dana od jutra do mraka, ona neprestano jadikuje i nariče na groblju, ne jedući i ne pijući ništa. Nude je jelom i pićem, daju joj *haljine* što ostaju iza mrtvaca, ona sve to odbija, neće da primi, nego samo jadikuje i neprekidno jadikuje.” (*Kroz mećavu*)

U ovom primjeru imamo i jedan narodni običaj: kad neko umre, odjeća koju je nosio pokojnik poklanja se ubogim i siromasima (”daju joj *haljine* što ostaju iza mrtvaca”).

”Relja skide šal, otrese snijeg s njega i omota ga čvrsto malom Vuji oko glave i ušiju.(...)

Evo ti ove moje *'aljine*, pa se dobro umotaj - reče starac, skide *haljinu*, i ostade skoro upola go.” (*Kroz mećavu*)

Kao što vidimo na ovom primjeru, Kočić kao pisac koristi jedninu (skide *haljinu*). Ali i njegov junak Relja govori u jednini: sintagma *moje 'aljine* u izrazu *evo ti moje 'aljine* u obliku je genitiva jednine, a ne akuzativ množine. Dijalekat Kočićevog kraja upotrebljava u ovakvim slučajevima oblik genitiva, a ne oblik akuzativa. (Kaže se: *daj mi vode*, a ne *daj mi vodu*.)

Osim toga, primjećujemo da u istoj rečenici imamo oblik ove imenice sa *h*, (*haljina*)koju koristi pisac, i bez *h* (*'aljina*) onako kako govori Relja, čovjek iz naroda.

”Na strnjištu ispod sela u jednoj zabrdici skupio se Lujo sav pod *haljinicu*.” (*Jablan*)

”- Viđo ja odma da si Srb. Lijepo eglendišeš... A što će ti te švapske *rute*... *'aljine* te?” (*Kod Markanova točka*)

U ovom primjeru iz pripovijetke *Kod Markanova točka* imamo i pogrdnu riječ za odjeću: *rute*. Za ovog bezimenog mladića evropska odjeća na pripovjedaču je sinonim za morskog Švabu, pa zato kaže *švapske rute*. Sve što je dolazilo iz Evrope, dolazilo je preko Švaba (pogrdan izraz za Nijemce), a kako je okupacija, odnosno ropstvo došlo s njima, onda je sve što je ”švapsko” mrsko. (U pripovijeci *Rakijo majko* Simeun kune Švabe:”Švabo, Švabo, živ se ti raspado, što nam otrova zemlju i ubi u svačem snagu i beričet!)

„Dijalekat bosansko-hercegovački, koji je uzet za zajednički književni jezik“

Kočićev jezik je književni jezik, «dijalekat bosansko-hercegovački uzet za zajednički književni jezik dva bratska naroda, za književni jezik srpskog i hrvatskog plemena» (kako je Kočić napisao u *Jeziku u zakonskim tekstovima*), za razliku od jezika njegovih likova, koji govore narodnim jezikom njegovog rodnog kraja. «Sada više ne možemo u punom smislu riječi govoriti o manipulaciji idiomom, jer je u pitanju standardni književni jezik, kojim se Kočić prirodno služio kao svojim vlastitim sredstvom izražavanja. Ipak, i u ovom slučaju Kočić se ponaša kao *umjetnik*, jer materiju svoga jezika podvrgava jednoj specifičnoj transformaciji, u kojoj taj jezik dobiva naglašeno poetsku funkciju» piše Lešić o ovom Kočićevom idiomu. (Lešić 1982:253) Navodeći primjere Kočićevih «impresionističkih» pripovijedaka (*U magli, Kroz svjetlost, Pjesma mladosti, Kroz maglu*) i primjere pejzaža u narativnim pripovijetkama, Lešić kaže da je Kočić bio jedan od prvih naših pripovjedača koji je postao svjestan «unutrašnjih vrijednosti jezika», i koji je «zaneseno okušavao valere jezika, njegovu 'gipkost, elastičnost i zvučnost'«. Napominjući da se iz impresionizma u pomenutim pripovijetkama vidi da Kočiću nisu bila strana strujanja moderne evropske književnosti, Lešić zaključuje da je jezik tih pripovijedaka dokaz da se Kočić borio «ne samo *za jezik* već i *sa jezikom*, da ga izloži takvim oblikovnim operacijama u kojima će njegova prirodna 'gipkost, elastičnost i zvučnost' stupiti u službu umjetnosti.»

SVJETLOST

Kočičeva pripovijetka *Kroz svjetlost* jedna je od onih impresionističkih pripovijedaka za koje Lešić kaže da u njima «jezik potpuno gubi referencijalno-narativnu funkciju, a s njom i svaku deskriptivnost, jer svoju čisto poetsku organizaciju proširuje na cijeli tekst priče». Čitava pripovijetka je «poetski izraženo raspoloženje»: «neka sveprisutna svjetlost rasprostire se kroz cijelu pripovijetku, uronjavajući njen unutrašnji svijet u jednu atmosferu u kojoj se gube svi jasni, izvjesni, postojani i čvrsti obrisi». (Lešić 1982:254)

Osjećanja ljepote života, mladosti i ljubavi u ovoj pripovijeci vezana su za mladića koji «jezdi kao kakav delija preko planinske doline» da bi se sastao sa voljenom ženom, Vidom. Mladić vidi oko sebe stalno *svjetlost*, i prije, i za vrijeme sastanka sa voljenom ženom, i poslije. Pošto se toj *svjetlosti* daju one osobine kojima se opisuje žena (*vrela, puna, jedra, uzavrela, bjeličasta, drhtava*), kroz svjetlost je iskazana je i ljubav prema ženi. U opisu Vide i ambijenta u njenoj sobi pojavljuju se skoro sve one riječi kojima se opisuje i svjetlost:

”Košulja joj se razmakla na zaobljenim prsima, a *vrelo*, životvorno sunce probilo kroz prozor pa se raspršilo po glatkoj, vlažnoj, *bjeličasto* mramorastoj udoljici između one dvije okruglaste, mesaste jabuke. *Žeže* i pali *uzavrela* vrućina, ali ona, sirota, ne osjeća, već slatko, zanosno, ubrzano diše. Obla se, *puna* njedra dižu i spuštaju, te se i bijela, tanka, malo ovlažena košulja na grudima sad snažno zategne, sad opet šumno popusti i ulekne. Za *svijetlom*, nakićenom tkaninom vide se ključevi od dućana i dva, tri stručka uvela miloduva.”

”Pod grlom joj puče puce, i oble se, bijele grudi ukazaše. Drži raširene ruke, *drhće* i otegnuto, isprekidano, strasno mrlja: "A-a-a!" ”

Ukoliko pridjevi *obla* i *puna* (iz sintagme *obla, puna njedra*) zajedno znače jedra, onda imamo i pridjev *jedra* u i opisu svjetlosti i u opisu Vide. Inače je pridjev *jedar* jedan od karakterističnih Kočičevih pridjeva, kojim se opisuje ili tijelo mlade žene («Lice smeđe, okošto, a ostala snaga salivena, *jedra*, puna kao u nadojena janjeta.», *Mrguda*, s102) ili tijelo djeteta («Selo spava mirno, slatko, kao *jedro*, zdravo i osorno planinče kad ga mati podoji i uljulja», *Jablan*, s.69), ili zrna pšenice («Zrela, *jedra* zrnca sa uzdrmanih klasova krune se i prosipaju po obući.», *Mračajski proto*, s137). Vjerovatno je Vučković imao na umu i tipični Kočičev pridjev *jedar* kad je uporedio «moćnu planinsku devojkicu Vidu» sa Mrgudom, zaključujući da je Mrguda «obrazac monumentalnog tela mlade seoske devojkice». (Vučković 1990:331/32)

I izraz *bjeličasta svjetlost* takođe je jedan od tipičnih Kočićevih izraza. U pripovijeci *Jablan* ovim izrazom je opisano rađanje dana sa izlaskom sunca: «Sunce se lagano pomaljalo iza planinskih vrhunaca, koji još umorno počivahu u prozračnom jutarnjem sumraku. Jedan trenutak - pa se sve obli u *bjeličastoj svjetlosti!*» (s.69)

Uz *svjetlost*, u pripovijeci se javljaju *zelena* boja i *miris* zelenila: «Kad se sve *zazeleni*, i kad oštra, vrela svjetlost oblije zemlju, pa zemlja *zamiriše* onim osvježavnim, *prijesnim mirisom na zeleno*, njega obuzme toplo, nijemo drhtanje.» *Prijesan* u ovom slučaju znači *svjež*, pa izraz *prijesni miris na zeleno* znači *svježi miris zelenila*. U proljeće su mirisi zelenila svježi, jer je zelenilo svježije, tek izniklo. («Pred njim se razlio Ponor, pa se kroz *svježju*, živo zelenu *bujad* vijuga i prelijeva pod suncem kao rastopljeno srebro.» *Bujad* je vrsta visoke trave sa debelom stabljikom.) Zelena boja je boja proljeća, a sudeći po tome što mladić pripovjedač tri puta u toku pripovijetke uzvikuje:»Proljeće, proljeće!« (na početku, u središnjem dijelu i na kraju), proljeće je simbol mladosti. Paralelno sa usklikima proljeću teče i jedna slika *svjetlosti* u koju su utkani *mirisi* i *zelenilo*. Ta slika javlja se u uvodnom dijelu pripovijetke kao «dani puni *svjetlosti, mirisa i zelenila*», dani koji se neće nikada vratiti; u toku pripovijetke kao «planinska dolina puna *svjetlosti, mirisa i zelenila*», dolina kroz koju mladić jaše na konju; i na kraju, poslije «katarzičnog» susreta (Vučković) sa voljenom djevojkom, kao «nekakva čudnovata zemlja puna *svjetlosti, mirisa i zelenila*».

Bijela boja u prirodi javlja se kao bjelina *ovaca i janjaca* u dolini:

”Po okrugloj dolini rasule se ovce s janjcima, a bjeličasta, uzavrela svjetlost rasplinula se po mekoj, svilastoj vuni, pa se ovce i janjci blješte i prelijevaju kao oveće grude blistavog, prepadanog, planinskog snijega.”

i kao bijelina *neotopljenog snijega* na planini:

”Kroz timorasto plavetnilo još se bjelasaju, na jednom vrhuncu navrh Manjače ispod sumornih jela, razbacani, nestopljeni sniježni smetovi kao ovce kad polegnu na plandištu.”

Iako se i u jednoj i u drugoj od dvije gornje navedene rečenice govori o *bjelini*, nije teško uočiti kontrast *dolina – planina*. Dolina je *okrugla* (“Po okrugloj dolini”), a planina je *vrhovita* (“na jednom vrhuncu navrh Manjače”); dolina je puna *bjeličaste, uzavrele svjetlosti*, na planini je *timorasto plavetnilo*; u dolini se *ovce i janjci blješte*, sa svojom *svilastom vunom*, na planini su *sumorne jele*, sa svojim bodljama. U dolini su ovce i janjci (*bijeli*): «po dolini rasule se ovce s janjcima», a na planini je snijeg (*bijeli*): «na jednom vrhuncu navrh Manjače (...) nestopljeni

sniježni smetovi». (Manjača je naziv planine).

Interesantno je to što Kočić poređi ovce sa snijegom u prvoj slici, u dolini ("pa se *ovce i janjci* blješte i prelijevaju *kao oveće grude* blistavog, prepadanog, planinskog *snijega*."), a snijeg poređi sa ovcama u drugoj slici, na planini ("razbacani, nestopljeni *sniježni smetovi kao ovce* kad polegnu na plandištu."). Na taj način od kontrastnih slika dobijamo paralelizam slika. Međutim, Kočić je izbjegao puko poređenje ovaca sa snijegom i snijega sa ovcama, na osnovu bjeline. U prvoj slici *ovce i janjci* upoređeni su sa *grudvama snijega*: «ovce su se rasule s janjcima» po dolini, znači da ovce i janjci pasu (proljeće je), da se svaka jedinka odvojena od druge, kao što su i grudve snijega odvojene jedna od druge. U drugoj slici upoređena je veća površina snijega na jednom planinskom *vrhuncu* sa ovcama koje leže na *plandištu*. Kad se ovce napasu, one legnu da se odmaraju, najčešće u hladovinu ako je toplo, i tada se kaže da ovce *planduju*, a mjesto gdje planduju zove se *plandište*. Ali kad leže, ovce leže zajedno, jedna do druge, tako da se tada ne vidi svaka ovca posebno, nego se vidi samo bjelina, od bijele ovčije vune. Na osnovu bjeline ovaca koje leže na plandištu Kočić je upoređio smetove snijega sa ovcama.

Tipični Kočićevi izrazi u ovom odlomku:

- *prepadan snijeg*, umjesto prenapadan snijeg.
- *timorasto plavetnilo* (od timorina – izmaglica, Kočić 1967 III:309), magličasto plavetnilo planina u daljini. Ovaj izraz javlja se i u drugim pripovijetkama: «Samo tamo daleko ispod planina u prisojima treperi magličasto, *timorno plavetnilo*.» (*Jablan*,s.69) «Daleko tamo - daleko oko Osmače i Lunjevca uhvatila se plavičasta timorina, pa treperi i drhće pod uzavrelim sunčanim zracima.» (*Grob slatke duše*,s.72)
- *sumorne jele* - *Sumorne, tužne jele/jelike* je osnovni izraz na kome su bazirana osjećanja u proznoj pjesmi *Jelike i omorike*. I u ovoj pjesmi kao i u pripovijeci *Kroz svjetlost* sve je radosno, samo su jele tužne:» *Kroz čadave komjenove tihano šumi dim i veselo, lagano se povija kroz tanki, bledunjavo svijetli, proljetni vazduh, gubeći se u tužnoj, ledenoj modrini jelove šume* što se ponosito nadnijela nad selom. Ukočeno, skamenjeno,

veličanstveno dižu se *jelike* i omorike kroz vedru, nasmijanu svjetlost.
Nešto su *tužne*, zamišljene.» (s.108)

O tipičnim Kočićevim izrazima koji na prvi pogled liče na pleonazme već smo govorili. U ovom odlomku imamo sličan izraz: *na jednom vrhuncu navrh Manjače*. Manjača je velika planina i ima mnogo vrhova, ili mnogo *vrhunaca*, kako kaže Kočić, što znači da ih ima više i na vrhu Manjače. Kočić je možda mogao upotrijebiti i izraz *na najvišem vrhu Manjače*, pod uslovom da onaj ko gleda zna koji je vrh najviši i da ga može vidjeti sa tačke posmatranja, ali bi u tom slučaju pažnja bila usmjerena, preko superlativa *najviši*, na samu visine planine, a ne na snijeg na planini koji se još uvijek nije otopio iako je svuda okolo sunce, proljeće i zelenilo.

MAGLA

«Kočiću su jeseni donosile sumorna i maglovita raspoloženja» napisao je Vulin u svojoj monografiji (Vulin 1989:96) navodeći prve riječi iz pripovijetke *U magli*, »Moj život je maglovit«. Jesenje kiše i jesenja magla izazivaju *tugu*, a *tuga* prerasta u *bol* na početku pripovijetke:

«Moj je život maglovit, i kad god nastanu duge jesenske kiše s namrštenim, mutnim nebom i blatavom zemljom, mene obuzme neodoljiva *tuga* i nemio, potajan *bol* koji me *silno* i nemilosno razdire. Tada me duša *zaboli* i srce zaželi da se ukloni negdje daleko, daleko ispod ovog sumornog, teškog neba.»

Karakteristična Kočićeva riječ *silno* pojavljuje se i ovdje, da označi jačinu bola koji *razdire* dušu (*duša zaboli*). Ova riječ pojavljuje se u ovoj pripovijeci kao prilog, *silno*: «*Silno* je i snažno stegnuh i zagrlih». U pripovijeci *Kroz mećavu* pojavljuje se prilog *silno* da označi jačinu *razlijeganja pjesme*: «I pjesma rada i rasplamćeće mladosti, pjesma uskipjele, neobuzdane planinske snage uz oštri fijuk kosa i srpova razlijegala se *silno*, protegnuto, u vrelom drhtanju bijelih obliha, ispod pomodrelih gorskih visova.» Ili da označi jačinu mržnje koju je Relja osjećao prema gradskim ljudima (*čaršilijama*): «*Silno* je mrzio čaršilije i rijetko je silazio u čaršiju.» Međutim, ova riječ javlja se i kao pridjev. Planinski vrhunci u pripovijeci *Kroz maglu* kažu:»Mi smo *silni!*« Uzbuđenje Mrgudino *silno* je:»Nemoj, zenico moja! - prošapta ona nježno, s dubokim uzdahom, zanese se i, iznemogla iz *silnog*

uzbuđenja, nemoćno spusti glavu na njegovo rame.» Bog je silan u tekstu *Molitva*:»O,bože moj veliki i *silni* i nedostižni».

U danima «beskrajne kiše» i «*magluštine*» pripovjedačeva duša, «*puna bola i tuge*», *plače, cvili, jauče, jeca i uzdiše*:

» Već treći dan a kiša jednako pada, i po brdima se pogone sive, pocijepane magluštine. Moju dušu savladao teški jad: ni svijetla, providna dana, ni mirne, slatke noći. Ona se uvija pod nevidljivim teretom, plače i cvili, i uzalud se napreže da kaljave putove, sumorna brda i ožalošćene planine pretvori u sami sjaj i ljepotu. Jauče i cvili duša moja, a kiša neprestano romori po krovovima, slijeva se kroz oluke i u jednolikom šumenju oblijeva ledene, izumrle putove. Svijetle se i bistre lokve, i negdje se u daljini čuje razdragan dječji kikot, koji se razliježe kroz kaljave i uprsrane ulice, izumirući u kućama što su se ukočile od vlage i studeni, pa kao da će sad zaplakati. Kiša jednako lije i šušti potmulo, padajući na razglibanu zemlju, a duša moja, puna bola i tuge, jeca i uzdiše, proklinjući i sam dan rođenja. Oko mene magla, svukud magla, ledena, vlažna magla! Mrak u duši, mrak u srcu, mrak i nedogledan jad i nevolja na sve strane!»

Jesenje kiše koje traju danima Kočić opisuje riječju ”*beskrajna*” (”I u te docne, jesenske dane, kad otpočinu pljuštati beskrajne kiše”), pa se i *jad, tuga, plač, cviljenje i jecanje* njegove duše osjećaju kao beskrajni.

Motiv tuge, suza plača i pištanja Kočić je upotrijebio i u proznoj pjesmi Jelike i omorike. U ovoj pjesmi tužne su, plaču i cvile jelike i omorike:

”Ukočeno, skamenjeno, veličanstveno dižu se jelike i omorike kroz vedru, nasmijanu svjetlost. Nešto su tužne, zamišljene. Sve se raduje uskrslom, uzdrhtalom životu, a one? Njima je sve jednako: i proljeće, i ljeto, i jesen, i zima. One su uvijek hladne, sumorne, tužne, jer – srce pišti, niko ga ne čuje; suze teku, niko ih ne vidi.”

Međutim, jasno je da su *tuga, pištanje i suze*, kroz personifikaciju, pjesnikova tuga, pjesnikovo pištanje i pjesnikove suze, što se, uostalom, iskazuje i eksplicitno:

”Jelike moje i omorike, i ja se više ničemu ne nadam; i moj je život kao i vaš pun nježne, duboke čežnje; ali – srce pišti, niko ga ne čuje; suze teku, niko ih ne vidi.”

Kad su u pitanju Jelike i omorike, Lešić napominje da smo spremni da u *suzama* jelika i omorika vidimo suze Kočićevog potlačenog naroda, ali da je priroda u njoj ”ipak jedan štimung i jedno stanje duše, ispunjene ’nježnom dubokom čežnjom”

Magle koje traju danima opisuju se augmentativom ”*magluštine*”, što znači su prostorno velike, a pridjevom *sive* označava se gustina magle. Osim toga,

ponavljanja riječi *magla* ("Oko mene *magla*, svukud *magla*, ledena, vlažna *magla!*") stiče se utisak i beskrajne magle. Beskrajna kiša i beskrajna magla, združene zajedno, izazivaju "mrak u duši, mrak u srcu, mrak i nedogledan jad i nevolju na sve strane!" *Mrak u duši i mrak u srcu* metafore su za *tugu*, a *jad i nevolja* odnose se na izgled prirode u kiši i magli (*kaljavi putevi, kaljave i uprsrane ulice, razglibana zemlja, kuće što su se ukočile od vlage istudeni*). Iako Lešić "upozorava", i ovdje, da su *jad i nevolja* "metafizičke, a ne nacionalno socijalne provenijencije", teško je oteti se utisku da se u toj *nedoglednosti jada i nevolje na sve strane*, osim Kočićevog jada i nevolja, u njegovim mislima i osjećanjima nalazi i *jad i nevolja* onih koji su oko Kočića.

Pripovjedač se i u ovoj pripovijeci sreće sa mladom ženom, ovaj put sa Cigankom:

"Silno je i snažno stegnuh i zagrlih, i osjetih kako me kroz tanku bjelinu toplo dodiruju oble grudi i sve jače raspaljuju uzavrelu krv, a spojene usne drhte, plamte i mirišu strasnim razbludnim mirisom."

Strasna putena ljubav i opis tijela djevojke spajaju ovu pripovijetku sa pripovijetkom *Kroz svjetlost*, ali i sa pripovijetkom *Mrguda*. "Oble grudi" i "tanku bjelinu" (bjelina=bijela odjeća) imamo i u pripovijeci *Kroz svjetlost*: "Obla se, puna njedra dižu i spuštaju, te se i *bijela, tanka*, malo ovlažena *košulja* na grudima sad snažno zategne, sad opet šumno popusti i ulekne.(...) Pod grlom joj puče puce, i *oble* se, bijele *grudi* ukazaše." I u *Mrgudi* imamo izraz *košulja*, kao i u pripovijeci *Kroz svjetlost*: i u jednom i u drugom slučaju *košulja* otkriva dio tijela djevojke: "Kad se izu, zbaci sa sebe zubun, zabaci ostrag pregaču, uzgrnu *košulju* do iznad koljena, pa zađe u vodu i stade usprav."(*Mrguda*) A izraz *oble* odnosi se i na noge ("Oko bijelih, *oblih nogu* žubori voda i lagano protiče, a treperava se svjetlost odbija od vode i igra joj se po vlažnim obrazima i dugom, sjajnom gerdanu.") i na grudi ("On joj nesvjesno, nehotično zavuče ruku u nabrekla njedra, koja su u vatri gorjela kao ono modro, raspaljeno, planinsko nebo iznad njih. Njegova ruka uhvati za nešto vlažno, *oblo*, tvrdo kao kamen, a vruće kao živa žeravica.") Priča o strasnoj ljubavi drugačija je u *Mrgudi* nego u ove dvije pripovijetke, iako se tipični izrazi kojima se opisuje ljubavna strast *raspaljivati* i *plamen* nalaze u sve tri pripovijetke: u pripovijeci *U magli* taj izraz je *raspaljuju krv* i *plamte*, u *Mrgudi* *raspaljeno nebo*, uz izraz *u vatri gorjela*, a u pripovijeci *Kroz svetlost* izraz *plamena strast*.

Slika spajanja usana u poljubac takođe je slična u pripovijetkama *U magli* i *Kroz svjetlost*: "spojene usne drhte, plamte i mirišu strasnim razbludnim mirisom" (*U magli*) i "vrele, požudne usne grčevito se spojiše" (*Kroz svjetlost*). Sliku spajanja usana u poljubac, čemu je razlog ljubav, ali ljubav koja je potpuno različita od ljubavi u ovim dvjema pripovijetkama, imamo i na kraju pripovijetke *Kroz mećavu*: "Zvižde vjetrovi, zvižde i urliču, a polumrtva se usta ljube i izdišu u slatkoj smrti..." U ovoj pripovijeci spajaju se polumrtva usta Relje i sinovca Vuje.

U pripovijeci *Kroz maglu* magla je okvir za događaje o kojima se govori.

"Pred mnom se, opet, planinskom dolinom, okruženom sa sviju strana brdima, rasula *sjerkasta*, vlažna *magla*, pa se, s ove strane do mene, *bjelasa* i katkad na površini lagano *zaleluja*. To je ona *teška jesenska magla* koja jednog jutra nenadno osvane, i koju, istom kad podobro zastudi, ljuti zimski vjetrovi u strašnom urliku raspršte i nekud daleko, daleko pred sobom otjeraju."

Magla je *jesenska*, *sjerkasta* (što znači *siva*) i *teška*, isto kao i u pripovijeci *U magli*. Kad se magla *bjelasa* i *leluja* znači da je magla prorijeđena, i time i laganija i svjetlija, pa nije više siva, nego preovladava bijela boja.

Izraz *ljuti zimski vjetrovi u strašnom urliku* tipičan je kočičevski izraz, koji imamo i u opisu pobješnjele prirode na kraju pripovijetke *Kroz mećavu*:

"Negdje u daljini, sa planinskih ovršaka, razlijegalo se po uznemirenoj zimskoj noći studeno vijanje gladnih vukova, miješajući se *sa urlikom i lomljivom pobješnjelih vjetrova* koji potresaju zemljom, noseći kao nevidljivi divovi na svojim snažnim plećima grдне smetove i razbacujući ih ražljučeno na sve strane."

U opisu planinskih vrhova Kočić je glas pripovjedača pozajmio tim vrhovima, pa oni govore pripovjedačeva osjećanja i mišljenja:

"Planinski vrhunci natmureno vire iz magle kao snažni, namrgođeni divovi, pokisnuli i ražljučeni na ledenu studen pozne jeseni. Uzvišeni, osamljeni, bliži oblačnom nebu nego oni sitni breščići što se kao iz petnih žila upinju da ih dostignu, hladni, tihi i sumorni, kao da prezrivo šapću: "Iako se gusti i teški oblaci crne nevolje na nama vječito odmaraju, opet smo snažni; naša snažna pleća podnose sve. Mi smo moćni, mi smo silni!" – kao da krupno odahnu, odbijajući nemilostivo od sebe zalutalo, rastrgano, magleno pramenje."

Odmah se da primijetiti da su *planinski vrhunci* u ovoj pripovijeci isto što i *planinski ovršci* u navedenom odlomku iz pripovijetke *Kroz mećavu*. I izraz *divovi* takođe imamo u oba odlomka: u pripovijeci *Kroz mećavu* sa divovima su upoređeni *pobješnjeli vjetrovi*, a u pripovijeci *Kroz maglu - planinski vrhunci*.

Sudeći po tome što *magla* nije uspjela da osvoji planinske vrhove (“*vire iz magle*”), niti će uspjeti, jer vrhovi odbijaju “*nemilostivo od sebe zalutalo, rastrgano, magleno pramenje*”, magla se najavljuje kao neko zlo.

Jesen i magla najavljuju zimu:

”Kobna je jesen na pragu, a zima se ledena primiče, pa je teško samotnom čeljadetu zimu prezimiti, dugu planinsku zimu, kad oštra mećava bijesno zviždi oko smrznutih jelovih brvana malene zgradice iz koje se širi jak miris suva cvijeća i uvelih, mirišljavih jabuka i krušaka; kad čvrste, mlade smrčike, zasute bijelim, debelim injem, od ljute studeni pucaju; kad ispod planine gladni i bijesni vuci urliču, pa kad se čovjeku, od straha i studeni, u žilama krv ledi a u kostima srž smrzava. Teško je samovati planinskom čeljadetu, teško, preteško!”

(Izraz *gladni i bijesni vuci urliču* varirani izraz *studeno vijanje gladnih vukova* iz pripovijetke *Kroz mećavu*.)

Izrazom *kobna jesen* pripovjedač najavljuje da će se desiti nešto *kobno*, a izrazom *samotno čeljade* najavljuje se djevojka Maruška, koja, izbijajući odnekle iz magle, pjeva pjesmu:

*Jesen dođe, a moj dragi ode;
De li ću ti prezimiti zimu!*

Ova lirska pjesma je jedan od primjera onog “pratećeg materijala” iz folklornog naslijeđa “pomoću koga se stvara štimung”, o kojem je pisao Vučković. Maruška svojom pjesmom najavljuje svoju tragičnu priču, u kojoj se prvim stihom *Jesen dođe, a moj dragi ode* govori o ljubavi Maruškinjoj prema mladiću Laki, koji je otišao u vojsku, a drugim *De li ću ti prezimiti zimu o kobnoj* sudbini Maruškinjoj. Ponavljanje sintagme *prezimiti zimu* i u stihu (ista sintagma, samo u inverziji, nalazi se i u pripovjedačevom opisu surove planinske zime: “pa je teško samotnom čeljadetu *zimu prezimiti*”) ima funkciju da istakne tu nesrećnu sudbinu. Naime, Maruška je pobjegla u planinu zato što nije htjela da je udaju za starog čovjeka, kad već nije mogla da se uda za onoga koga je voljela.

Priču o Maruški pripovjedač čuje iz razgovora nekih prolaznika, koji se ne vide u magli; samo se čuju njihovi glasovi:

” – Maruška Regodina. Pomisli, bolan brate, te sramote i tog čuda! Došli svatovi da je vode. Žene je uvele u zgradu, rasplele joj, po običaju, kose, i počele je za vjenčanje presvlačiti i kititi bosiljem. Izašle žene da jave da je sve gotovo, a ona ugrabi i sunu ko luda u maglu...

– Prekidam te u riječi: za kog je to isprošena?

– Za ’nu sakatu kljusinu, za ’nog mrcinog, krepalog Obrada.

– Zar za njeg, bratimim te?! Naka cura da pođe za ’nu mrcinu! E, to je, ljudi, bogu plakati!

- Šta ćeš, mrcina zgodna, a ašika joj uzeše u vojsku. Kakav je Lako, da ga ne primiše uvano bi se danas kod Regodine kuće vruća, crljena krv prolila!... Onaj je modrooki đavo umiro za njim...”

Karakteristični glagol *sunuti* upotrijebljen je i ovdje: Maruška je *sunula* u maglu (“ona ugrabi i sunu ko luda u maglu”), što znači da je istrčala, izletjela, pobjegla iz kuće, napolje, u maglu. U skladu s glagolom *sunuti* je i glagol *ugrabiti*: Kočić ne kaže da je Maruška *dobila* priliku (kad su žene koje su je spremale za svadbu izašle na trenutak iz sobe), nego ju je *ugrabila*, što znači *uzela na brzinu, ščepala*. Glagol *ugrabi* je prelazni, što znači da traži objekat (koji bi ovdje bio imenica *prilika*). Međutim, objekat je izostavljen, i to ne slučajno, nego s funkcijom da ise istakne brzina koja je označena glagolima *sunuti* i *ugrabiti*, a time i brzina kojom je Maruška pobjegla iz kuće jer nije htjela da je udaju za starog Obrada.

Poređenje «*kao luda*» korespondira sa ranijim pripovjedačevim objašnjenjem «bolesti» od koje boluju mlade žene:

«Od jedne čudne i zagonetne bolesti, koja se nenadno pojavi, stradaju planinska ženska čeljad. Kad se čeljade razvije i od silne jedrine zabrekne da košulja na njedrima popuckuje; kad se nabubrile usne zarumene; kad vrela i usplamćela krv snažnije zastruji kroz nabrekle žile: u naponu snage, mladosti i zdravlja javi se ta nemilostiva boljka, i čeljade *proviče*, što narod kaže.»

Čeljade je osoba koja pripada nekoj užoj ili široj skupini, a ta skupina pojedinaca označava se zbirnom imenicom *čeljad*. Tako postoji *kućna čeljad* (“Po četrdeset, pedeset kućne *čeljadi* radilo je na njivama njegovim”.) ili *muška čeljad* (“Njegova su muška *čeljad* bila sva do zuba naoružana.”) (*Kroz mećavu*)

Provikati u pripovjedačevom objašnjenju je ono za što narod kaže *poludio* kad neko uradi nešto što je izvan nepisanih pravila ponašanja. Da se ovo odnosi na

Marušku, govore riječi prolaznika, «*kao luda*». Osim toga, pripovjedačev opis planinske djevojke koja proviče («*od silne jedrine zabrekne da košulja na njedrima popuckuje*») odgovara opisu Maruške («*Tvrda jedrina zategla svaki krajić bijele, vlažne košulje na njoj.*») Maruška je ta koja je *provikala*, jer je pobjegla sa svoje svadbe, što nije smjela učiniti po tim nepisanim zakonima zajednice.

U ovom kratkom razgovoru nigdje se ne pominje da je Obrad, čovjek za koga su htjeli da udaju Marušku, star. (Tek će se poslije, u Maruškinom zamišljenom monologu otkriti da je star: «On, stara, zlobna, pakosna kljusina!») Da je Obrad star zaključujemo na osnovu izraza *sakata kljusina, mrcini, krepali Obrad*. Izrazi *kljusina, mrcini i krepali* su pejorativni jer se odnose se na životinje. *Kljusina* je augmentativ od *kljuse*, što znači konj, islužen konj. *Mrcina* je mrtva životinja, što govori da je Obrad bliže grobu nego početku života sa mladom Maruškom. Pridjev *krepali*, nastao od glagola *krepati*, što znači *umrijeti* kad su u pitanju životinje (za životinje se kaže da krepavaju, ne da umiru) takođe govori o Obradovoj starosti. (Izrazom *krepali* proto pogrdno naziva starog, već umrlog, Džibića: "Stari, krepali Džibukarda, Đurđije i riščani krivi su tome, nebo se nad njima prolomilo!" - *Mračajski proto*)

Tipični Kočićev pejorativ *kljusina* nalazimo i u pripovijeci *Mrguda* u riječima Mrgudine majke koje upućuje svome mužu pred sveštenikom (*svijetlom bradom*):

«- Ne krijem, ne šijem, već eto ti otvoreno pred ovom svijetlom bradom kažem: Neću te! Šta će mi stara, sakata, sipljiva i čakarasta kljusina?!»

I u jednom i u drugom slučaju, izrazom *kljusina* opisuju se stari, nedragi ljudi, za koje su žene, bez pitanja, bile udavane zbog bogatstva.

U rečenici «Šta ćeš, mrcina zgodna, a ašika joj uzeše u vojsku.» imamo jedan neobičan kontrast između starosti i mladosti: *zgodna mrcina* naspram *ašika*. *Mrcina* je, kao što znamo stari Obrad, za koga su Marušku htjeli da udaju, a *ašik* je mladić Lako, koga je Maruška voljela («Onaj modrooki đavo umir'o za njim.»). Osim toga, *zgodan* u sintagmi *zgodna mrcina* znači *imućan, bogat*. A šta je ta *zgodna i imućnost* podrazumijevala u Kočićevim planinama, možemo najbolje da vidimo na primjeru Tubinih prosaca u pripovijeci *Tuba*:

”S parom ga zgodnijeg nema ovamo oko nas. Težak je, istina, ima svoju zemlju - davno se otkupio - ali pomalo i trguje. Kupuje ovako u jesen debele volove, pa ih preprodaje. Bistar je i preduzumljiv čovjek. Iz svačeg gleda da paru izbije.“

„Ljudi su zgodni - svoja zemlja, a jope' blizu voda, blizu drvo, blizu mlin! Niđe take zgone!“

Bogatstvo je živjeti blizu *vode*, što znači blizu izvora da nije daleko da se nosi voda, ili blizu rijeke, da nije daleko da se nose rubine na pranje. Blizu *drvo*, znači da je blizu šuma, pa čovjek ne mora da ide daleko da usiječe drva i da ih na sebi dovlači. Blizu mlin – ne mora čovjek da se muči da na sebi nosi daleko pšenicu ili kukuruz da se samelje.

Na drugoj strani, u odnosu na *zgodnog* Obrada, imamo *ašika*, mladića Laku, koji nema ništa osim svoje ljubavi. (*Ašik* je “ljubavnik, dragi; momak koji ide djevojci na ašikovanje”. – Klaić 1988:112) Dakle, kontrast *starost – mladost* uključuje u sebe i kontrast, *bogatstvo – siromaštvo*. Da bi Maruška bila udana za starog Obrada i da je Lako tu, da ga nisu primili u vojsku, govore riječi: “Kakav je Lako, da ga ne primiše uvano bi se danas kod Regodine kuće vruća, crljena krv prolila!” Iz dovođenja u vezu *prolivene krvi* sa Lakom i Regodinom kućom, to jest, sa Maruškom, zaključuje se da bi Lako oteo Marušku, čak i po cijenu da ubije nekoga, i tako je spasio od prisilne udaje.

Ali mladić nije tu, i Maruška mora da se spasava sama, a spasenje nalazi u smrti:

”Prije i u goru i u vodu nego natrag! Volim da me bijesni vuci na komadiće istrgaju nego da me se njegova ruka dotakne! ”

Narodna izreka ”*Prije i u goru i u vodu*” znači da će neko radije da ide u smrt nego da uradi ono što ne želi, a smrt može da nađe tako što će se utopiti u vodi (u nekoj rijeci ili jezeru), ili otići u goru (planinu) da ga istrgaju planinske zvijeri. Maruška bira ovaj drugi način, i zato je pobjegla u planinu.

Još jednom je Maruška *sunula*, ovaj put zauvijek:

”Prije i u goru i u vodu, nego natrag! Volim da me bijesni vuci na komadiće istrgaju, nego da me se njegova ruka dotakne! – pisnu i, uplakanih, trnjinasto modrih očiju, svijetlo plave, zamršene kose i uzdrhtalih usana, sunu u vlažnu, uzbuđenu, ledenu maglu, iz koje još za časak tihano dopiraše mekan zveket gerdana i isprekidano, prigušeno jecanje uvrijeđenog, ucvijeljenog i poniženog ženskog srca.”.

Maruška je jedan od Kočićevih likova koji ”iskaču” iz svoje sredine, kako kaže Lešić, i zbog toga mora da strada. Svrstavajući u ove likove Mrgudu i mračajskog protu, Lešić zaključuje:”iz svijeta s kojim je u sukobu čovjek se može izdvojiti i ’iskočiti’ iz svoje sredine, ali jedino u samouništenje.” (Lešić 1982:270)

Završna riječ

Cilj ovog rada bio je da se da pregled karakteristične leksike Kočićeve proze i da se na taj način doprinese proučavanju i rasvjetljavanju jezika Kočićevo­g književnog djela. Međutim, daleko je od toga da je ovaj rad imao pretenziju da objasni sve o Kočićevoj leksici.

O Kočiću se pisalo mnogo, ali se pisalo mnogo o Kočiće­vom životu i o Kočiće­vom djelu uopšteno. I o Kočiće­vom književnom djelu i o svijetu tog djela pisalo se mnogo, ali je malo radova koji se odnose konkretno na jezik kojim je Kočić pisao. I dalje predstoji veliki rad ukoliko se hoće rasvijetliti Kočić kao umjetnik riječi. Poseban izazov može biti odnos Kočiće­vog jezika i jezika savremenih pisaca Kočiće­vog podneblja.

Ovaj rad sigurno ima i grešaka i , kao i sve što je napisano, subjektivnih stavova. Ali ako ovaj rad bude na bilo koji način inspiracija bilo kome od poznavao­ca i ljubitelja Kočiće­ve riječi da nastavi sa ispitivanjima Kočiće­vog jezika, onda se može reći da je cilj ovog rada uspješan..

Dodatak

Iz hronologije života i rada Petra Kočića

1877. Rođen 29. juna u selu Stričići na Zmijanju.

1887. Počinje školovanje u manastiru Gomionica, u kojem mu je otac bio sveštenik.

1889. Nastavlja školovanje u Banjaluci.

1891. Završava osnovnu školu u Banjaluci i u Sarajevu upisuje gimnaziju.

1895. U IV razredu gimnazije isključen iz škole zbog pjevanja srpskih nacionalnih pjesama, i protjeran iz Sarajeva. U Beogradu završava četvrti razred gimnazije i upisuje višu gimnaziju.

1897 – 98. U školskom listu Podmladak objavljuje pjesme.

1899. Završava višu gimnaziju u Beogradu i upisuje studije slavistike u Beču.

1900. Piše prvu pripovijetku, *Tuba*.

1901. *Tuba* objavljena u beogradskoj "Novoj Iskri"

1902. Srpsko akademsko društvo "Zora" iz Beča izdaje Prvu zbirku pripovijedaka, „S planine i ispod planine”. Pripovijetke u ovoj zbirci: *Đurini zapisi, Jablan, Grob slatke duše, Istiniti zulum Simeuna Đaka, Mrguda, Kod Markanova točka*.

1903. Piše *Jazavca pred sudom*. Objavljuje pripovijetku *Jure Piligrap* u Srpskom književnom glasniku.

1904. Završava studije i vraća se u domovinu. U Zagrebu mu izlazi druga zbirka pripovijedaka „S planine i ispod planine”. Pripovijetke u ovoj zbirci: *Jelike i omorike, Kroz maglu, Kroz svjetlost, Mračajski proto i Jazavac pred sudom*. U Dnevnom listu objavljuje *Ilica Odalica i Lazica Vucalica* i "O, proklete večerašnje večeri", u Politici *Tjna nevolja Smaje subaše, Prosjaci i Moji poznanici*.

1905. Dobija mjesto nastavnika jezika i književnosti u gimnaziji i učiteljskoj školi u Skoplju, ali dolazi u sukob s vlastima i biva premješten u Bitolj. Odlazi u Sarajevo. Te godine mu izlazi u Beogradu i treća zbirka pripovijedaka „S planine i ispod planine”. Pripovijetke: *Mejdan Simeuna Đaka, Iz starostavne knjige Simeuna Đaka, Rakijo majko, Pjesma mladosti, Sa zboru i Jajce.*

1906. Zbog političkih sukoba i učešća demonstracijama i štrajkovima protjeran iz Sarajeva. Dolazi u Banjaluku.

1907. Pokreće list Otadžbina u Banjaluci. List zabranjen zbog političkih napisa. Zbog političkog djelovanja Kočić osuđen prvo na dva mjeseca zatvora, a poslije, i zbog pjesme Težak, na petnaest mjeseci. Izdržava zatvor prvo u Crnoj kući u Banjaluci, a zatim u zatvoru Custodia honesta u Tuzli.

1908. Izlazi iz zatvora i odlazi na Zmijanje, gdje se bavi sakupljanjem narodnih umotvorina i prikupljanjem građe za etnografsku studiju o Zmijanju.

1910. Izabran za poslanika u Saboru Bosne i Hercegovine. Odlazi u Sarajevo. Pokreće list Razvitak, u kome objavljuje *Sudaniju* u nastavcima. U Zagrebu izdaje četvrtu zbirku pripovijedaka, *Jauci sa Zmijanja*. Pripovijetke: *Molitva, Kroz mećavu, Vukov gaj i Zmijanje.*

1911. U Sarajevu pokreće ponovo list Otadžbina, u kojoj su objavljeni tekstovi *Kmeti i Slobodi.*

1912. Obustavljena Otadžbina. Kočić se razbolijeva.

1913. Prestaje aktivnost u Saboru.

1914. Odlazi u Beograd na liječenje.

1916. Umire u Beogradu u bolnici 29. avgusta. Sahranjen na beogradskom groblju.

Primarna literatura

Kočić, Petar (1967), *Sabrana djela*, Knjiga I, II, III, «Svjetlost» Izdavačko preduzeće, Sarajevo

Kočić, Petar (1986), *Prepiska, hronologija života i rada, bibliografija i rječnik*, Knj.IV, "Glas"- Banjaluka, "Svjetlost"- Sarajevo

Kočić, Petar (1967), *Dokumentarna građa*, Sarajevo, Muzej književnosti Bosne i Hercegovine

Literatura

Andrić, Ivo (1984), *Zemlja, ljudi i jezik kod Petra Kočića*, Sabrana djela Ive Andrića, Knjiga trinaesta, Dopunjeno izdanje, Sarajevo

Dučić, Jovan (1969), *Moji saputnici*, Svjetlost, Sarajevo

Gligorić, Velibor (1954), *Srpski realisti*, Prosveta, Beograd

Gošić, Nevenka (1979), *Leksičko-semantičke i stilističke karakteristike imenica sa značenjem lica u jeziku Kočićeve proze*, Zbornik radova o Petru Kočiću, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za književnost

Ivić, Pavle (2001), Celokupna dela II, *Dijalektologija srpskohrvatskog jezika*, Uvod ištokavsko narečje, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi sad

Karadžić, Vuk Stefanović (1988), Sabrana dela Vuka Karadžića V i VI, *Srpske narodne pjesme*, Knjiga druga i treća, Prosveta, Beograd

Karadžić, Vuk Stefanović (1986), Sabrana dela Vuka Karadžića VII, *Srpske narodne pjesme*, Knjiga četvrta, Prosveta, Beograd

- Krnjević, Vuk (1979), *Petar Kočić i bosanska pripovijetka*, Zbornik Radova o Petru Kočiću, Institut za jezik i književnost u Sarajevu
- Kršić, Jovan (1966), *Članci i Kritike*, Srpski i rrvatski pisci XX veka, Kolo drugo, 20, Beograd
- Lešić, Zdenko (1982), *Petar Kočić: Umijeće pripovijedanja*, Izraz, Časopis za književnu i umjetničku kritiku, Knjiga LII / XXVI / broj 11 – 12
- Maksimović, Vojislav (2005), *Petar Kočić u našoj književnoj kritici*, Besjede o Kočiću, Banja Luka
- Peco, Asim (1978), *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Naučna knjiga, Beograd
- Sekulić, Isidora (1935), *Petar Kočić*, Savremenost njegova, Biblioteka Kolarčevog narodnog univerziteta, Knjiga 16, Beograd
- Skerlić, Jovan (1964), *Petar Kočić*, Pisci i knjige, Omiljeni pisci 70, Beograd
- Stevanović, Mihailo (1991), *Savremeni srpskohrvatski jezik I*, Naučna knjiga, Beograd
- Šipka, Milan (1987), *Jezik Petra Kočića* (uvod, pristup, izvori, gramatika), Sarajevo, Institut za jezik i književnost u sarajevu, Institut za jezik
- Vučković, Radovan (1990), *Simbolika monumentalnog i parodijsko-humorističko pripovedanje (P. Kočić)*, Moderna srpska proza, Kraj XIX i početak XX veka, Prosveta, Beograd
- Vulin, Miodrag (1989), *Petar Kočić – pisac i delo*, Svjetlost, Sarajevo
- Vulin, Miodrag (2000), *Kočić i srpski pijemont*, Banjaluka, Biblioteka: Otadžbinske teme, Knjiga 10
- Zuković, Ljubomir (1980), *Kočićev odnos prema usmenoj književnosti*, Radio Sarajevo – treći program

Riječnici

Klaić, Bratoljub (1988), *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb

Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, Srpska akademija nauka i umjetnosti, Beograd, 1965.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1956-1958.